

**ÓZBEKSTAN RESRUBLIKASÍ JOQARÍ HÁM ORTA ARNAWLÍ
BILIMLENDIRIW MINISTRILIGI**

BAS ILIMIY-METODIKALÍQ ORAYÍ

**QARAQALPAQ MÁMLEKETLIK UNIVERSITETI JANÍNDAGÍ
PEDAGOG KADRLARDÍ QAYTA TAYARLAW HÁM OLARDÍN
QÁNIGELIGIN JETILISTIRIW AYMAQLÍQ ORAYÍ**

**«QARAQALPAQ ÁDEBIYATÍN OQÍTÍWDÍN ILIMIY METODIKALÍQ
TIYKARLARÍ» MODULÍ BOYÍNSHA
OQÍW-METODIKALÍQ KOMPLEKS**

Dúziwshi: doc., f.i.k. Q.Yusupov

Nókis – 2022

MAZMUNÍ

1. JUMÍS BAǴDARLAMA.....	Ошибка! Закладка не определена.
2. Moduldi oqıtıwda paydalanılatuın interaktiv oqıtıw metodları.....	11
3. LEKCIYALAR TEKSTI.....	13
1-tema: Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikasınıń tariyxı	13
2-tema: Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwdıń formaları haqqında túsinik	22
3-tema: Jazıwshılardıń dóretiwshiligin oqıtıw usılları.....	26
4-tema: Konferenciya hám pikirlesiw sabaqların shólkemlestiriw	31
4. SEMINARLAR USHIN MATERIALLAR	50
1-tema: Ádebiyattı oqıtıw metodikasınıń tariyxıy rawajlanıwı	50
2-tema: Ádebiyat sabaqlarında kórsetpeıi qurallar	59
3-tema: Sabaqtan tıs jumıslardı ótkeriw usılları	67
4-tema: Ádebiyattı oqıtıw metodikasınıń basqa ilimler menen baylanısı.....	88
5-tema: Kórkem shıǵarmalardı tallawdıń prinsipleri.....	94
6-tema: Lekciyanı oqıtıw texnologiyaları.....	100
5. PITKERIW JUMÍSLARÍ USHÍN TEMALAR.....	111
6. KEYSLER BANKI.....	112
7. GLOSSARIY	127
8. PAYDALANÍLGAN ÁDEBIYATLAR	132
9. Qánige tárepinen berilgen pikir	135

**ÓZBEKSTAN RESRUBLIKASÍ JOQARÍ HÁM ORTA ARNAWLÍ
BILIMLENDIRIW MINISTRILIGI**

**QARAQALPAQ MÁMLEKETLIK UNIVERSITETI JANÍNDAGÍ
PEDAGOG KADRLARDÍ QAYTA TAYARLAW HÁM OLARDÍN
QÁNIGELIGIN JETILISTIRIW AYMAQLÍQ ORAYÍ**

«Tastıyıqlayman»
Aymaqlıq oray direktorı
_____K.Ubaydullaev
“ ____ ” _____ 2022 jıl

**«QARAQALPAQ ÁDEBIYATÍN OQÍTÍWDÍN ILIMIY METODIKALÍQ
TIYKARLARÍ» MODULINING**

JUMIS OQIW BAĞDARLAMASI

Qánigeligin qayta tayarlaw kursı baǵdarı: Qaraqalpaq tili hám ádebiyatı
Tınlawshılardıń kontingenligi: Joqarı oqıw orınlarınıń qaraqalpaq tili hám
ádebiyatı páni professor oqıtıwshıları

Nókis-2022

Moduldın ishı oqıw baǵdarlaması Ózbekstan Respublikası Joqarı hám orta arnawlı bilimlendiriw ministirliginiń 20____ jıl “____” _____ dagı ____ sanlı buyırǵı menen tastıyqlanǵan úgili oqıw reje hám baǵdarlama tiykarında islep shıǵılǵan.

Dúziwshi: Q.Yusupov – f.i.k., docent

Pikir bildiriwshi: A.Dosımbetova - f.i.k., docent

Isshı oqıw baǵdarlama Berdaq atındaǵı Qaraqalpaq mámleketlik universiteti Keńesinde usınıs etilgen (20____ jıl “____” _____ -sanlı protokol).

Kirisiw

Mámleketimiz gárezsizlik jıllarında ámelge asırılğan keń kólemli reformalar milliy mámleketlik hám suverenitetti bekkemlew, qáwipsizlik hám huqıqıy aǵartıwshılıqtı, jámiyette nızam ústinligi, insan huqıq hám erkinliklerine, milletler ara tatıwlıq hám diniy kewil keńlik ortalıǵın támiynlew ushın áhmiyetli tiykar bolıp, xalqımızdıń munásip turmıs keshiriwi, dúnya talapları dárejesinde bilim alıw hám kásip iyelewdi, puxaralarımızdıń dóretiwshilik dárejesin ámelge asırıw ushın zárúr shart-sharayatlar jarattı.

Jańa sharayatlardan kelip shıǵıp, «Bilimlendiriw haqqında»ǵı hám «Kadrlar tayarlawdıń milliy dástúri haqqındaǵı» «Ózbekstan Respublikası nızamlarına, 2017-2021-jıllarǵa mólshenlengen «Háreketler strategiyası», Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń «Pedagog kadrlardı tayarlaw, xalıq bilimlendiriw xızmetkerlerin qayta tayarlaw hám olardıń qánigeligin asırıw sistemasın jánede jetilistiriw haqqındaǵı is-ilajları» Qararına muwapıq, bilimlendiriw basqıshlarında úziliksizlik hám izbe-izlikti támiynlew, tálimniń zamanagóy metodologiyasın jaratıw, mámleket tálim standartların kompetenciyalıq jantasıw tiykarında jedellestiriw, oqıw-metodikalıq komplekslerdiń jańa áwladların islep shıǵıw hám ámeliyatqa engiziw hámde pedagog xızmetkerlerdi qayta tayarlaw hám olardıń qánigeligin asırıw sistemasın jánede jetilistiriwdi talap etedi.

Moduldıń maqseti – tıńlawshılardıǵa (joqarı oqıw orınlarınıń qaraqalpaq tili hám ádebiyatı páni oqıtıwshılarına) qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwdıń ilimiy metodikalıq tiykarları haqqında ulıwma túsinikler beriw, metodika tariyxı, oqıtıwdıń formaları, oqıtıwda kórsetpeli qurallardan paydalanıw, kórkem shıǵarmalardı tallawdıń prinsipleri, jazıwshılardıń dóretiwshiligini oqıtıw usılları haqqında maǵlıwmatlar beriw.

Moduldıń wazıypaları:

- qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwda lekciya túrlerinen paydalanıw;
- qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwda sabaq túrlerin shólkemlestiriw usılları;
- oqıtıwda kórsetpeli qurallardan paydalanıw texnologiyası;
- kórkem shıǵarmalardı tallawdıń prinsipleri hám usılları;
- jazıwshılardıń dóretiwshiligini oqıtıwda metodlardan paydalanıw;
- sabaqtań tıs jumıslardı úyreniw.

Modul boyınsha tıńlawshılardıń bilim, kónlikpe hám qánigeligine qoyılatuǵın talaplar

- oqıtıwdıń formaları haqqında;
- seminar formasında alıp barılatuǵın sabaq tipi, oyın sabaǵı, jarıs sabaǵı, test, konferenciya sabaǵı haqqında túsiniklerge iye bolıwı;
 - kórsetpeli qurallardıń túrleri haqqında;
 - kórkem shıǵarmalardı tallawdıń túrleri haqqında;
 - filologiyalıq tallaw hám didaktikalıq tallawdı úyreniw;

- ádebiyattı oqıtıw metodikası filosofiya, til bilimi, ádebiyattanıw ilimi, tariyx, estetika, pedagogika, psixologiya pánleri menen baylanısı haqqında túsiniqlerge iye bolıwı;
- kórkem shıǵarmalardı tallawdıń maqset hám principlerin úyreniw, ilimiy tallaw, estetikalıq tallaw, didaktikalıq tallaw, bul tallaw túrlerin ámeliyatta qollana biliwdi úyreniw;
- jazıwshılardıń dóretiwshiligin tereńnen úyreniw;

Moduldiń oqıw rejedegi basqa pánler menen baylanısı

Modul mazmunı oqıw rejedegi «Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası», «Innovaciyalıq tálim texnologiyaları hám jáhán tájiriybeleri», «Pedagogikalıq sheberlik hám kompetentlik», «Tálimde informaciya texnologiyaların qollanıw», h.t.b. oqıw modulleri menen úzliksiz baylanısta úyreniledi.

Moduldi shólkemlestiriw hám ótkiziw boyınsha usınıslar

«Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwdıń ilimiy metodikalıq tiykarları» oqıw moduli teoriyalıq hám ámeliy sabaqlar formasında alıp barıladı.

Teoriyalıq sabaqlarda oqıtıw metodikası haqqında maǵlıwmatlar beriledi.

Ámeliy sabaqlarında oqıwshılardıń sheberligi, oqıwshı shaxs rawajlanıwında hám oqıtıwında differencial jantasıw úyretiledi.

Sabaqlarında texnikalıq qurallardan, didaktikalıq tallaw, test sorawları, aqılıy hújim, toparlıq pikirlew, kishi toparlarda menen islesiw hám basqa interaktiv oqıtıw usılların paydalanıw názerde tutiladı.

Moduldiń joqarı tálimdegi ornı

Joqarı oqıw orınlarında ótiletuǵın qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası modul menen tanısıw barısında tınlawshılar (joqarı oqıw orınlarınıń qaraqalpaq tili hám ádebiyatı páni oqıtıwshıları) qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwdıń jańa metod hám usılları haqqında maǵlıwmatlǵa iye boladı. Modul pedagogtıń jekke hám kásiplik maydanın jaratıw hám olardan tálim procesinde paydalanıw arqalı tálimdi nátiyjeli shólkemlestiriwge hám onıń sapasın sistemalı arttırıwǵa járdem beredi. Moduldi ózlestiriw arqalı tınlawshılar oqıw xızmetin basqarıw usılların úyreniw, ámelde qollanıw hám bahalawǵa say kásiplik kompetenciyaǵa iye boladı.

	Modul birligi atları	Ulıwma saatlar muǵdarı	Lekciya	Ámeliy	Qosımsha sabaq	Óz betinshe
1	Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikasınıń tariyxı	2	2			
2	Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwdıń formaları haqqında túsiniq	2	2			
3	Jazıwshılardıń dóretiwshiligin oqıtıw usılları	2	2			

4	Konferenciya hám pikirlesiw sabaqların shólkemlestiriw	2	2			
5	Ádebiyattı oqıtıw metodikasınıń tariyxıy rawajlanıwı			2		
6	Kórkem shıǵarmalardı tallawdıń prinsipleri	2		2		
7	Ádebiyat sabaqlarında kórsetpeli qurallar	2		2		
8	Ádebiyattı oqıtıw metodikasınıń basqa ilimler menen baylanısı			2		
9	Sabaqtan tıs jumslardı ótkeriw usılları	2		2		
10	Lekciyanı oqıtıw texnologiyaları	2		2		
	Jámi	20	8	12		

LEKCIYA SABAQLAR MAZMUNI

1-tema: Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikasınıń tariyxı

Qaraqalpaq ádebiyatın jańa bilim beriw sabaq, konferenciya, disput sabaq túrleri menen oqıtıw eń áhmiyetli metodikalıq máselelerden esaplanadı. Sabaq oqıtıw procesin shólkemlestiriwdiń tiykarǵı túri sıpatında oqıtıw mashqalalarınıń wazıypaların belgilep alıw zárúr. Sol sıyaqlı qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwda sabaqtıń sapalı hám nátiyjeli bolıwı ushın mına metodikalıq talaplardı saqlawǵa baylanıslı boladı.

2-tema: Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwdıń formaları haqqında túsinik

Qaraqalpaq ádebiyatın jańa bilim beriw sabaq, konferenciya, disput sabaq túrleri menen oqıtıw eń áhmiyetli metodikalıq máselelerden esaplanadı. Sabaq oqıtıw procesin shólkemlestiriwdiń tiykarǵı túri sıpatında oqıtıw mashqalalarınıń wazıypaların belgilep alıw zárúr. Sol sıyaqlı qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwda sabaqtıń sapalı hám nátiyjeli bolıwı ushın mına metodikalıq talaplardı saqlawǵa baylanıslı boladı.

3-tema: Jazıwshılardıń dóretiwshiligin oqıtıw usılları

Akademiyalıq liceylerde qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwda jazıwshınıń ómirbayanın úyreniw eń áhmiyetli metodikalıq máselelerden esaplanadı. Qaraqalpaq ádebiyatı baǵdarlamasında jazıwshınıń ómirbayanına baylanıslı materiyyallar kóp berilgen. Baǵdarlamada berilgen jazıwshınıń ómirbayanın úyreniwge baylanıslı temalardı izbe-izlik penen metodikalıq jaqtan úyrenip shıǵıw maqsetke muwapıq. Máselen, baǵdarlamada A.Dabilov,

S.Nurimbetov, J.Aymurzaev, T.Jumamuratov, I.Yusupov, T.Qayıpbergenov, K.Raxmanovlardıń ómiri hám dóretiwshiligine baylanıslı keń maǵlıwmatlar berilgen

Muǵallimniń kirispe sóziniń mazmunı qanday bolıwın hár bir shıǵarmanıń xarakterı anıqlaydı. Usıǵan baylanıslı muǵallimniń kirispe sózinde tiykarǵı orındı jazıwshılar dóretiwshiligine berilgen túsinikler iyeleydi.

4-tema: Konferenciya hám pikirlesiw sabaqların shólkemlestiriw

Konferenciya sabaǵı haqqında metodist oqıtıwshılar tárepinen tómendegi pikirler bildirilgen: “Konferenciya sabaǵı klasta hám klastan tıs ótiletuǵın sabaqtıń bir túri. Materiallardı konferenciya sabaǵı arqalı mına maqsetlerde úyrenemiz. Ótiletuǵın material haqqında túsiniq, materialdı úyreniwde ilimiy teoriyalıq miynetlerdi tereńnen biliw, materialdı úyreniwde oqıwshılardıń temaǵa túsiniǵın rawajlandırıw”¹-dep konferenciya sabaǵınıń maqsetin hám wazıypaların orınlı ashıp kórsetken. Demek, konferenciya sabaǵı oqıwshılardıń qızıǵıwshılıǵı esapqa alınǵan halda ótiletuǵın sabaqtıń túri. Bul sabaq túrin ǵárezsizlik dáwirindegi qaraqalpaq poeziyasın oqıtıw barısında paydalansaq maqsetke muwapıq boladı. Sebebi, baǵdarlamada berilgen tema sholıw lekciyasına ıqshamlastırıp berilgen. Ekinshiden, oqıwshılar ǵárezsizlik dáwirindegi poeziya menen IX hám XI klaslarda tolıq tanısıp aladı. Úshinshiden, ǵárezsizlik dáwirde birneshe shayır dóretiwshiligi úyreniledi.

SEMINAR SABAQLAR

5-tema: Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikasınıń tariyxı

Qaraqalpaq ádebiyatın jańa bilim beriw sabaq, konferenciya, disput sabaq túrleri menen oqıtıw eń áhmiyetli metodikalıq máselelerden esaplanadı. Sabaq oqıtıw procesin shólkemlestiriwdiń tiykarǵı túri sıpatında oqıtıw mashqalalarınıń wazıypaların belgilep alıw zárúr. Sol sıyaqlı qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwda sabaqtıń sapalı hám nátiyjeli bolıwı ushın mına metodikalıq talaplardı saqlawǵa baylanıslı boladı.

6-tema: Kórkem shıǵarmalardı tallawdıń principi

¹ Юсупов Қ. Қарақалпақ әдебиятында конференция сабағының өтилиў жағдайлары. «Шымбай хаўазы» газетасы, 1990, 20-декабрь. Юсупов Қ. Бердақ шығармаларын үйрениўде конференция сабақ түринен пайдаланыў. Түркий халықлар әдебиятының гейпара мәселелери (Илимий мийнетлер), Нөкис-2004. –Б. 30-32. Алланиязова Ш., Турдыбаев Қ., Юсупов Қ. Педагогикалық практика. Нөкис. «Қарақалпақстан», 2011, 43-44-бет.

Kórkem shıǵarmanı tallaw, kórkem shıǵarma ústinde islew, tallawdıń maqseti, wazıypası, dúzilisi, didaktikalıq tallawúyreniledi. Ádebiyat baǵdarlamasında berilgen kórkem shıǵarmalardı tallawǵa tiyisli geypara pikirler, kirisiw sabaqları, ádebiy oqıw, shıǵarmalardıń mazmunın ózlestiriw hám bekkemlewge baylanıslı temalardıń ishinde de qısqasha sóz boladı. Biraq, bular kórkem shıǵarmanı tallawdıń ózi emes. Ádebiy shıǵarmanı tallaw-ádebiyattı úyreniwdiń eń qıyın hám juwapkershilikli bólimi.

7-tema: Ádebiyat sabaqlarında kórsetpeli qurallar

Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwda jazıwshılardıń súwreti, shıǵarmalarınıń tekstti jazılǵan plakat, olardıń ómir bayanlıq sxeması, karta, sızılma, keste, diagramma, albom, texnikalıq qurallar, diafilm, diapozitiv, kino film, video magnitofon, televideniye, magnit lentasındaǵı jazıwlar, gromplastika, oqıtatuǵın mashinalar, lingafon kabinet, film, epidioskop, kodoskop, kinoproektor hám basqalar úyreniledi.

8-tema: Ádebiyattı oqıtıw metodikasınıń basqa ilimler menen baylanısı

9-tema: Sabaqtan tıs jumislardı ótkeriw usılları

Sabaqtan tısqarı jumislardı tereńnen úyreniw – bul oqıw jumisları jaqsı shólkemlestirilgen klaslarda da kórkem sóylew mádeniyatın puxta iyelemegen, ádebiyattan jeterli bilimge iye bolmaǵan oqıwshılardı ushıratıw múmkin. Bunıń tiykarǵı sebebi sabaqtan tısqarı jumislardı durıs shólkemlestirmegenlikten boladı. Sabaqtan tıs oqıw, dógerek jumisları, oqıwshılardıń ádebiy dóretiwshilik jumisları, ádebiy kórkem kesheler hám sayaxatlarǵa jeterli dıqqat awdarılmasa, onda oqıwshılardıń bilim dárejesine, olardaǵı bilimniń tereń hám bekkem bolıwına kerı tásirin tiygizedi.

Qaraqalpaq ádebiyatınan ótkeriletuǵın sabaqtan tıs jumislar barısında oqıwshılardıń jas ózgesheligin esapqa alıw kerek. Qaraqalpaq ádebiyatınan sabaq alıp baratuǵın hárbir oqıtıwshı sabaqtan tıs jumislardı úyreniwi, shólkemlestiriwi, soǵan qarap jumislardı ótkeriw barısında ayırım máselelerge itibar beriwi, sóylesiwler, gúrrińlesiw hám oqıwshılardı qızıqtırǵan máseleler boyınsha jazba jumislar, dóretiwshilik isler shólkemlestiriw usılı menen puxta bilim beriwi tiyis.

10-tema: Lekciyanı oqıtıw texnologiyaları

Lekciya-bul sabaq ótiwdiń tiykarǵı formalarınıń biri. Lekciya ádebiy bilimdi sóz benen túsindiriw, awızsha bayan etiwdi názerde tutadı. **Lekciya** (latinsha sóz “oqıw degendi” ańlatadı) oqıw materialı, qandayda bir máseleniń, temaniń logikalıq izbe-izligin, belgili bir sistemaǵa salınǵan teksti bolıp esaplanadı. Lekciyaǵa eki túrli kóz qarasta jantasıwǵa boladı.

Birinshiden, oqıwdı shólkemlestiriwdiń forması sıpatında, bunda bilimlerdi sóz benen ańlatıw, awızeki bayan etiw metodı qollanıladı. Ekinshiden, lekciya basqa awızeki sóz arqalı ańlatatuǵın metodlardan esaplanıp onda oqıw materialın logikalıq izbe-izlikte bayan etiw, qatań belgilengen qurılısı, obrazlı dálillew, materiallardıń mazmunın ashıp beriwdiń izbe-izligi menen ózgeshelenedi.

Pitkeriw jumısınıń mazmuni

q/t	Pitkeriw jumısınıń temaları
1	Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası pániniń maqseti hám wazıypaları
2	Metodikaniń basqa pánler menen baylanısı
3	Akademiyalıq liceyde ádebiyattı oqıtıw metodikası tariyxı
4	Baǵdarlamadaǵı berilgen materiallardı úyreniw tártibi
5	Kórkem oqıw hám onı shólkemlestiriw baǵdarları
6	Kirisiw jumıslardı úyreniw usılları
7	Sabaq túrleri hám onı shólkemlestiriw usılları
8	Birlesken sabaq tipi
9	Ádebiyat sabaǵında jańa pedtexnologiyadan paydalanıw usılı
10	Ádebiyat sabaǵında interaktiv metodlardı qollanıw usılları
11	Ádebiy janrlardı úyreniw
12	Jazıwshılardıń ómirbayanların úyreniw
13	Dramalıq shıǵarmalardı úyreniw
14	Sabaqtıń kórsetpeliligi
15	Oqıwshılardıń awızeki hám jazba sóz mádeniyatın rawajlandırıw jolları
16	Oqıwshılarda ádebiy teoriyalıq túsiniklerdi qalıplestiriw máseleleri
17	T.Qayıpbergenov dóretiwshiligin oqıtıw usılları
18	I.Yusupov dóretiwshiligin oqıtıw usılları
19	Berdaq dóretiwshiligin oqıtıw usılları
20	Ájiniyaz dóretiwshiligin oqıtıw usılları
21	Ótesh shayır dóretiwshiligin oqıtıw usılları
22	Kúnxoja dóretiwshiligin oqıtıw usılları
23	K.Karimov dóretiwshiligin oqıtıw usılları

Тийкарғы әдебиятлар

1. 1.Пахратдинов Ә. Қарақалпақ әдебиятын оқытыў методикасы. (сабақлық). - Нөкис: Билим, 2004. -260 бет.
- 2.Хусанбоева Қ., Ниёзметова Р. Адабиёт ўқитиш методикаси. – Ташкент: Баркамал файз мадиа, 2018. - 352 б.
- 3.Юсупов Қ. Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası. (sabaqlıq). -Tashkent: «Сано-стандарт», 2018. -336 бет.

4. Юсупов Қ. Академиялық лицейлерде қарақалпақ әдебиятын оқыту методикасы. (монография). – Нөкис: Қарақалпақстан, 2019. -112 бет.

Қосымша әдебиеттер

1. Мирзиёев Ш.М. Эркин ва фаровон демократик Ўзбекистон давлатини биргалиқда барпо этамиз. Тошкент, “Ўзбекистон” НМИУ, 2017. – 29 б.

2. Мирзиёев Ш.М. Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш юрт тараққиёти ва халқ фаровонлигининг гарови. “Ўзбекистон” НМИУ, 2017. – 47 б.

3. Алланиязова Ш., Турдыбаев Қ., Юсупов Қ. Педагогикалық практика. Нөкис, «Қарақалпақстан», 2011-54б. (методикалық қолланба)

4. Тўхлиев Б. Адабиёт ўқитиш методикаси. (ўқув қолланба), Тошкент, «Янги аср авлоди» нашриёти, 2006. 152 бет.

5. Пахратдинов Ө. Қарақалпақ әдебиятын оқыту методикасы. (оқыў қолланба), Нөкис, «Билим», 1992.

6. Сагидуллаева Ж., Қаниязова Ж. Әдебиет теориясын оқытуўда инновациялық технологиялар. Нөкис, «Қарақалпақстан», 2019. 112 бет.

7. Юсупов Қ. Академиялық лицейлерде қарақалпақ әдебиятын сабақтан тыс жұмыслар арқалы үйрениўдиң илимий методикалық мәселелери. (методикалық қолланба), Нөкис, Miraziz, 2018. 80 б.

Internet resurslari

1. O'zbekiston Respublikasi Oliy va wrta maxsus talim vazirligi: www.edu.uz.
2. O'zbekiston Respublikasi Xalq talimi vazirligi: www.uzedu.uz.
3. <http://www.rsl.ru>. 4. <http://www.msu.ru>. 5. <http://www.nlr.ru>.
4. www.ziyonet.uz. 7. www.edu.uz. 8. www.lex.uz.

MODULDI OQITIWDA PAYDALANATUĞIN INTERAKTIV OQITIW METODLARÍ

Moduldi oqıtıwda paydalanılatuğın interaktiv oqıtıw metodlarınıń ishinde ádebiyat sabaqların oqıtıw barısında eń keń tarqalğanı «oqıw diskussiyası», «birge izleniwshilik», «aql hújimi», «óz-ara pikir almasıwı» bolıp esaplanadı. Sabaq waqtında tınlawshılar tárepinen aldın ala belgili dárejede túsinigi bar qanday da bir másele talıqlansa bul forma nátiyelirek boladı. Máselen, ádebiyat boyınsha máselelerdi úyrenip atırğanda topardıń issheńligi anıqlanadı. Bunday jağdayda qaraqalpaq ádebiyatına baylanıslı máseleleri sheship baradı. Ádebiyattı oqıtıwda interaktiv iskerlik tiykarğı bes element penen sáwlelenedi: óz-ara baylanıs; jeke juwapkershilik; bir-birine járdem kórsetiw háreketi; jumıstı birge alıp barıw qábileti; topardağı jumıs nátiyjesi. Interaktiv bir shıǵıp sóylewshiniń, bir pikirdiń ústemligin shekleydi. Bilim alıw barısında hárkim óz pikiriniń kóz benen aytıwǵa hám tiyisli ádebiy materiallardı talqılaw tiykarında quramalı máselelerdi sheshiwge, qáte pikirlerdi saplastırıwǵa, tereń oylap kórilgen sheshimlerdi qabıl

etiwege, diskussiyalarda qatnasıwǵa, óz-ózi menen mádeniyatlı qarım-qatnas jasawǵa úyrenedi. Bul ushın ádebiyat sabaqlarında jeke, jup hám topar jumısları shólkemlestiriledi. Izertlew joybarları, hújjet hám hárqıylı maǵlıwmat derekleri menen jumıs alıp barıw, dóretiwshilik jumısların paydalanıw iske asırıladı.

Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwdıń interaktivlik usılı auditoriyada sherikleslik jaǵdayında jaratıladı. Interaktivlik usılǵa tiykarlanǵan texnologiyanı qollanıp, oqıtıwshı dóretiwshi sheriklesler sıpatında islewge tiykarlanǵan ózgerislerge, turaqlı tayarlıqqa hám juwapkershilikli máselelerdi sheshiwge úyrenedi. Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwda interaktiv usıllar tómendegi nátiyjelerge alıp keledi:

- Oqıwshılardıń ádebiyat sabaǵına, pánge qızıǵıwshılıǵı artadı;
- Oqıw materialların bekkem ózlestiredi;
- Tereńnen oylaw hám erkin pikirlew rawajlanadı;
- Qarım-qatnas jasaw mádeniyatı qalıpleseedi;
- Oqıwshılar oqıw iskerligine belsendilik penen qatnasadı;
- Oqıw ushın qolaylı (unamlı) psixologiyalıq ortalıq jaratıladı.

Moduldi oqıtıwda paydalanılatuǵın interaktiv oqıtıw metodları tómendegilerden ibarat:

1.Aqıl hújim. 2. Erkin jazıw. 3.Esse. 4.PSMU. 5.Blic soraw. 6.Klaster. 7.Venn diagramması. 8.Insert. 9.Balıq skeleti. 10.Nulipar gúl. h.t.b. oqıtıw metodları qollanadı.

**«QARAQALPAQ ÁDEBIYATÍN OQÍTÍWDÍN ILIMİY
METODIKALÍQ TIYKARLARÍ»
MODULI**

LEKCIYALAR TEKSTI

**1-tema: Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikasınıń tariyxı
Jobası:**

1. Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikasınıń payda bolıwı
2. 1930-50-jıllardaǵı qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikasınıń tariyxı
3. 1960-80-jıllardaǵı qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikasınıń tariyxı
4. 1990-2020-jıllardaǵı qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikasınıń tariyxı

Tayanısh sózler: metodika tariyxı, mámleketlik bilimlendiriw standartı, oqıw baǵdarlaması, oqıw qollanba, oqıw sabaqlıq, sabaqtıń maqseti, fakultativ sabaq, sabaqtan tis jumıslar, oqıtıw metodları.

Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası qashan payda bolǵan degen sorawdıń ortaǵa qoyılıwı zańlı nárese. Bul sorawǵa juwap beriw qıyın. Sol nárese anıq kórkem ádebiyat payda bolǵannan keyin, onı zamanlaslarına, sonday-aq keyingi áwladqa hám olardı basqalardıń qálbine de tásir qıla alatuǵın dárejede jetkiziw tiykarǵı mashqalalardıń biri bolǵanlıǵın seziw múmkin.

Ǵárezsizlik dáwiridin baslanıwı menen barlıq pánler rawajlanıwdıń jańasha jolina tústi. Solay etip, basqa pánler qatarında ádebiyattı oqıtıw metodikasınıń ornı girewli bolǵanlıǵın aytıw tiyis. İnsanlar burınnan ádebiyattı túsiniw, bahalap biliw, ádebiy hádiyselerdi seziw, bulardıń barlıǵın jaslarǵa jetkiziwdi ózi ushın juwapkershilik dep bilgen. Uzaq tariyxımızǵa názer taslap, jáne de tolıǵıraq maǵlıwmatlardı payda etiwimiz múmkin. Metodika ilimi zamanagóy bilimlendiriw texnologiyaların tereńnen paydalanıw imkaniyatların beredi.

Qaraqalpaq ádebiyatı baǵdarlamasında berilgen ádebiy shıǵarmalardı úyreniw menen baylanıslı bolǵan dáslepki derekler Avesto miyraslarında ushıraydı. Ádebiyattı oqıtıw metodikası pání ótmishtegi bay tájiriybelerdi úyreniw tiykarında házirgi zaman mekteplerindegi qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw procesin shólkemlestiredi.

Kórkem ádebiyattı úyreniwde shıǵıs xalıqlar ádebiyatı, sonnan kelip shıǵıp qaraqalpaq xalqı turmısında kóp sociallıq-mádeniy miyraslar úlken áhmiyetke iye bolǵan. Usı kózqarastan qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası tariyxı erte dáwirden baslanǵanlıǵı seziledi. Máselen, Berdaq shayırdıń «Nawayıdan sawat ashtım, Fiziliyden dúrler shashtım» sıyaqlı pikirleri bunıń ayqın dálili bolıp esaplanadı. Demek, Berdaq shayır jasaǵan dáwiridin ózinde-aq oqıtıw eskishe usıllarda bolǵanlıǵı kórinip tur.

Türkiy xalıqları arasında ádebiyattı oqıtıw dástúrleri júdá erte dáwirlerge barıp taqaladı. Mádeniyattı, ilimdi taratıwshılar bolǵan Á.Xorezmiy, Beriwniy, Ibn Sinalar óz miynetlerinde tálim- tárbiya haqqında ayrıqsha toqtap ótken. Olar ilim alıwdıń hám tárbiyanıń áhmiyeti haqqında bahalı pikirlerin bildirgen. Solardıń biri Orta Aziyanıń ullı oyshılı A.N.Farabiy óziniń ilmiy miynetlerinde kórkem sóylewdiń tárbiyalıq áhmiyetine dıqqat awdarǵan. Onıń «İlimniń kelip shıǵıwı» atlı dóretpesinde kórkem shıǵarmanı tásirli oqıw, úyrenip atırǵan dóretpelerdiń mazmunın qayta aytıp beriw úlken sóz óneri ekenligin aytadı. Ol “oqıwdı, sheshenlikti iyelegen kórkem sóz ustası, filosof, danıshpan menen teń” dep baha bergen. Farabiy hár bir sóz sheberiniń ózine tán jeke ózgesheligine iye bolıwdı, tálim-tárbiya procesine bul ózgesheliklerge itibar beriw shárt ekenligin ayrıqsha túsindiredi. «Insanlar ruwxıy hám tuwma qabilet, kúsh-quwat bir-birlerinen artıq hám kem boladı». (Farabiy. Aflotun qanunlar mohiyati- Fozil odamlar shahri.T. “Xalq merosi” nashriyoti. 1993. 188-bet).

Farabiydiń pikirinshe, “Hár kim ilim-hikmet úyrenemen dese, jaslıǵınan baslasın, salamathıǵı jaqsı bolıwǵa umtılsın, ádep-ikramlı bolsın, sóziniń ústinen shıqsın, jaman islerden saqlansın, qıyanet hám jala, hiyleden uzaq bolsın. Sonday-aq, ráhátleniw, azap shegiw, qayǵırıw tiykarǵı, tábiyǵıy sezimler esaplanadı. Olar sebepli pazıyetler hám qábiletler ózlestiriledi. Bunda jas óspirimlerge, jáne rawajlanıwǵa tárbiya oqıw arqalı erisiledi. Tárbiyanıń joqarı imkaniyatı sonnan ibarat, insan jaqsı hám jaman, paydalı hám zıyanlı nárselerdi ajratıwǵa erisedi. Tárbiya aqıllılıqtı júzege keltiredi. Kimniń tárbiyası bolmasa, ol biymánilikti xoshlaydı. Farabiydin kórkem óner hám ádebiy tálim-tárbiya haqqında bir qatar baqlawları anıq bolǵanlıǵı belgili. Onıń «Úlken muzıka kitabı», «Ritmler klassifikaciyası haqqında kitap», «Muzıka haqqında sóz», «Jazıw óneri haqqında kitap», «Abu Nasırdıń qosıq hám shıǵarmaları haqqında sózi», «Shayırlardıń qosıq jazıw óneri haqqında» t.b. dóretpeleri bar.

Ibn Sinanıń dóretpelerinde tálim hám tárbiya, ayırım pánlerdi oqıw-úyreniwge baylanıslı pikir hám boljawları kóp. Ilimpaz óziniń pedagogikalıq kóz qarasarında jeke adamnıń tárbiyasına tásir kórsete alıwdı arnawlı túsindiredi. Ol ilim alıwdıń úzliksiz procesi ekenligin, biraq onıń sırların biliwde insan hámme waqıt umtılwı, háreket etiwı zárúrligin tastıyıqlaydı.

Bilim hám tárbiya haqqında A.R.Beruniy, Maqmur Qashǵariy, Yusup Has Hajib, Álisher Nawayı, Babur, Munıs, Abdulla Avloniy, Ájiniyaz, Berdaq hám taǵı basqalar bahalı pikirlerin bildirgen.

Ótmishte qıssaxanlar, qatıqlaqlar adamlar, jıraw- baqsılar jámiyetlik turmısta úlken orın tutqanlıǵı jaqsı málim. Mekteplerde diniy dóretpeler, ásirese, qurandı kórkem oqıw, onıń mánilerin ańlap jetiw menen bir qatarda ayırım dóretpelerdiń tekstti, mánisi, hár bir sózdiń kelip shıǵıwı, kórkem dóretpeni túsindiriw ushın kóp usıllar islegen. Mektep hám medereselerde tek türkiy tilde emes, sonday-aq arab hám parsı tillerinde jazılǵan kórkem kitaplardı oqıw ushın paydalanǵan. Sol dáwirde oqıwshılar shıǵıstıń kórkem klassikleri Ferdawsiy, Sadıy, Xafız, Fiziliy,

Nawayı, Bedil usaǵan danıshpan shayırlardıń dóretpeleri menen tanısıw múmkinshiliklerine iye bolǵan. Islam dinine baylanıslı dóretiwshilik baǵdar tálim-táriyanıń rawajlanıwına ádewir tásiiri boldı. Sonlıqtan, hádislerde bul haqqında mınaday kóz qaraslardı kóriw múmkin. «Ilim úyreniw hárbir insan ushın parız», «Bir saat ilim úyreniw, bir keshelik ibadattan jaqsı, bir kúnlük sabaq, bir ay tutılǵan orazadan abzalıraq».

Berilgen maǵlıwmatlarǵa qaraǵanda XIX ásirde mekteplerde ádebiy tálimniń ayrıqsha ornı hám áhmiyeti bolǵan. Bul haqqında Dilshad Barnonıń miynetlerinde qızıqlı maǵlıwmatlar bar: “51 jil mektepte zeyinli shayır qızlarǵa tárbiya qıldım. Mektepte ayrıqsha hám orta oqıwshılardan 20 hám 30 qız bilim alar edi. 891 qızdı sawatlı etip shıǵardım. Olardıń tórtten bir bólegi talantlı shayır, aqıllı qızlar edi.”

Aldıńǵı kóz qarastaǵı zıyalılar Túrstan mekteplerinde bilimlendiriwdiń jańa tártibin ámelge asırıw ushın gúresti. Nátiyjede, bilimlendiriwde jańa túrdegi mektepler júzege keldi. Bul mekteplerde ana tili tiykarǵı oqıw pání sıpatında oqıtıldı. Oqıw barısında hár túrli usıllardan paydalanıldı.

1918-jılda Tashkentte qalalıq bilimlendiriw bólimi qasınan metodikalıq shólkem ashıldı. Oǵan Zufar Nasıriy basshılıq etti. Bul bólimde háptelik oqıw rejesi dúzilip, mekteplerde usı reje tiykarında sabaq ótildi. 1918-jıl «Maorif» jurnalında V-VIII klaslar ushın ádebiyat baǵdarlaması járiyalandı. Baǵdarlamada kórkem shıǵarmanı oqıwǵa itibar berildi. Dóretpeler menen tanısıwdan aldın ádebiyat teoriyasınan maǵlıwmat beriw túsindirilgen. Baǵdarlamada berilgen teoriyalıq maǵlıwmatlardı ótiwde kórkem dóretpelerden mısallar alınıwı zárúr. Olardıń anıq atı, kólemi kórsetiledi. Usı jıllarda mekteplerdiń biri haqqında Aybektiń ómir joldası Zarifa Saidnasırovanıń aytıwınsha, “ana tili hám ádebiyatı, matematika, tariyx, geografiya sabaqları oqıtıladı, barlıq sabaqlıqlar tatar tilinde Qazan hám Orenburgtan keltirilgen”.

Abdiraxman Saadiydiń oqıw baǵdarlamasında mektepte úyreniwge tiyisli bolǵan kórkem shıǵarmalardıń dizimi kórsetilgen, ádebiy materallardı tańlaw oqıtıwshı ıqtıyarına tapsırılǵan edi. «Ádebiy oqıw» termini 1921-jılı baǵdarlama shıqqannan baslap mektep turmısında bekkem ornı aldı. Ádebiy oqıwda shıǵarmanı ideyalıq-kórkemlik jaqtan tallaw tiykarǵı orındı iyeledi. Jáne de hárbir kórkem materiallar tolıq teksti menen úyrenildi.

Fitrattıń “Ádebiyat qaǵıydaları”, “Ózbek ádebiyatı sabaqları” usaǵan metodikalıq miynetleri payda boldı. “Ádebiyat qaǵıydaları” miyneti tek ádebiyat teoriyasına tiyisli kitap bolıp qalmastan, sol waqıtları ádebiyattanıwǵa tiyisli sabaqlıq retinde metodikaǵa say dárejede ótildi. 1930-jılları ádebiyat hám ádebiyattanıw, awızeki dóretpeleri baǵdarındaǵı erisilgen nátiyjeler baǵdarlama hám sabaqlıqlarǵa kirgizildi. Bul baǵdarlamalar tariyxıy principte dúzilip, onda klassik hám songı dáwir ádebiyatınan úlgiler berildi. Bul baǵdarlamada ádebiyattı oqıtıwda ayırım kórkem shıǵarmalardı ózlestiriw emes, ayırım jazıwshılardıń

ómiri hám dóretpelerin túsindiriwge, dóretywshilerdiń social-siyasiy táreplerin, kemshilik táreplerin ashıwǵa kóbirek itibar berildi.

«Tolıq emes orta hám orta mektepler ushın programmalar» (1938) kórkem shıǵarmalardı oqıtıwǵa tiykarǵı baǵdar boldı. Sál keyinirek dúzilgen «Orta mektep baǵdarlamaları» (1940) da awızeki hám jazba sóylew mádeniyatın jetilistiriwge, oqıwshılardıń óz betinshe pikirlew múmkinshiliklerin rawajlandırıwǵa diqqat qaratıldı. Kórkem shıǵarmalardı kórkem oqıwǵa, soraw hám tapsırma, shınıǵıwlar tiykarında dóretpeniń ideyalıq mazmunına ózlestiriw usınıldı. 1934-jılı «Orta mekteplerde ádebiyattı oqıtıw metodikasınıń tiykarǵı máseleleri» degen arnawlı kitap dóretildi. Onda ádebiyattı arnawlı pán sınatında oqıtıw, balaǵa ádebiy bilim beriwde tiyisli izbe-izlik hám onıń qaǵıydaları bolıw kerekligi kórsetip ótildi.

I.Sultannıń «Ádebiyat teoriiyası» (1940) sabaqlıǵınıń jaratılıwı, tek ádebiyattıń ulıwma qaǵıydaları, onıń teoriyalıq túsiniqlerdi oqıw barısında paydalanıw ushın qolaylı usıl boldı. Ózbek ádebiyatın oqıtıw metodikası pániniń rawajlanıwına 1950-jıllardan baslap iskerlik kórsete baslaǵan alımlardıń xızmeti úlken boldı. Solardan S.Dolimov, N.Mallaev, H.Ubaydullaev, K.Axmedov, A.Zunnunov sıyaqlı ilimpazlar bul baǵdardıń rawajlanıwına salmaqılı úles qostı. Olardıń ádebiyat tanıwına, metodika ilimine baylanıslı miynetleri nátiyjesinde mektepler ushın dúzilgen baǵdarlama hám sabaqlıqlar sapalı islep shıǵarıldı. S.Dolimov, H.Ubaydullaevlar kórkem oqıw haqqında, onıń mazmunı hám áhmiyeti, túrleri haqqında metodikalıq kórsetpeler bergen «Ádebiy oqıw metodikası» kitabında ádebiyattı oqıtıwdaǵı teoriyalıq tiykarlardan baslap, onıń ámeliyatda qollanıw usılları jazılǵan. Bul kitap tórt bólimnen turadı. Bular ádebiyat metodikası hám onıń teoriyalıq tiykarları haqqında maǵlıwmat, kórkem oqıw, ádebiy oqıw tiykarında klastan hám mektepten tısqarı alıp barılatuǵın isler, jobalastırıw usaǵan metodikalıq máselelerden turadı. Avtorlar teoriyalıq máselelerdi mısallar menen dálillep bere alǵan.

Asqar Zunnunov «Mektepte Ğafur Ğulamnıń ómiri hám dóretywshiligini úyreniw» (1977), «Ózbek ádebiyatı metodikası tariyxınan ocherkleri» (1973), «Ádebiyattı oqıtıw metodikası» (1992) miynetlerinde kórkem shıǵarmalardı tallaw, shıǵarmalardıń janrlıq ózgeshelikleri, ádebiy-teoriyalıq túsiniqlerdi ilimiy-metodikalıq jaqtan izertlegen.

M.Mirqasimovaniń “Oqıwshılarda ádebiy tallaw bilimın rawajlandırıw hám jetilistiriw tiykarları” (Toshkent, 2008) degen miynetinde oqıwshılardı ádebiy tallawǵa úyretiw bir ǵana ámelge asırıwǵa bolatuǵın metodikalıq jumıs bolmastan, onda úzliksiz ámelge asırılıp, onıń nátiyjesi mısallar arqalı dálillep berilgen. Kórkem shıǵarmanı tallawdı dáslep ápiwayı túrde tómen klaslardan baslaw kerekligi kórsetiledi. Onıń kórsetiwinshe, baǵdarlama talabına muwapıq V-VII klaslarda ádebiy materiallardı úyreniw barısında oqıwshınıń durıs, tez, erkin

oqıw bilimin júzege keliwine, awızeki hám jazba sóylewin, pikirlew qáiletin rawajlandırıwǵa, sózlerdi qollanıw mánisin, onıń dawıs ózgesheliklerin úyreniw máseleleri hám gápler quraw uqıplıqların jetilistiriw, súwretlew qáiletlerin paydalanıp bayan etiw, olardı sheber aytıp beriw, oqıwshını baqlaw usılları yaqı súwretlerge qarap erkin gúrriń jazıwǵa úyretiw kerek. Nátiyjede, baslawısh klass oqıwshılarında ádebiy materialdı oqıp úyreniw, onıń mazmunın ózlestiriw, kitap ústinde izleniw kónlikpeleri rawajlanadı. Joqarı klaslarda bunday kónlikpelerdi jane de rawajlandırıw barısında ádebiy shıǵarmanıń qurılısın úyreniw, kórkem obrazǵa túsiniw, estetikalıq qásiyetke tarbiyalawǵa itibar qaratıladı. Bul metodikalıq miynette oqıwshılardı ádebiy tallaw bilimin jetilistiriwdiń ilimiy-metodikalıq tiykarların kórsetip, óz pikirlerin dálillep, Alisher Nawayı, Abdulla Qahharlardıń ómiri hám dóretiwshiliginen mısallar keltirgen.

Belgili metodist, professor Qazaqbay Yuldoshev ádebiyattı oqıtıw metodikası pániniń gárezsizlik dáwirdegi rawajlanıwına sezilerli dárejede tásir kórsetip, kóp úles qosıp kiyatırǵan alımlardıń biri. Onıń «Ádebiyattı oqıtıwdıń ilimiy-teoriyalıq tiykarları» (1996), «Ádebiy sabaqlar» 8-klass ushın (2004), «Ádebiy sabaqlar» 9-klass ushın (2005), Q.Yuldosh va M.Yuldoshlardıń “Badıy tahlil asoslari” (Toshkent, «KAMALAK», 2016) sıyaqlı metodikalıq miynetlerinde oqıtıwshılardı kóp ǵana teoriyalıq hám metodikalıq maǵlıwmatlar menen tanıswǵa, olardıń bilimin teoriyalıq hám metodikalıq jaqtan bayıtıwǵa xızmet etedi. Keltirilgen tallawlar oqıwshılardıń kórkem shıǵarmalardıń mazmunı hám syujetin tereń túsiniwge járdem beredi. Ondaǵı berilgen tallaw úlgeri oqıtıwshılardıń pedagogikalıq iskerligine ámeliy tárepten metodikalıq kórsetpe boladı.

Safa Matjanniń «Mektepte ádebiyattan óz betinshe jumıslar» (1995), «Kitap oqıwdı bilesizbe?» (1993) sıyaqlı metodikalıq miynetlerinde oqıwshılardı kitap oqıwǵa qızıqtırıw, sóylew mádeniyatın ósiriw, oqıwshılardıń óz betinshe islerin shólkemlestiriw, óz ústinde islew, metod hám usıllar haqqında pikir júritedi.

Belgili alım hám metodist B.Tuxlievtiń “Ádebiyattı oqıtıw metodikası” oqıw qollanbası (2010-jılı) ózbek ádebiyatın oqıtıw metodikası tariyxında girewli orındı iyelep, onda ádebiyattı oqıtıw metodikası boyınsha tiykarǵı túsiniqler, oqıtıwdıń principleri, oqıtıw metodları, sabaqtı shólkemlestiriw hám ótkeriw usılları, sabaqtıń túrleri, oqıtıwdıń metodikalıq usılları haqqında pikirler ayılǵan.

Ózbek ádebiyatın oqıtıw metodikasınıń rawajlanıwına salmaqılı ules qosqan Q.Yuldoshev, B.Tuxliev, Q.Xusanbaeva, Safa Matjanov sıyaqlı talantlı metodistlerdiń miynetleri kóp. Olardıń metodikalıq miynetleri qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikasınıń tariyxında da salmaqılı orın iyeleydi.

Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikasınıń tariyxın birneshe basqıshlarǵa bólip kórsetiw múmkin. XX ásirdiń 30-jıllarınan baslap qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası pán sıpatında payda boldı. Professor Á.Paxratdinovtiń “Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası” miynetinde oqıtıw metodikasınıń tariyxı haqqında birqansha maǵlıwmatlar berilgen. Biz bul miynetke tiykarlanıp tómendegi maǵlıwmatlardı beremiz:

1921-jılı orıs mektepleri ushın ádebiyattı oqıtıwdıń birinshi baǵdarlaması qabıl etildi. 1925-jılı «Kompleksli baǵdarlama» islenip shıǵıldı. 1925-jılı fevralda QQASO birinshi shólkemlestiriwshi sezinde qaraqalpaq tilinde oqıw quralların dúziw haqqında qarar qabıl etiledi. 1925-jılı S.Májitov tárepinen «Egedeler sawatı» (119 bet), «Álipbe» (80 bet), «Oqıw kitabı» sıyaqlı dáslepki sabaqlıqlar islenip shıǵıldı. 1929-jılı Q.Ayımbetov hám B.Ergalıyevlar tárepinen «Sawatlı bolıńlar» oqıw kitabı, jámáát avtorlardıń redaktorlawında «Qaraqalpaq tili grammatikasınıń birinshi bólimi», Q.Ayımbetov hám B.Ergalıyevlardıń avtorlıǵında «Egedeler sawatı», h.t.b. oqıw quralları baspadan shıqtı. 1931-33-jıllarda N.A.Baskakov, A.Qıdırbaev, Q.Irmanovlar avtorlıǵında qaraqalpaq tili sabaqlıǵı dúzildi. 1934-jılı Q.Irmanov, A.Qıdırbaevlar tárepinen Moskvada grammatikanıń birinshi bólimi, 1936-jılı Q.Irmanov, Sh.Sattarovlar tárepinen grammatikanıń birinshi bólimi islendi. 1937-jılı N.Dáwqaraev tárepinen baslawısh klaslar ushın «Oqıw kitabı», sol jılı «Álipbe», 1938-jılı N.Dáwqaraev tárepinen «Qaraqalpaq tiliniń grammatikası hám orfografiyası» dúzildi. 1939-jılı V-VII klaslar ushın, 1940-jılı VII-IX-X klaslar ushın jańadan baǵdarlama qabıl etildi.

XX ásirdeń 40-50-jıllarındaǵı qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası birqansha rawajlana basladı. Máselen, 1940-41-jılları N.Dáwqaraev tárepinen 6-klass ushın xrestomatiya, Q.Erimbetov hám I.Saǵitovlar tárepinen 7-klass ushın xrestomatiya-sabaqlıǵı dúzildi. 1949-jılı K.Ubaydullaev tárepinen 8-10-klasslar ushın qaraqalpaq ádebiyatınıń baǵdarlaması islep shıǵıldı. 1950-jılı K.Ubaydullaev, S.Axmetov, B.Ismaylovlar tárepinen 8-klass ushın sabaqlıq, sol jılı I.Saǵitov, X.Seyitov, S.Axmetov hám B.Ismaylovlar tárepinen 10-klasslar ushın qaraqalpaq ádebiyatı sabaqlıǵı baspadan shıqtı.

XX ásirdeń 60-jıllarındaǵı qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası tariyxında M.Nurmuxammedov, I.Yusupov, I.Saǵitov, P.Allashov, S.Ámetov, G.Esemuratov, J.Qayırbaev, B.Ismaylov, X.Seyitov, U.Bekmuratovlardıń metodikalıq miynetleri baspadan járiyalandı. Máselen, 1960-jılı I.Yusupov hám I.Saǵitovlardıń 5-klass ushın sabaqlıǵı, I.Saǵitov hám P.Allashovtıń 5-klass ushın sabaqlıq, I.Saǵitov hám B.Qálimbetovlar 6-klass ushın sabaqlıq, S.Ámetov, G.Esemuratov, J.Qayırbaevlar 7-klass ushın sabaqlıq, S.Axmetov, B.Ismaylov, M.Nurmuxammedov, X.Seyitov, I.Yusupov, U.Bekmuratovlar tárepinen 8-9-10-klasslar ushın sabaqlıqlar dúzildi.

XX ásirdeń 70-80-jıllarındaǵı qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası tariyxında belgili alımlar Q.Ayımbetov, Q.Maqsetov, K.Sultanov, S.Axmetov, Á.Paxratdinov, N.Japaqov, K.Mámbetov, K.Kamalov, J.Narimbetov, A.Tájimuratov, A.Pirnazarovlardıń metodikalıq miynetleri salmaqlı orın iyeledi. Máselen, 1975-jılı professorlar Q.Ayımbetov, Q.Maqsetov, K.Sultanov tárepinen joqarı oqıw orınlarınıń filologiya fakulteti ushın «Qaraqalpaq folklorınıń baǵdarlaması», S.Axmetov, Á.Paxratdinov tárepinen «Revolyuciyaǵa shekemgi qaraqalpaq ádebiyatı tariyxınıń baǵdarlaması» hám «Házirgi dáwir qaraqalpaq ádebiyatınıń baǵdarlaması» dúzildi.

Belgili alım Á.Paxratdinov qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası tariyxında salmaqlı orındı iyeleydi. Ol 1982-jılı qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikasınıń baǵdarlamasın islep shıqtı hám baspadan shıǵardı. Onıń «Mekteplerde qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwdıń aktyal máseleleri» (1989), «Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwdıń metodikalıq máseleleri» (1991), «Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası» (1992), «Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası» (2004), «Pedtexnologiya tiykarları» (2009), «XX ásir qaraqalpaq ádebiyatı tariyxı» (2011) usaǵan metodikalıq miynetleri menen qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası tariyxında tákirarlanbas jol saldı hám oqıtıw metodikasınıń rajawlanıwına salmaqlı úles qostı.

Q.Maǵsetov hám Á.Tájimuratovlardıń “Qaraqalpaq folklorı” (1979), N.Japaqov, K.Mámбетov Q.Sultanov, A.Karimovlardıń «Revolyuciyaǵa shekemgi qaraqalpaq ádebiyatı tariyxı» (1983), S.Axmetov, Á.Paxratdinov, K.Kamalov, J.Narimbetovlardıń «Házirgi dáwir qaraqalpaq ádebiyatı tariyxı» (1984), S.Axmetov, Á.Paxratdinov, A.Pirnazarovlardıń «Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası» (1988) sabaqlıqları baspadan shıqtı.

XX ásirdeń 90-jıllarındaǵı qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası tariyxında Á.Paxratdinov, K.Allambergenov, Q.Orazımbetov, K.Palımbetov, Q.Yusupov hám taǵı basqalar metodikalıq miynetleri menen girewli orın iyeledi. Bul alımlardıń metodikalıq sabaqlıq hám qollanbaları baspada járiyalandı. Máselen, Á.Paxratdinov tárepinen “Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası” (1992), «Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası» (2004) miynetleri baspadan járiyalandı. I.Ótewliev, Q.Yusupovlapdıń “5-11-klasslar ushın qaraqalpaq tili hám ádebiyatı boyınsha test jumısları” (1994), Q.Yusupovtıń (avtorlap birge) “Qaraqalpaq tili hám ádebiyatı boyınsha test sinawları” (1995), S.Axmetov, I.Qádirov, Q.Yusupovlar tárepinen «Bayanlar toplamı» (1995), P.Nurjanovtıń “Ǵárezsizlik dáwirdegi qaraqalpaq prozası” (2003), J.Pirniyazovtıń “5-klass ushın ádebiy oqıw kitabına metodikalıq qollanba” (2005), I.Pirniyazov, K.Palımbetov hám R.Berdimuratovalardıń “8-klass ushın ádebiyattı oqıtıw metodikası” (2009), Q.Orazımbetovtıń “Qosıq teoriiyası” (2010), Q.Turdıbaev hám Q.Yusupovlardıń «Pitkeriw qánigeligi» (2011), Sh.Allaniyazova, K.Turdıbaev, Q.Yusupovlardıń «Pedagogikalıq ámeliyat» (2011), Q.Járimbetovtıń “Ádebiyattanıwdan sabaqlar” (2012), S.Qazaqbaevtıń “Kórkem oqıw” (2012), P.Allambergenovanıń «Qaraqalpaq ádebiyatı tariyxı páninen óz betinshe jumıslar», B.Genjemuratovtıń “Ádebiy aǵımlar hám jónelisler” (2013), A.Tobanazarovtıń «Kásip-óner kolledjlerinde qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwdıń bazıbir máseleleri» (2015), J.Sagidullaeva hám J.Qaniyazovalardıń «Ádebiyat teoriiyasın oqıtıwda innovaciyalıq texnologiyalar» (2016), A.Dosımbetovanıń «XX ásir qaraqalpaq ádebiyatı tariyxı páninen kurs jumısların orınlaw» (2017), «Ádebiyatta kórkemlew quralları» (2017), Q.Yusupov hám I.Mámбетovlardıń «Kamal Mámvetovtıń ómiri hám dóretiwshiligin úyreniw usılları» (2017), Q.Yusupovtıń «Sh.Seyitovtıń prozasın tallaw usılları» (2017), Q.Yusupovtıń «Akademiyalıq liceylerde qaraqalpaq ádebiyatın sabaqtan tis jumıslar arqalı úyreniwdiń ilimiy metodikalıq máseleleri» (2018) atamasındaǵı oqıw-metodikalıq qollanbaları baspadan

járiyalanıp, qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikasınıń rajawlanıwına salmaqılı úles boldı.

Sorawlar hám tapsırmalar:

1. Ádebiyattı oqıtıw metodikası tariyxındaǵı tiykarǵı basqıshlardı aytıp berin.
2. Shıǵıs xalıqlar ádebiyatındaǵı shayırlardıń bilimlendiriw haqqında kóz qarastarın hám pikirlerin túsindirin.
3. Ózbek ádebiyatın oqıtıw metodikası haqqında túsiniń berin.
4. Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası haqqında túsiniń berin.
5. 1930-40-jıllardaǵı qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikasınıń qalıplesiwi haqqında túsiniń berin.
6. 1950-60-jıllardaǵı ádebiyattı oqıtıw metodikası haqqında túsiniń berin.
7. 1970-80-jıllardaǵı qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikasına talqı jasań.
8. 1990-jıllardaǵı ádebiyattı oqıtıw metodikasınıń rajawlanıw baǵdarın túsindirin.

Test jumısları:

№1.

“Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası” (1992) miynetiniń avtorı - bul ...
S.Axmetov
Á.Paxratdinov
A.Dosımbetova
B.Genjemuratov

№2.

Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikasınıń baǵdarlaması qashan islengen?
1982-jılı
1985-jılı
1988-jılı
1972-jılı

№3.

Ámeliy sabaq bul -
studentlerge izleniw kónlikpesin ósiriw, teoriyalıq bilimlerde ámeliyat penen baylanıstırıw
studentlerge bilim beriw, bilimnıń tekseriw
studentlerge teoriyalıq bilimlerde ámeliyat penen baylanıstırıw.
studentlerge bilim beriw, izleniw kónlikpesin ósiriw, ádebiyatqa qızıǵıwshılıǵın arttırıw

№4.

Grafikalıq kórsetpeli qurallar neler kiredi?
kartalar, diagramma, sxemalar;
portret, peyzaj, kórinislerge baylanıslı súwretler;
magnitofon, epiadoskop, proektor;
epiadoskop, kartalar, peyzaj;

№5.

Shıǵarma jumıstıń neshe túri bar?
úsh túri;
eki túri;
bes túri;
tórt túri;

№6.

Qaysı shıǵarmada matematikalıq másele berilgen?
“Qásiyetli gáwhar tas hám aqıllı shopan haqqında ertek” poemasında;
“Ómirim” qosıǵında;
“Anangeldi” dástanında;
“Ernazar biy” dástanında;

№7.

Kórkem shıǵarmanı tallawda qaysı máselelerge dıqqat awdarıladı?
shıǵarmanın teması, obrazlar, tili;
shıǵarma teması;
shıǵarma obrazları;
shıǵarmanın tili;

№8.

Oqıtıw barısında tiykarınan qaysı máselege kewil awdarılıwı kerek?
baǵdarlamaǵa;
ádebiyat sabaǵına;
ádebiyat sabaǵının maqsetine;
ádebiyat sabaǵının sistemasına;

№9.

Ádebiyat sabaqlıǵınıń mazmunı nede bayan etiledi?
ádebiyat baǵdarlamasında;
tematikalıq jobada;
jekke sabaq jobasında ;
kalendarlıq jobada;

GLOSSARIY:

1. Kirisiw lekciyası - bul pánniń jetiskenlikleri hám oqıw-metodikalıq ádebiyatlar haqqında túsiniw beriw;
2. Lekciya túrleri - bul sholıw lekciyası, problemalıq lekciya, vizual lekciyası, lekciya konferenciyası;
3. Ámeliy sabaq - studentlerge izleniw kónlikpesin ósiriw, teoriyalıq bilimlerde ámeliyat penen baylanıstırıw;
4. Grafikalıq kórsetpe qurallar - kartalar, diagramma, sxemalar;
5. Ádebiyat baǵdarlaması - bul sabaqlıqtıń mazmunı.

2-tema: Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwdıń formaları haqqında túsinik

Jobası:

1. Ádebiyat sabaqlarınıń túrleri
2. Jańa bilim beriw sabaǵı hám konferenciya sabaǵı
3. Kino film hám disput sabaǵı
4. Ádebiyat sabaqlarında kórsetpe qurallardan paydalanıw

Tayanış sózler: Qaraqalpaq ádebiyatı, jańa bilim beriw sabaǵı, konferenciya, disput sabaǵı, kino film, mámleketlik bilimlendiriw standartı, oqıw baǵdarlaması, sabaqtıń maqseti, fakultativ sabaq, sabaqtan tis jumıslar, oqıtıw metodları.

Qaraqalpaq ádebiyatın jańa bilim beriw sabaq, konferenciya, disput sabaq túrleri menen oqıtıw eń áhmiyetli metodikalıq máselelerden esaplanadı. Sabaq oqıtıw procesin shólkemlestiriwdiń tiykarǵı túri sıpatında oqıtıw mashqalalarınıń wazıypaların belgilep alıw zárúr. Sol sıyaqlı qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwda sabaqtıń sapalı hám nátiyjeli bolıwı ushın mına metodikalıq talaplardı saqlawǵa baylanıslı boladı:

- Oqıwshılardıǵa arnalǵan qaraqalpaq ádebiyatı sabaqlıǵı mámleketlik bilimlendiriw standartı hám oqıw baǵdarlamasına muwapıq bolıp, oqıwshılardı bilim hám kónlikpeler sisteması menen qurallandırıladı;
- Mámleketlik bilimlendiriw standartı hám oqıw baǵdarlamasına muwapıq sabaqtıń maqseti hám wazıypaları, ondaǵı baslı hám ekinshi dárejeli máseleler anıq belgilenedi;
- Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwda bilim beriwshilik, tárbiyalıq hám rawajlandırıw maqseti hám olardıń birligi saqlanıwı kerek;
- Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw barısında oqıwshılardı ulıwma insanıy hám milliy qádiriyatlar ruwxında tárbiyalawǵa, olardıǵa milliy ideya menen milliy ǵárezsizlik ideyalogiyasınıń sińdiriwe qaratılıwı kerek;
- Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw arqalı xalqımızdıń dańqlı ótmishin baxıtlı búgingi kúni menen baylanıstırıp, oqıwshılar sanasına óz watanı, xalqı ushın maqtanısh sezimin qalıplestiriw kerek.

Sonday-aq, sabaq barısında hár bir oqıwshıǵa jeke qatınasıqta bolıwı, uqıplı, talantlı hám tómen úlgeretuǵın oqıwshılar menen jeke islesiwdi támiyinlew, jaslardı bilimdi ózbetinshe izlep tabıwǵa, bilimdi ózbetinshe iyelewge ádetlendiriw, sabaq barısında oqıwshılarda erkin pikirlewdi, oy-órisi menen uqıplılıǵın rawajlandırıw zárúr.

Sabaqtıń túrleri qanday bolsa, olardıń dúzilisi soǵan sáykes dúziledi. Hár bir sabaqtıń dúzilisi sabaqtıń maqsetine, didaktikalıq wazıypalarına, qollanılatuǵın metodlar menen kórsetpe, texnikalıq qurallardıǵa, oqıwshılardıń jas hám jeke ózgesheliklerine, sabaqlarda qanday pedagogikalıq texnologiyanı qollanıwǵa,

ótkeriletuǵın orınǵa hám ádebiyatshı muǵallimniń sheberligine baylanıslı belgilenedi. Olardıń ayırım basqıshları keńeyiwi de, yamasa tarayıwı da, qollanılatuǵın oqıtıw usılları, quralları hám metodlarınıń orınları menen xızmeti ózgeriwi múmkin. Sonlıqtan házirgi zaman sabaq túrlerin hám olardıń dúzilislerin jańasha islep shıǵıw milliy pedagogikanıń basılı wazıypalarına kiredi.

Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwda sabaqtan basqa túrleri oqıw sayaxatı, seminar, ámeliyat, fakultativ sabaq, sabaqtan tıs jumıslar menen úyrenilse de boladı.

Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası boyınsha, joqarıda aytqanıımızday, S.Axmetov, Á.Paxratdinov, Z.Ayjanova, K.Palımbetovlardıń miynetlerinde sabaqtıń túrleri hám baǵdarlama materialların oqıtıw boyınsha metodikalıq pikirleri bildirilgen. Bul metodist alımlar ádebiyat sabaqların shólkemlestiriwdiń ózine tán ózgesheliklerin, olarǵa qoyılatuǵın zamanagóy talaplar, ádebiyat sabaqlarında oqıtıwshılardıń iskerligin jolǵa qoyıw hám onı paydalanıw, zamanagóy informaciyalıq hám jańa pedagogikalıq texnologiyalardan paydalanıw, sabaqtıń tásirlikligin hám sapasın asırıw máseleleri tuwralı metodikalıq pikirler júrgizgen hám bildirgen.

Ádebiyat sabaqlarında oqıwshılar menen islesiwdiń túrli formalarınan paydalanıw múmkinshilikleri belgili. Sonday-aq topar menen hár bir oqıwshı menen islesiw muǵallimnen sheberlik talap etedi. Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw barısında hár túrli sabaqlıqlardan paydalanıw ótiletuǵın materiallardıń nátiyjeligin hám sapasın arttırıp baradı. Oqıwshılardıń sabaqqa bolǵan qızıǵıwshılıǵı kúsheyedi. Solay eken, búgingi kúni sabaqtı shólkemlestiriwde qoyılatuǵın tiykarǵı talaplardıń biri. Hár bir ótiletuǵın taza temaniń ilimiy maǵlıwmatlarǵa tiykarlanǵan bolıwı hám oqıwshılardıń imkaniyatın esapqa alǵan halda temaniń kólemin belgilew, onıń quramalıǵın anıqlaw, sabaqta kerek bolatuǵın materiallardı belgilew hám qosımsha kórgizbeli qurallar menen bayıtıw, jáne de sabaqta mashqalalı sharayattı jaratıw bolıp tabıladı.

Qaraqalpaq ádebiyatın jańa bilim beriw sabaq, konferenciya, disput sabaq túrleri menen oqıtıw eń áhmiyetli metodikalıq máselelerden esaplanadı. Solardıń ishinde konferenciya sabaǵınıń metodikasına toqtaǵandı maqul taptıq.

Sh.Allaniyazova, Q.Turdıbaev, Q.Yusupovlardıń avtorlıǵında jariq kórgen “Pedagogikalıq praktika” degen metodikalıq qollanbada konferenciya sabaǵı haqqında tómendegi pikirler bildirilgen: “Konferenciya sabaǵı klasta hám klastan tıs ótiletuǵın sabaqtıń bir túri. Materiallardı konferenciya sabaǵı arqalı mına maqsetlerde úyrenemiz. Ótiletuǵın material haqqında túsiniq, materialdı úyreniwde ilimiy teoriyalıq miynetlerdi tereńnen biliw, materialdı úyreniwde oqıwshılardıń temaǵa túsiniqin rawajlandırıw”²-dep konferenciya sabaǵınıń maqsetin hám wazıypaların orınlı ashıp kórsetken. Demek, konferenciya sabaǵı oqıwshılardıń

² Алланиязова Ш., Турдыбаев Қ., Юсупов Қ. Педагогикалық практика. Нөкіс. «Қарақалпақстан», 2011, 43-44-бет.

qızıǵıwshılıǵı esapqa alınǵan halda ótiletuǵın sabaqtıń túri. Bul sabaq túrin ǵárezsizlik dáwirindegi qaraqalpaq poeziyasın oqıtıw barısında paydalansaқ maqsetke muwapıq boladı. Sebebi, baǵdarlamada berilgen tema sholıw lekciyasına ıqshamlastırıp berilgen.

Test sorawları:

№1.

Oqıtıw formaların anıqlap berin.
sabaq, sabaq túrleri;
metodlar;
sabaqtan tıs jumslar;
konferenciya sabaǵı;

№2.

Qaraqalpaq ádebiyatı baǵdarlamasında liceyler ushın materiallar neshe basqishta beriledi?
eki basqishta;
úsh basqishta;
tórt basqishta;
bes basqishta;

№3.

"Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodkası" sabaqlıǵınıń (1988) avtorın anıqlań?
S.Axmetov, A.Paxratdıńov, A.Pirnazarov;
I.Otewliev P.Allashev, Z.Ayjanova;
A.Paxratdıńov, P.Allashev, Z.Ayjanova;
A.Paxratdıńov, P.Allashev, Q.Yusupov;

№4.

"Sawatlı bolınlar" oqıw kitabınıń avtorı kim?
Q.Ayımbetov;
S.Majitov;
P.Allashev;
A.Paxratdıńov;

№5.

"Qaraqalpaqstan Respublikası aǵla muǵallımı" jarısınıń birinshi jeńimpazı kim?
Q.Qalbaeva;
Q.Yusupov;
U.Usmanov;
U.Bekmanov;

№6.

Neshinshi jıldan baslap ulıwma orta bilim beriwdiń mámleketlik bilimlendiriw standartlarınıń monitoringin júrgiziw tártibi yengizildi?
2001-jıldan baslap;
2003-jıldan baslap;

2007-jildan baslap;
2009-jildan baslap;

№7.

Ózbekistan Respublikasında ulıwma bilim beriwdi shólkemlestiriw haqqındaǵı qararı qashan shıqtı?
1998-jılı 15-mayda;
1996-jılı 15-mayda;
1997-jılı 15-mayda;
1999-jılı 15-mayda;

№8.

Ózbekistan Respublikasınıń “Bilimlendiriw haqqında”ǵı nızamı" qashan qabıl yetildi?
29-avgust 1997-jılı;
29-avgust 1992-jılı;
29-avgust 1995-jılı;
29-avgust 1999-jılı;

№9.

Qaraqalpaqstanda muǵallimler tayarlaytuǵın kurslar neshinshi jılları shólkemlestirildi?
1919-21-jılları;
1918-21-jılları;
1917-21-jılları;
1919-24-jılları;

№10.

Ádebiyat pánlerin oqıtıw metodikası páni qaysı pánler menen tıǵız baylanısadı?
ádebiyat táriyxı, ádebiyat kritikası;
ádebiyat kritikası, fizika ;
fizika, táriyx, ádebiyat kritikası;
ximiya, táriyx, ádebiyat kritikası;

№11.

Orta mekteplerde qaraqalpaq ádebiyatı boyınsha baǵdarlama qalay dúziledi?
úsh túrli baǵıtta ;
eki túrli baǵıtta ;
tórt túrli baǵıtta;
bes túrli baǵıtta;

GLOSSARIY:

1. Birlesken sabaq - bul tórt basqısthan turatuǵın sabaq;
2. Texnologiya - bul grekshe sheberlik, dóretiwshilik ;

3. Ámeliy sabaq - studentlerge izleniw kónlikpesin ósiriw, teoriyalıq bilimlerde ámeliyat penen baylanıstırıw;
4. Grafikalıq kórsetpeli qurallar - bul kartalar, diagramma, sxemalar;
5. Vebinar metodu – bir waqıttıń ózinde eki oqıtıwshınıń bir seminardı oqıtıwı;

ÁDEBIYATLAR:

Tiykargı ádebiyatlar

1. Azizxwjaeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. Toshkent. 2003.
2. Ayjanova Z. Ádebiyat sabağında İ.Yusupovtıń shıǵarmaların úyreniw. Nókis. «Bilim», 1993.
3. Ayjanova Z. Ádebiyat sabaqlarında ayırım prozalıq shıǵarmalardı úyreniw. Nókis. «Bilim», 1991.
6. Allaniyazova Sh., Turdıbaev Q., Yusupov Q. Pedagogikalıq praktika. Nókis. «Qaraqalpaqstan», 2011.
7. Axmedov Q. X.H.Niyaziynıń «Boy ıla xizmatchi» dramasınıń wrganish. Toshkent. 1968.
8. Axmedov S., Paxratdinov Á., Pirnazarov Á. Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası. Nókis. «Qaraqalpaqstan», 1988.
9. Axmedov S. Ádebiyat hám kritika, Nókis. "Qaraqalpaqstan", 1978.
10. Axmedov S. Adabiyot darslarida epik janrlarnıń órganish. Toshkent. «Óqıtıwchi», 1986.
11. Álewov O. Qaraqalpaqstanda tálim-tárbiyalıq oylardıń qalıplesiwi hám rawajlanıwı. Nókis, «Bilim», 1993.
12. G'ulomova N. Adabiyot darslarida ilǵor pedagogik texnologiyalaridan foydalanish. Toshkent. «RTM», 2003.
14. Davletshin M.G. Zamonaviy maktab wqıtıwchisining psixologiyasi. Toshkent. «Ózbekiston», 1999.

3-tema: Jazıwshılardıń dóretiwshiligin oqıtıw usılları

Jobası:

1. Jazıwshınıń ómirbayanın úyreniw
2. Jazıwshılardıń dóretiwshiligin oqıtıw usılları
3. Jazıwshılardıń dóretiwshiligin sabaqtan tıs jumıslar menen úyreniw

4. Jazıwshılardıń dóretiwshiligin kórsetpeli qurallar menen úyreniw
5. XX ásir qaraqalpaq jazıwshılardıń dóretiwshiligin úyreniwde internet saytlarınan resurslarınan paydalanıw

Tayanısh sózler: *Lirikalıq, epikalıq, lirika, yumor, satira, lirik qaharman, obraz, syujet.*

Akademiyalıq liceylerde qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwda jazıwshınıń ómirbayanın úyreniw eń áhmiyetli metodikalıq máselelerden esaplanadı. Qaraqalpaq ádebiyatınıń rawajlanıw basqıshların túsindiriw, usı dáwirdegi shayır, jazıwshılardıń dóretiwshiligi haqqında bilimge iye bolıw, ballada, sonet, satiralıq qosıqları, lirika, liro-dramalıq mifologiyalıq, tariyxiy poemalar haqqında máseleler jazıwshınıń ómirbayanın úyreniw barısında orınlanıp barıladı.

Qaraqalpaq ádebiyatı baǵdarlamasında jazıwshınıń ómirbayanına baylanıslı materiyyalar kóp berilgen. Baǵdarlamada berilgen jazıwshınıń ómirbayanın úyreniwge baylanıslı temalardı izbe-izlik penen metodikalıq jaqtan úyrenip shıǵıw maqsetke muwapıq. Máselen, baǵdarlamada A.Dabilov, S.Nurımbetov, J.Aymurzaev, T.Jumamuratov, I.Yusupov, T.Qayıpbergenov, K.Raxmanovlardıń ómiri hám dóretiwshiligine baylanıslı keń maǵlıwmatlar berilgen. Solardıń ishinde T.Jumamuratovtıń ádebiyattaǵı ornı tuwralı túsiniq berip, onıń qaraqalpaq ádebiyatınıń hár tárepleme rawajlanıwına óziniń lirikalıq, satiralıq qosıqları, ertek hám gúrrińleri, pessa hám poemaları menen salmaqlı úles qosqan úlken talant iyesi ekenligin aytıp ótedi. Ol qaraqalpaq ádebiyatında belgili satirik hám lirik shayır sıpatında kórindi. Shayırdıń dáslepki lirikalıq qosıqları 1956-jılı «Júrek muhabbatı» degen qosıqlar toplamında basılıp shıqqanın, bunnan keyin «Doslıq» (1959), «Zamanlaslarım» (1961), «Dáwrán juldızları» (1963), «Tańlamalı shıǵarmaları» (1967), «Tolqında» (1970), «Káramatlı tulǵa» (1975), «Tańlamalı shıǵarmalarınıń I, II tomı» (1978, 1980), «Túrli ótkeller» (1983), «Doslıq haqqında qosıqlar» (1988), «Ómirińniń ózi filosofiya» (2005) poeziyalıq toplamları menen, «Makarya sulıw» (1973) qosıq penen jazılǵan romanı basılıp shıqqanlıǵın túsindirip ótiw ádebiyatshı muǵallimnen talap etiledi. Sonlıqtan, ádebiyatshı muǵallimler shayır hám jazıwshılardıń ómir bayanın túsindiriw ushın eń dáslep kirisiw jumıslardıń mazmunın durıs túsingeni maqul. Bul jumıstıń mazmunı hár túrli bolıwı múmkin. Hár bir temaniń, hár bir kórkem shıǵarmanıń ózine tán ózgeshelikleri bar. Soǵan qaray onı úyreniwde hár túrli usıldı talap etedi. Bul jerde shıǵarmanıń kólemi, janrlıq sıpatı, qıyın-jeńilligi, tili ayırmashılıqları dıqqatqa miyasar boladı. Muǵallim qaysı jumıs túrin qollanıwdı óz múmkinshiligine qaray tańlap aladı.

Máselen, muǵallimniń kirispe sózi T.Jumamuratov dóretpelerine baylanıslı qollanıladı. Bul usılǵa qoyılatuǵın tiykarǵı talap jazıwshınıń ómirine baylanıslı kólemi jaǵınan jıynaqlı, qısqa, mazmunlı hám til jaǵınan túsiniikli bolıwı kerek. Shayır dóretiwshiligine baylanıslı mazmunsız, uzaq shubalańqı sóz qaysı sabaqta da paydasız, ádebiyat sabaǵında da artıq sóz shayırdıń ómiri hám dóretpelerine baylanıslı maǵlıwmatlardı tásirsiz jetkeredi, shıǵarmalardaǵı estetikalıq, ideyalıq mazmundı tómenletip jiberedi. Sonday-aq muǵallimniń kirispe sózi T.Jumamuratovtıń ómiri hám dóretiwshiligi menen tikkeley baylanıslı bolıwı shárt. Demek, muǵallimniń kirispe sóziniń mazmunı qanday bolıwın hár bir shıǵarmanıń xarakteri anıqlaydı. Usılǵan baylanıslı muǵallimniń kirispe sózinde tiykarǵı orındı T.Jumamuratov dóretiwshiligine berilgen túsiniqler iyeleydi. Máselen, «Makarya sulıw» dóretpesine beriletuǵın túsiniqler shıǵarmanıń teması menen ideyalıq mazmunına baylanıslı ádebiy tariyxıy túsiniq sıpatında da teksttegi ayırım sózlerdi túsindiriw xarakterinde de, shayırdıń ómirin ótiwge baylanıslı da júrgiziledi. Sonlıqtan muǵallimniń kirispe sózi úsh túrli usılda qollanıwı múmkin. Birinshi, T.Jumamuratovtıń ómirine baylanıslı, ekinshi lirikalıq shıǵarmalarına hám epikalıq dóretpelerine baylanıslı, úshinshi prozalıq hám dramalıq shıǵarmalarına baylanıslı paydalanadı. 1. Shayırdıń ómiri tuwralı qısqa túsiniq beriledi. Bunda onıń jasaǵan ortalıǵı, tuwılıp ósken awılı, islegen miynetleri aytıladı. 2. Lirikalıq hám epikalıq dóretpelerine baylanıslı qollanıladı, lirika, yumor, satira, lirik qaharman, obraz, syujet tuwralı túsiniq beriledi. 3. Prozalıq hám dramalıq shıǵarmalarına baylanıslı qollanǵanda «Millicioner jigit», «Muhabbat sırı» gúrrińleri, «Tiklengen tuw», «Qızlar házili» dramalıq dóretpeleri tuwralı sóylep beredi. Egerde bul jaǵdaylar muǵallimniń kirispe sózi arqalı túsindirilip, anıqlama berilse, onda oqıwshılar dóretpelerdiń mazmunına jeterli túsiniq beriwi múmkin.

Test sorawları:

№1.

Ádebiyat oqıtıwshısı baǵdarlamanı úyregende tiykarınan tómenдеgi qaysı máselelerge kewil awdaradı?
baǵdarlamanın úyreniw tártibine, izbe-izligine qaraw kerek;
baǵdarlamanın úyreniw tártibin umıtpawı kerek;
ádebiyat sabaǵı sistemasına tolıq túsingen bolıwı shárt;
ádebiyat sabaǵı sistemasına tolıq túsingen bolıwı shárt;

№2.

Házirgi waqıtlarda mektep ámeliyatında háreketsheń qollanılatuǵın metodlardı kórsetiń?
gúrrińlesiw metodu, interaktiv texnologiyalar;

dóretiwshilik metod, evristikalıq metod ;
gúrrinlesiw metodu, lekciya metodu;
gúrrinlesiw metodu, lekciya metodu, bayanat metodu;

№3.

Kórkemlep oqıwdıń mekteplerde baǵdarmalıq dástúrin rawajlandırıw neshinshi jılları boldı?
1950-60-jıllarǵa;
1960-70-jıllarǵa;
1970-80-jıllarǵa;
1980-90-jıllarǵa;

№4.

Bir yamasa yeki saatlıq sabaqqa mólsherlengen, programma materialınıń mazmunın tolıq bayan qılatuǵın, didaktikalıq maqset hám talaplarǵa juwap bererlik etip shólkemlestirilgen oqıw túri -dep ataladı
sabaq túri;
birlesken sabaq túri;
oqıtıw túri;
aralas sabaq túri;

№5.

Ádebiy shıǵarmanı oqıw, úyreniwge baylanıslı bir qansha tayarlıq jumıslarınıń júrgiziliwi ne dep ataladı?
kirisiw jumısları;
sabaq jobası;
sabaq teması;
sabaq maqseti;

№6.

Oqıwshınıń oqıw quralınıń túrlerin kórsetiń.
ádebiy kórkem tekstler, ádebiy kritikalıq hám táriyxıy ádebiy materiallar;
monogra fıyalarıq jumıslar, táriyxıy ádebiy materiallar;
ádebiy kritikalıq hám táriyxıy ádebiy materiallar;
ádebiy kórkem tekstler;

№7.

Ótken sabaқтаǵı oqıwshılarǵa berilgen úy tapsırması menen jańa ótilgen temanıń bekkemlew basqıshların ádebiyat muǵallımı qosadı. Solay etip, bul.....sabaq túrin keltirip shıǵaradı.
birlesken sabaq túrin ;
jańa bilimler menen tanıstı rıw sabaq túrin;
aralas sabaq túrin;
seminar sabaq túrin;

№8.

Bul sabaq túrin tańlaw kóbinese klassta oqıwshılargá ótiletuǵın jańa temanıń xarakterine baylanıslı qurıladı. ...Bul sabaqta úy tapsırması oqıwshılardan soralmaydı. Qaysı sabaq túrine tiyisli?
jańa bilimler menen tanıstı rıw sabaq túri;
aralas sabaq túrin;
seminar sabaq túrin;
birlesken sabaq túrin ;
№9.
Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası neshinshi jıllardan baslap oqıtılıp kiyatır?
1930-jıllardan baslap;
1920-jıllardan baslap;
1940-jıllardan baslap;
1950-jıllardan baslap;

GLOSSARIY:

1. Jazıwshı - bul kórkem sóz dóretiwshisi.
2. Muǵallimniń kirispe sózi- bul jazıwshınıń ómirine baylanıslı kólemi jaǵınan jıynaqlı, qısqa, mazmunlı hám til jaǵınan túsinikli bolıwı kerek.
3. Ámeliy sabaq - studentlerge izleniw kónlikpesin ósiriw, teoriyalıq bilimlerdi ámeliyat penen baylanıstırıw;
4. Grafikalıq kórsetpe qurallar - kartalar, diagramma, sxemalar;
5. Mashqalalı metodı – bul mashqala jaratıw usılı;

Тийкарғы әдебиәтлар:

1. Пахратдинов Ә. Қарақалпақ әдебиәтын оқытыў методикасы. (сабақлық). - Нөкис: Билим, 2004. -260 бет.
2. Хусанбоева Қ., Ниәзметова Р. Адабиәт ўқитиш методикаси. – Ташкент: Баркамал файз мадиә, 2018. - 352 б.
3. Юсупов Қ. Қарақалпақ әдебиәтын оқытұw методикаси. (сabaқлық). -Ташкент: «Сано-стандарт», 2018. -336 бет.
4. Юсупов Қ. Академиялық лицейлерде қарақалпақ әдебиәтын оқытыў методикаси. (монография). – Нөкис: Қарақалпақстан, 2019. -112 бет.

Қосымша әдебиәтлар

1. Тўхлиев Б. Адабиәт ўқитиш методикаси. (ўқув қуланба), Тошкент, «Янги аср авлоди» нашриәти, 2006. 152 бет.
2. Пахратдинов Ә. Қарақалпақ әдебиәтын оқытыў методикаси. (оқыў қолланба), Нөкис, «Билим», 1992.
3. Сагидуллаева Ж., Қаниязова Ж. Әдебиәт теориясын оқытыўда инновациялық технологиялар. Нөкис, «Қарақалпақстан», 2019. 112 бет.

4. Юсупов Қ. Академиялық лицейлерде қарақалпақ әдебиятын сабақтан тыс жұмыстар арқалы үйрениудің илимий методикалық мәселелери. (методикалық қолланба), Нөкис, Miraziz, 2018. 80 б.

4-tema: Konferenciya hám pikirlesiw sabaqların shólkemlestiriw Jobası:

1. Konferenciya sabağın shólkemlestiriw usılları
2. Pikirlesiw sabağın shólkemlestiriw usılları
3. Berdaq shıǵarmaların konferenciya sabağı menen oqıtıw
4. Ótesh shıǵarmaların konferenciya sabağı menen oqıtıw
5. I. Yusupov shıǵarmaların konferenciya sabağı menen oqıtıw

Tayanış sózler: Sabaq, metod, sabaq túrleri, diskussiya, sayaxat, konferenciya, jarıs, seminar, metodika.

Ózbekstan Respublikası ǵárezsizlikke eriskennen keyingi dáwirde jámiyettiń barlıq tarawları sıyaqlı bilimlendiriw salasında da úlken ózgerisler boldı. Usı kóz qarastan ózbek hám qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikasına baylanıslı izertlew jumıslarına, ilimiy metodikalıq miynetlerge toqtap ótkenimiz maqul. S.Axmetov³, Á.Paxratdinov⁴, Q.Yóldoshev⁵, B.Tuxliev⁶, F.Isqoqov⁷, K.Palimbetov⁸ h.t. basqalardıń metodikalıq miynetlerinde ulıwma orta bilim beriw mekteplerinde ádebiyattı oqıtıwdıń áhmiyetli máselelerine dıqqat awdarǵan. Qaraqalpaq ádebiyatı baǵdarlamasına qaraqalpaq ádebiyatın úyreniwge baylanıslı materiallar kirgizilgen. Bul materiallar sabaq túrleri arqalı ámelge asadı. Sabaq-bul oqıtıwdıń tiykarǵı forması. Usı másele boyınsha belgili metodistler Q.Yuldoshev, B.Tuxliev, S.Matjanov, S.Axmetov, Á.Paxratdinov hám basqalar metodikalıq pikirlerin bildirgen. Professor Q.Yuldoshev sabaq túrlerinen diskussiya, sayaxat, konferenciya, jarıs, seminar sabaqlarına teoriyalıq jaqtan sıpatlama hám maǵlıwmat beredi⁹. Metodist alım B.Tuxliev sabaq tuwralı óz pikirlerin bildirip, birneshe sabaq túrlerin atap ótedi. Al, prof.Á.Paxratdinov miynetinde: “Ulıwma orta bilim beriw mekteplerinde qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwda házirge shekem

³ Axmedov С., Пахратдинов Э., Пирназаров Э. Қарақалпақ әдебиятын оқытыў методикасы. Нөкис. «Қарақалпақстан», 1988.

⁴ Пахратдинов Э. Қарақалпақ әдебиятын оқытыў методикасы. Нөкис. «Билим», 2004.

⁵ Йўлдошев Қ. Ўқитувчи китоби. Тошкент. «Ўқитувчи», 1997.

⁶ Тўхлиев Б. Адабиёт ўқитиш методикаси. Тошкент, 2010.

⁷ Искоқов Ф. Мактабта Гулханий адабий меросининг ўрганиш. Тошкент. «Ўқитувчи», 1983.

⁸ Палымбетов К., Пирниязов И., Бердимуратов Р. Әдебиятты оқытыў методикасы. Нөкис, 2009. Айжанова З. Әдебият сабағында И. Юсуповтың шығармаларын үйрениў. Нөкис. «Билим», 1993. Турдыбаев Қ., Юсупов Қ. Питкерий кәнигелик жұмысларын таярлаў. Нөкис. «Қарақалпақстан», 2011; Алланиязова Ш., Турдыбаев Қ., Юсупов Қ. Педагогикалық практика. Нөкис. «Қарақалпақстан», 2011; Ахмедов С. Адабиёт дарсларида эпик жанрларни ўрганиш. Тошкент. «Ўқитувчи», 1986. Жалилов Б., Шарипова М. Мактабта драматик асарларни ўрганиш. Тошкент. «Ўқитувчи», 1992; Зуннунов А.С. Педагогик тадқиқот методикаси. Тошкент, 2000; Исмаатов С. Мактабта Абдулла Қаҳхорнинг ҳаёти ва ижодини ўрганиш. Тошкент, 1988.

⁹ Йўлдошев, О. Мадаев, А. Абдураззоков. Адабиёт ўқитиш методикасы. Тошкент, 1994, 32-35-бет.

biykarlanbağan, hátte zárúrli tómendegidey sabaq túrleri bar: kirisiw, aralas, birlesken, oqıwshılardı jańa bilimler menen tanıstırıw sabaq túri, oqıwshılardıń bilim, isenimin hám kónligiwlerin sınap kóriw sabaq túri, juwmaqlaw, tákirarlaw, seminar formasındaǵı sabaq túrleri.”¹⁰ Metodistlerdiń miynetlerindegi bul sabaq túrleri qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw barısında da qollanıla beredi. Sonlıqtan, tiykarınan eki máselege dıqqat awdarǵandı maqul kórdik. Birinshisi, qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwda sabaqqa qoyılatuǵın talaplar hám onı shólkemlestiriw formaların úyrenip shıǵıw kerek. Ekinshisi, qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwda metodlardan paydalanıw usılların izertlep shıǵıw tiykarǵı maqset etip qoyıldı.

Sabaq oqıtıw procesin shólkemlestiriwdiń tiykarǵı túri sıpatında oqıtıw mashqalalarınıń wazıypaların belgilep alıw zárúr. Sol sıyaqlı qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwda sabaqtıń sapalı hám nátiyjeli bolıwı ushın mına metodikalıq talaplardı saqlawǵa baylanıslı boladı:

- Oqıwshılardıǵa arnalǵan qaraqalpaq ádebiyatı sabaqlıǵı mámleketlik bilimlendiriw standartı hám oqıw baǵdarlamasına muwapıq bolıp, oqıwshılardı bilim hám kónlikpeler sisteması menen qurallandırıladı;

- Mámleketlik bilimlendiriw standartı hám oqıw baǵdarlamasına muwapıq sabaqtıń maqseti hám wazıypaları, ondaǵı baslı hám ekinshi dárejeli máseleler anıq belgilenedi;

- Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwda bilim beriwshilik, tárbiyalıq hám rawajlandırıw maqseti hám olardıń birligi saqlanıwı kerek;

- Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw barısında oqıwshılardı ulıwma insanıylıq hám milliy qádiriyatlar ruwxında tárbiyalawǵa, olardıń sanasına milliy ideya menen ǵárezsizlik ideyalogiyasın síndiriwge qaratılıwı kerek;

- Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw arqalı xalqımızdıń tariyxın túsindirip, oqıwshılar sanasına óz watanı, xalqı ushın maqtanış sezimin qalıplestiriw kerek.

Sonday-aq, sabaq barısında hárbir oqıwshıǵa jeke qatınasıqta bolıw, uqıplı, talantlı hám tómen úlgeretuǵın oqıwshılar menen jeke islesiwdi támiyinlew, jaslardı bilimdi ózbetinshe izlep tabıwǵa, bilimdi ózbetinshe iyelewge ádetlendiriw, sabaq barısında oqıwshılarda erkin pikirlewdi, oy-órisi menen uqıplılıǵın rawajlandırıw zárúr.

Sabaqtıń túrleri qanday bolsa, olardıń dúzilisi soǵan sáykes dúziledi. Hárbir sabaqtıń dúzilisi sabaqtıń maqsetine, didaktikalıq wazıypalarına, qollanılatuǵın metodlar menen kórsetpeli, texnikalıq qurallardıǵa, oqıwshılardıń jas hám jeke ózgesheliklerine, sabaqlarda qanday pedagogikalıq texnologiyanı qollanıwǵa, ótkeriletuǵın orınǵa hám ádebiyatshı muǵallimniń sheberligine baylanıslı belgilenedi. Olardıń ayırım basqıshları keńeyiwi de, yamasa tarayıwı da,

¹⁰ Пахратдинов Ә. Қарақалпақ әдебиятын оқытыў методикасы. Нәқис. «Билим», 2004, 130-131-бет.

qollanılatusın oqıtıw usılları, quralları hám metodlarınıń orınları menen xızmeti ózgeriwi múmkin. Sonlıqtan házirgi zaman sabaq túrlerin hám olardıń dúzilislerin jańasha islep shıǵıw milliy pedagogikanıń baslı wazıypalarına kiredi.

Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwda sabaqtan basqa túrleri oqıw sayaxatı, seminar, ámeliyat, fakultativ sabaq, sabaqtan tıs jumıslar menen úyrenilse de boladı. S.Axmetov, Á.Paxratdinov, Z.Ayjanova, K.Palımbetovlardıń miynetlerinde sabaqtıń túrleri hám baǵdarlama materialların oqıtıw boyınsha metodikalıq pikirler bildirilgen. Bul metodist alımlar ádebiyat sabaqların shólkemlestiriwdiń ózine tán ózgesheliklerin, olarǵa qoyılatusın zamanagóy talaplar, ádebiyat sabaqlarında oqıtıwshılardıń iskerligin jolǵa qoyıw hám onı paydalanıw, zamanagóy informaciyalıq hám jańa pedagogikalıq texnologiyalardan paydalanıw, sabaqtıń tásirligin hám sapasın asırıw máseleleri tuwralı metodikalıq pikirler júrgizgen hám bildirgen.

Ádebiyat sabaqlarında oqıwshılar menen islesiwdiń túrli formalarınan paydalanıw múmkinshilikleri belgili. Sonday-aq topar menen hár bir oqıwshı menen islesiw muǵallimnen sheberlik talap etedi. Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw barısında hár túrli sabaqlıqlardan paydalanıw ótiletuǵın materiallardıń nátiyjeligin hám sapasın arttırıp baradı. Oqıwshılardıń sabaqqa bolǵan qızıǵıwshılıǵı kúsheyedi. Solay eken, búgingi kúni sabaqtı shólkemlestiriwde qoyılatusın tiykarǵı talaplardıń biri – bul hár bir ótiletuǵın taza temanıń ilimiy maǵlıwmatlarǵa tiykarlanǵan bolıwı hám oqıwshılardıń imkaniyatın esapqa alǵan halda temanıń kólemin belgilew, onıń quramalıǵın anıqlaw, sabaqta kerek bolatuǵın materiallardı belgilew hám qosımsha kórgizbeli qurallar menen bayıtıw, jáne de sabaqta mashqalalı sharayattı jaratıw bolıp tabıladı.

Qaraqalpaq ádebiyatın jańa bilim beriw sabaq, konferenciya, disput sabaq túrleri menen oqıtıw eń áhmiyetli metodikalıq máselelerden esaplanadı. Solardıń ishinde konferenciya sabaǵınıń metodikasına toqtaǵandı maqul taptıq.

Konferenciya sabaǵı haqqında metodist oqıtıwshılar tárepinen tómendegi pikirler bildirilgen: “Konferenciya sabaǵı klasta hám klastan tıs ótiletuǵın sabaqtıń bir túri. Materiallardı konferenciya sabaǵı arqalı mına maqsetlerde úyrenemiz. Ótiletuǵın material haqqında túsinik, materialdı úyreniwde ilimiy teoriyalıq miynetlerdi tereńnen biliw, materialdı úyreniwde oqıwshılardıń temaǵa túsinigin rawajlandırıw”¹¹-dep konferenciya sabaǵınıń maqsetin hám wazıypaların orınlı ashıp kórsetken. Demek, konferenciya sabaǵı oqıwshılardıń qızıǵıwshılıǵı esapqa alınǵan halda ótiletuǵın sabaqtıń túri. Bul sabaq túrin ǵárezsizlik dáwirindegi qaraqalpaq poeziyasın oqıtıw barısında paydalansaq maqsetke muwapıq boladı.

¹¹ Юсупов Қ. Қарақалпақ әдебиятында конференция сабағының өтилиў жағдайлары. «Шымбай хаўазы» газетасы, 1990, 20-декабрь. Юсупов Қ. Бердақ шығармаларын үйрениўде конференция сабақ түринен пайдаланыў. Түркий халықлар әдебиятының гейпара мәселелери (Илимий мийнетлер), Нөкис-2004. –Б. 30-32.Алланиязова Ш., Турдыбаев Қ., Юсупов Қ. Педагогикалық практика. Нөкис. «Қарақалпақстан», 2011, 43-44-бет.

Sebebi, baǵdarlamada berilgen tema sholıw lekciyasına ıqshamlastırıp berilgen. Ekinshiden, oqıwshılar ǵárezsizlik dáwirindegi poeziya menen IX hám XI klaslarda tolıq tanısıp aladı. Úshinshiden, ǵárezsizlik dáwirde birneshe shayır dóretiwshiligi úyreniledi. Usılardı esapqa alǵan halda usı tema átirapında konferenciya sabaǵın paydalansaq oqıwshılarda qızıǵıwshılıq hám temaǵa túsiniǵı arta baslaydı. Konferenciya sabaǵın shólkemlestiriw ádebiyatshı muǵallım tárepinen ámelge asırıladı. Muǵallım ǵárezsizlik dáwirindegi poeziyanıń ideya-tematikalıq baǵdarın, usı dáwirdegi shayırlardıń dóretpeleri boyınsha túsiniq beredi. Keminde bir hápte burın akademiyalıq liceydiń oqıwshılarına tómendegi temalar bayanat ushın bólistiriledi.

1. Ǵárezsizlik dáwirindegi qaraqalpaq poeziyasınıń tematikası hám rawajlanıw baǵdarı.
2. I.Yusupovtıń ǵárezsizlik dáwirdegi poeziyasınıń tárbiyalıq áhmiyeti.
3. O.Sátbaev poeziyasında tariyxıy shınlıqtıń súwretleniwi.
4. N.Tóreshova lirikasında Watan temasınıń jırlanıwı.
5. J.Izbasqanov dóretiwshiliginiń izertleniwi.
6. X.Dáwletnazarov poeziyası.

Muǵallım konferenciya sabaǵın baslamastan aldın oqıwshılardıń tayarlıǵın kórip shıǵadı. Burın hár bir bayanatshıǵa eki pikir bildiriwshiler bekitilip qoyıladı. Olardıń wazıypası hár bir bayanatshıń mazmunı hám sapalılıǵına itibar beredi. Sabaq baslanǵannan soń bayanatshılardıń temaları oqıp esittiriledi. Bayanattı oqıw ushın kem degende 6 minut waqıt belgilenedi. Shıǵıp sóylewshiler ushın 3 minut waqıt ajratıladı. Sonda 6 bayanat ushın 36 minut ketedi. 12 shıǵıp sóylewshige 3 minuttan 36 minut jumsaladı. 72 minut ishinde shıǵıp sóylewshiler hám pikir bildiriwshiler óz kóz qarastarın bildirip, sabaqtı juwmaqlawǵa 8 minut waqıt beriledi. Bunda ádebiyatshı muǵallım sabaqtıń nátiyjelerin aytıp ótedi. Hár bir bayanatshıǵa tiyisli baha beriledi. Shıǵıp sóylewshilerge de bahalar qoyıladı.

Hár bir bayanatshınıń shıǵıp sóylegen sózlerinen mısallar keltirip óteyik.

Birinshi bayanatshınıń sózi: Ǵárezsizlik jıllarına kelip qaraqalpaq poeziyasında poema janrında da rawajlanıwlar boldı. Belgili shayırlardan O.Sátbaev, J.Izbasqanov, X.Dáwletnazarovlardıń poemaları baspadan shıqtı. J.Izbasqanovtıń “Kamal”, X.Dáwletnazarovtıń “Iyesiz jurı”, N.Tóreshovanıń “Jetim qız” poemaları dóretildi. Bul dóretpeler tásirli jazılǵan.

Birinshi bayanatshıǵa pikir bildiriwshi: Bul bayanatta ǵárezsizlik dáwirindegi poeziyanıń rawajlanıw baǵdarın sholıw jasadı. Ondaǵı belgili shayırlardıń dóretpelerinen mısallar keltirip, tek temaları aytılıp ótildi. Menińshe, ayırım shayırlardıń dóretpelerine qısqa tallaw islegende maqsetke muwapıq bolar edi. Máselen, Ǵárezsizlik dáwirde I.Yusupovtıń “Máńgi bulaq”, “Búlbil uyası”, “Mámelek oy”, “Poseydonnıń ǵázebi”, “Watan topıraǵı” h.t. basqa dóretpeleri kórkem qurılısında realislik hám ertekliq, mifologiyalıq syujetlerdiń, obrazlardıń

elementleri jámiyettegi, dáwirimizdiń aktual máselelerin kótere alıwı, oqıwshılarımızda joqarı estetikalıq talǵamdı qalıplestiriwge xızmet etiw menen bahalı sın pikirler aytıluwı kerek edi. Ulıwma bayanat jaqsı jazılǵan dep esaplayman.

Usı formada birneshe shıǵıp sóylewshiler ózleriniń sın pikirlerin bildirip baradı. Bul usıl bir jaǵınan oqıwshılardı bayanat jazıwǵa dóretiwshilik penen qatnas jasawǵa úyretce, ekinshi jaǵınan oqıwshılarda juwapkershilik kúsheyip sabaqqa tayarlıǵı, qızıǵıwshılıǵı artıp baradı. Jáne de bayanatshılardıń hám shıǵıp sóylewshilerdiń sózlerinen úzindiler keltirip óteyik:

Ekinshi bayanatshınıń sózi: “I.Yusupov qaraqalpaq poeziyasın janrlıq hám formalıq jaqtan bayıttı. Onıń ǵárezsizlik jıllarında jazılǵan dóretpeleri “Begligińdi buzba sen” (1995), “Búlbil uyası” (1995), “Ómir saǵan ashıqpan” (1999), “Hárkimniń óz zamanı bar”(2004) toplamlarına kirgizilgen.

Shayır lirik qaharmanlardıń ishki dúnyasındaǵı alaǵadalıqlar menen bazıbir túsınbewshiliklerdi, belsendiliktiń jetispewshiligi menen bazar ekonomikasınıń bazıbir nuqsanlarında jasırǵan joq. Máselen, shayırdıń songı toplamlarında orın alǵan “Múnajat”, “Kórsetken ráhátli kúniń usıma?”, “Bazar jolında”, “Men qorıqpayman”, “Tók tawındaǵı oylar”, “Kendir menen xoshlasıw” hám basqa da qosıqlarında haqıyqatlıqtı tuwrı súwretledi. Shayırdıń “Múnajat” qosıǵında:

Táńirim, insap ber óz bendelerińe,
Bul barısta neshik zamana bolar,
Dárt jamalıp kewillerdiń sherine,
Dáwir daǵdarıstan awara bolar.

“Men qorıqpayman” qosıǵında shayır basqasha oylardı, pikirlerdi bildiredi. “Men qorıqpayman, saylań , meyli saylamań, maǵan onsha úmit baylamań”-dep usı jılları deputat saylaw, el-xalıq basshıların lawazımǵa qoyıwdıń orınsız tárepleri ashıp kórsetiledi. Ulıwmalastırıp aytqanda, I.Yusupovtıń ǵárezsizlik dáwirindegi poeziyası ádebiyatımızdıń úlken jetiskenligi menen maqtanıshı boldı.”

Ekinshi bayanatshıǵa pikir bildiriwshi: “Bayanatshı I.Yusupov poeziyası boyınsha jaqsı pikir bildirip, shıǵıp sóyledi. Biraq kórkem ideyalar, shayırdıń lirikalıq qosıqlarındaǵı tárbiyalıq áhmiyeti jeterli ayılmadı. Onıń qosıqlarınan úzindiler az keltirilgen. Bayanatta jańalıq az.

Úshinshi bayanatshınıń sózi: Ǵárezsizlik jıllarında N.Tóreshova poeziyası belgili orın iyeleydi. Shayırdıń “Sáwir samalı”(1988), “Periyzat”(1991), “Tutqın”, “Jetim qız” qosıqlar toplamları hám poemaları baspadan shıqtı.

N.Tóreshovanıń ǵárezsizlik dáwirindegi lirikası publicistikalıq ruwxınıń ótkirli, mártligi, oy hám sezimlerdiń ashıqtan ashıq súwretlewi, ózine tán kórkem forması, qosıq qurılısı, ırǵaǵı menen ayırılıp turadı. Shayırdıń “Tutqın”, “Jetim qız” poemaları belgili orındı iyeleydi. Ásirese, shayırdıń “Tutqın”, “Jetim qız” dóretpesi házirgi milliy poeziyamızda elewli hádiyse boldı. Bul dóretpede tariyxıy

waqıyalar óziniń realistlik súwretlew ornın taba alǵan. Sonday-aq dóretpede watandı qorǵaw ideyası, adamgershilik, hadallıq, máseleleri jırlanadı.

N.Tóreshova poeziyası menen qaraqalpaq poeziyasın formalıq, tematikalıq hám janrlıq jaqtan bayıtqan belgili shayır.

Úshinshi bayanatshıǵa pikir bildiriwshi: “N.Tóreshovanıń boyınsha bayanat jaqsı jazılǵan. Biraq shayırdıń kópshilik qosıqlarına jeterli tallaw islenbegen. Poemadan úzindi keltiriwi kerek edi. Bayanattı jazıw barısında usı táreplerdi ashıp, mısallardı orınlı keltirgende bayanat joqarı dárejede jazılǵan bolar edi. Pikirlew jetispey qaldı.”

Tórtinshi bayanatshınıń sózi: “Keńesbay Karimov ǵárezsizlik jılları lirikalıq qosıqlar jazıwda tabıslı miynet etti. Olarda shayır xalqımızdıń búgingi kúni ushın áhmiyetli bolǵan social-jámıyetlik máselelerdi ortaǵa qoydı. Oqıwshılardıń dıqqatın tez awdaratuǵın, jas áwladlarǵa sabaq bolatuǵın áhmiyetli shıǵarmalardı inam etti. Onıń “Araldan keldi”, “Kóńlim múlki” atlı poetikalıq toplamları poeziyamızdıń tabısı esaplanadı. “Watan haqqında gimn” qosıǵı tásirli jazılǵan.

Qırım bes graduslıq ıssılarında,
Qumları kúydirip tabanlarımdı,
Saratanda esken samallarıńnan,

Qurǵar erinlerim qaqq-qaqq jarıldı- dep lirik qaharmannıń tuwılǵan jeri haqqında oyları kórkemlilik penen súwretlengen. Shayırdıń “Boljaw”, “Suw tasıwshı”, “Ata mákán” sıyaqlı qosıqlarında burıngı ózgergen ana tábiyatımız benen oǵan juwapkersizlik penen qaraǵan zamanlaslarımızdıń bazıbir unamsız háreketleri isenimli súwretlengen.”

Muǵallım: Bayanat boyınsha sorawlar barma?

Soraw: K.Karimov poeziyasında jaslardı adamgershilikke tárbiyalaytuǵın qosıqlarınan mısallar keltiriń.

Juwap: Isenemen...

Mıń jıl boyı tabısıp atırǵan,
Ashıqlardı ayra salmaslıǵına,
Boljawlardı pushqa shıǵarıp hám,
Ámiw, Aral qurıp qalmaslıǵına...-

dep kórsetiwi “Boljaw” qosıǵındaǵı tiykarǵı ideyası esaplanadı. Onda zamanaslardı aqıl-parasatlılıqqa, gumanizmge, sergeklikke tárbiyalaydı.

Besinshi bayanatshınıń sózi: “Ǵárezsizlik dáwirdegi qaraqalpaq poeziyası haqqında pikirler bildiretuǵın bolsaq, hárbir shayırdıń dóretywshiligi xalıq awızeki dóretpeleri, klassikalıq ádebiyat, túrkiy xalıqlar ádebiyatı hám Batıs xalıqları ádebiyatınıń dástúrlük úlgileri menen tıǵız baylanısta rawajlanǵanınan derek beredi. Belgili shayır O.Sátbaev poeziyasın usı kózqarastan bahalaytuǵın bolsaq, onıń poeziyası ideyalıq hám tematikalıq jaqtan júdá keń. Shayır poeziyası watan,

ana, tábiyat, tuwılǵan jer, adamgershilik, haqıyqatlıq haqqında temalardan quralǵan.

Orazbay Sátbaev ǵárezsizlik dáwirde eń kózge túsken talantlı shayırlardıń biri. Onıń “Dáslepki qar”(1988), “Ay sıǵalaydı”(1992), “Dónbekshigen dúnyasań”(1995), “Tırnalar”(2007), “Arzıwlar daraǵı” atlı poeziyalıq kitapları basılıp shıqtı. Shayır qosıqlarınıń ideyalıq hám temalıq baǵdarı tiykarınan watanǵa súyiwshilik, ádebiy miyraslardı qádirlew, doslıq, ádep-ikramlılıq, jaqsılıq ideyalarına qurılǵan. Shayırdıń hárbir qosıǵı kórkemlik jaqtan tásirli hám sheber jazılǵan. Máselen, onıń «Jańa ásir bosaǵasında», «Kiyik ǵayı kirgen jamǵırlı keshte», «Qarabaraqlar», «Sanatsiya», «Pushaymanlıq», «Úshinshi duel», «Áyledi», «Melle shash nar qamıslar», «Qıyalıy dúnya» h.t.b. qosıqlarında ideyalıq jaqtan hárqıylı temalar súwretlengen. «Kitap» qosıǵında tariyxıy ómir shınlıǵı, xalıq ádebiy miyrasların qádirlew ideyası kórkemlik jaqtan ótkir súwretlengen. Qosıq jazıwda shayıır ápiwayı hám kórkemlik jaqtan súwretlew usıllarınan orınlı paydalana bilgen. Dóretpede «kitap» sózine obraz júklenip, bul sóz kórkem detal sıpatında xalıqtıń mádeniy ǵáziynesin ańlatıp tur. Shayır qosıqta filosofiyalıq oyların jetkere bilgen. óytkeni, shayırdıń ózi: «Kitaplar-dáwirler tolqınların jarıp ótip, qımbat bahalı júklerin áwladtan-áwladqa qásterlep jetkiziwshi ruwxıylıq kemeleridur» - dep kórkem kitapqa tariyxıy kóz qarastan joqarı baha beredi. Qosıq qatarlarınan mısallar keltirip óteyik:

Dáwirler dáryasın qaq ayırıp,
Sózlerdi mánili, qısqa qayırıp,
Berdaq, Ájiniyazday ne bir shayırdın,
Qásterlep altınǵa qaplaǵan kitap¹².

Usı qatarlarında shayıır kórkem oy-pikirlerdi tásirli jetkere bilgen. Haqıyqatında da qosıq qatarların poetikalıq til menen súwretlew sheberligi oqıwshılardıń pikirlew dúnyasına, ruwxıy sezimlerine ádewir tásir jasaydı. olardıń júreginen xalıqtıń ádebiy miyraslarına bolǵan jıllı sezimlerdi oyatıp, kórkem dúnyanı tanıwǵa sebepshi nárese bul mádeniy hám ádebiy miyraslardı tereńnen úyreniw ekenligine túsiniǵı artadı. Sonday-aq shayırdıń dáwirge bolǵan kóz qaraları «Jańa ásir bosaǵasında» ayrıqsha bayanlanıp, ásirese Aral teńiziniń qurıp ketiw sebepleri, xalıq aralıq ekologiyalıq mashqalalar haqqında, ǵárezsizliktiń xalıqqa alıp kelgen tabısları hám erkinligi tuwralı sezimlerdi kórkem til menen súwretlegen.

Ótmishke aylanǵan hár kúnim ertek,
Tabılmadı qáste Aral dawası,
Álemge jar salar qaytarıp ber dep,
Jańa tuwǵan hárbir bóbek hawazı¹³.

¹² Сәтбаев О. Арзыўлар дарағы. Нөкис, «Қарақалпақстан», 2010,3-бет.

¹³ Сонда-4-бет.

Mine, dúnya mashqalalarınıń biri –bul Aral teńizi ekenligin shayır durıs túsine bilgen. Bul teńizdiń suwı qurıp ketiwi, nátiyjede ultannan duzlı qumlardıń kóterilip, xalıqtıń hasıldar jerlerin buzıp, jerlerdi duz qaplap, aqıbetinde elimizdiń hasıl jerleri buzılıp, shólistanǵa aylanıp, mallar ushın jaylawlar tarılıp, barlıq jerler kebirlik appaq qarǵa, shorǵa aylanıp atırǵanın tereń qayǵırıw menen súwretlep, keleshek áwladtıń jasaw jaǵdayı júdá qıyın bolatuǵının shayır: «Álemge jar salar qaytarıp ber dep, Jańa tuwǵan hárbir bóbek hawazı»-degen qatarlar menen poetikalıq til menen jırlaǵan.

Pikir bildiriwshi: “Bayanattı jaqsı jazǵan. Óziniń pikirlerin izbe-iz bere alǵan. Shayırdıń ǵárezsizlik dáwirindegi poeziyasına qosqan úlesi tuwralı az maǵlıwmat bergen. Bayanatshı óz sózlerinde shayırdıń ádebiyatqa orın ashıp beriwege háreket islewi kerek edi.”

Solay etip, pikir bildiriwshi oqıwshılar bayanattıń jetiskenligin hám kemshiligini aytadı. Barlıq bayanat oqıladı. Bayanatshılardıǵa sorawlar berilip barıladı. Jarıs sózlerge shıqqan pikir bildiriwshilerdiń ǵárezsizlik dáwirdegi poeziya boyınsha túsiniǵi sezilip barıladı. Olardıń usı dáwirdegi shayırlardıń dóretpeleri boyınsha túsiniǵi, I.Yusupov, Sh.Seyitov, K.Raxmanov, J.Izbasqanov, X.Dáwletnazarov, O.Sátbaevlardıń lirikalıq qosıqları, epikalıq dóretpeleriniń syjeti, qaharman obrazı, obraz jasawdaǵı sheberligi, shayırlıq stillik ózgeshelikleri túsindiriledi. Sonıń ushın konferenciya sabaǵında oqıwshılardıń poeziyalıq shıǵarmalardı tallawı, dóretpeniń mazmunına túsiniǵi artadı. Nátiyjede konferenciya sabaǵında oqıwshılardıń poeziyalıq shıǵarmalardı tereńirek túsiniwge hám ǵárezsizlik dáwirindegi poeziyanıń ideyalıq-tematikalıq baǵdarına pikirlew qábileti rawajlanadı. Sonday-aq akademiyalıq licey oqıwshıları menen ótkerilgen ǵárezsizlik dáwirdegi poeziya boyınsha konferenciya sabaǵı, olardıń ilimiy kóz qarastarın, oy-órisin rawajlandırıwǵa baǵdar boladı.

Ǵárezsizlik dáwirdegi qaraqalpaq poeziyasına arnalǵan konferenciya sabaǵın basqa sabaq túrlerine salıstırǵanda úlken artıqmashlıǵı bar.

1. Usı dáwir poeziyasına arnalǵan konferenciya sabaǵına oqıwshılar úlken qızıǵıwshılıq hám juwapkershilik penen qatınasadı.
2. Konferenciya sabaǵına tayarlanıw barısında oqıwshılardıń izleniwshiligi, ilimiy miynetlerdi oqıwǵa qızıǵıwshılıǵı artıp, I.Yusupov, J.Izbasqanov, N.Tóreshova, O.Sátbaev h.t.basqa shayırlardıń dóretpelerin tallawǵa uqıbı payda boladı hám artadı.
3. Ǵárezsizlik dáwirdegi poeziyanı úyreniw ushın saat az berilgen. Usılardı esapqa alsaq, bul sabaq túri arqalı oqıwshılardıń temaǵa túsiniǵi ádewir tereńlesip baradı, ádebiy shıǵarmalardı durıs túsiniw oqıwǵa ıqlası kúsheyedi. Demek, konferenciya sabaǵı-bul oqıwshılarda izleniwshilikti payda etedi.

Ǵárezsizlik dáwirdegi qaraqalpaq poeziyasınıń tematikası, ideyalıq baǵdarı haqqında oqıwshılarǵa túsiniq beriledi. Watandı qorǵaw teması, watanǵa súyiwshilik máselesi ǵárezsizlik dáwirdegi qaraqalpaq poeziyasında da tiykargı tema boldı hám shayırlar tárepinen jırlandı. Bul temanı disput sabaǵı arqalı úyreniw akademiyalıq licey oqıwshılarında úlken qızıǵıwshılıq oyatadı.

Akademiyalıq liceylerde ádebiyat baǵdarlamasındaǵı materiallardı hárqıylı sabaq túrleri arqalı úyretiw oqıwshılardıń bilimin hám teoriyalıq túsiniqin tereńletiwde, kónlikpelerin iyelewde eń áhmiyetli metodikalıq máselelerdiń biri. Dáslep baǵdarlamada berilgen materiallardıń kólemine hám saatın anıqlaw zárúr. Hárbir sabaqtıń qızıqlı hám tásirli bolıwı ushın ótilejaq temanıń kólemine hám maqsetine túsiniw gerek.

Baǵdarlamada berilgen ayırım qaraqalpaq ádebiyatı boyınsha materiallardı úyretiw barısında konferenciya yaki pikirlesiw (disput) sabaq túrleri menen oqıtqan maqul. Bul pikirlesiw (disput) sabaǵınıń maqseti, wazıypaları, basqıshlarǵa bóliw usılları, olardı bahalaw máselesin dáslep pán muǵallimniń ózi belgilep alıwı gerek. Bul sabaqtı ótkeriw tártibi haqqında toqtap óteyik. Sabaqtıń qurılısı basqa sabaq túrleri sıyaqlı ótkeriledi. Biraq sabaqta berilgen material boyınsha keńirek pikir alısw boladı. Sonlıqtan, jańa tema basqıshında waqıttı kóbirek beremiz. Sabaqtı qurallandırw barısında tómendegi metodikalıq adabiyatlardan paydalanamız

1. Orazımbetov Q. (avtor menen) Qaraqalpaq ádebiyatı (Kolledji oqıwshıları ushın sabaqlıq). Nókis. «Bilim», 2010.

2. İlimiy metodikalıq miynetlerden paydalanıw. Axmetov S., A.Paxratdinov, Pirmazarov A. Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası. Nókis. «Qaraqalpaqstan», 1988., Yuldoshev Q., Madaev O., Abdurazzokov A. Adabiyot óqitish metodikası. Toshkent-1994., Paxratdinov A. Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası. Nókis. «Bilim», 2004.

Kórsetpeli qurallar: Albomlar, shayırdıń súwretleri, toplamlar hám texnikalıq qurallar.

Sabaqtıń maqsetinde oqıwshılardıń sabaqtaǵı ǵárezsizlik dáwirindegi qaraqalpaq poeziyası boyınsha túsiniqini, pikirleri, oy-órisi hám til baylıǵın rawajlandırıw, oqıwshılarǵa berilgen material boyınsha tálim-tárbiya beriw, olarda adamgershilik, Watanǵa súyiwshilik ádep-ikramlılıq qásiyetlerdi qalıplestiriw dıqqatqa alınadı.

Sabaqtıń barısında shólkemlestiriw (Oqıwshılardıń qatnasın, klass tazalıǵın anıqlaw. Sabaq ótiwge múmkinshilik jaratıw.), jańa temada ǵárezsizlik dáwirindegi qaraqalpaq poeziyası boyınsha túsiniq beriw, oqıwshılarǵa sorawlar túsiniqli bolıw ushın klass taxtasına jazılıp qoyıladı. Sorawlar mına tártipte jazılǵanı maqul:

1. X.Dáwletnazarovtıń “Iyesiz jurı” poeması haqqında túsiniq;
2. K.Raxmanovtıń “Tuwılǵan jerge” qosıǵı;

3. O.Sátbaevtín “Jańa ásir bosagasında” qosıǵı;

4. Á.Ótepbergenovtín dástanlıq shıǵarmaları.

Solay etip, bul sorawlar hárbir oqıwshıǵa beriledi. Oqıwshılar sorawlarǵa juwap beredi. Hárbir oqıwshınıń bergен juwaplarına tereń dıqqat awdarılıp, soń bergен juwaplarına juwmaq jasalıp muǵallım tárepinen tiyisli bahalar qoyıladı.

Birinshi oqıwshı: X.Dáwletnazarovtín “Iyesiz jurıt” poeması lirik qaharmannıń óz jurıtına, ata-anası menen tuwısqanlarına, doslarına degen úlken muhabbat sezimlerin jırlawshı, adamgershilik penen joqarı patriotizmdi ulıǵlawshı dóretpе bolıp tabıladı. Shayır bunda ózi tuwılıp ósip, kámalǵa kelgen “Qıysıq Terek” awılın ayrısha bir lirizm menen esleydi. Lirik qaharmanǵa awılındaǵı hátteki tozıǵı jetken, bir dóńgelegi joq eshek arba da qádirli kórinedi. Avtor sol arqalı jaslıqtıń bir tutas kórinisin kóz aldına keltiredi. Lirik qaharmanǵa kúnde, kún ara pulǵa satılıp, qırqılıp, tros sımlar menen tartılıp, tamırınan úzilip áketilip atırǵan, bir waqıtları ákesi ekken baǵ aǵashları, qádimgi sárwi tallar menen aq tallardıń qaldıqları júdá ayanıshlı kórinedi. Olarǵa lirikalıq qaharman óz ayanıshların bildiredi. Lirikalıq qaharman eń aldı menen awılın maqtanısh etedi, awılǵa degen saǵınıshların ortaǵa saladı, tuwılǵan jerge degen nemquraylıǵı ushın sinap mineydi.

Ekinshi oqıwshı: K.Raxmanovtín “Tuwılǵan jerge” atlı qosıǵı poetikalıq jaqtan sheber jazılǵan. Bunı tómendegi qatarlarda kóremiz:

Xalqıń seniń Qaratawday tózimli,
Jollarıńnan keler edim adaspay,
Tańıp jibersedeki kózimdi.
Jigitleriń ózin ǵoshshaq sanaǵan,
Qızlarıńnıń gózzallıǵı anadan,
Kempirleriń- dilwarlıqtıń uyası,
Ǵarrılarıń pátya alǵan danadan.

Bul qatarlar shayırdıń tuwılǵan jer, Watan haqqında ayılǵan poetikalıq pikirleri bolıp esaplanadı. Onda lirik qaharman shayırdıń jeke óziniń pikirlerin ǵana sáwlelendiriw menen sheklenip qalmaydı. Ol búgingi zamanlaslarımızdıń ulıwmalastırılǵan, jetilistirilgen ruwxıylıq kelbetin, Watan tuyǵısın, xalıq mápin, patriotizm ideyaları menen suwǵarılǵan insannıń umtılsın biziń kóz aldımızǵa keltiriwge asıǵıp atırǵanday. Sonlıqtanda bul qosıq búgingi jas áwladlarımız ushın da tárbiyalıq áhmiyetke iye.

Úshinshi oqıwshı: O.Sátbaevtín «Jańa ásir bosagasında» qosıǵına dıqqat awdarıp qaraǵanıımızda qosıqtıń tematikası júdá keń. Birinshiden, shayıır tuwılıp ósken jerine degen súyiwshilik sezimin bildirip watan temasın súwretlese, elge, xalıqqa úlken apatshılıq alıp kiyatırǵan Aral ekologiyasına bolǵan kózqarasın bildirse, úshinshiden, xalıqlar doslıǵı temasın jırlap bere alǵan. Demek, bir qosıqtıń ózinde úsh túrli tema súwretlengen. Bul temalar watanǵa degen

súyiwshilik sezimlerge biriktirilgen. Kópshilik shayırlar «Watan» dep watanğa bolğan kózqarasların bildirgenin bilemiz. Álbette, bulardıń barlıǵı shayırdıń stiline, súwretlew usıllarına baylanıslı boladı.

Tórtinshi oqıwshı: Á.Ótepbergenovtıń ǵárezsizlik dáwirindegi lirikalarında kózge túsip atırǵan ideyalıq-estetikalıq ozgesheliklerdiń biri sonnan ibarat, ol qaraqalpaq poeziyasına diniy-filosofiyalıq táliymatlardaǵı haqlıq hám hadallıq, iyman-insap, joqarı adamgershilik tuwralı túsinipler menen ideyalardı sheber endirmekte. Onıń “Allandı umıtpa!”, “Allada esap bar”, “Alla jańılmas” atlı dástanlarında baslı orında turadı

Ulıwmalastırıp aytqanda, pikirlesiw sabaǵında birneshe oqıwshılardan sorap úlgeriw kerek. Hár bir oqıwshı tiyisli pikirlerin bildirip baradı. Eń jaqsı juwap bergen oqıwshılardıń reyting tiykarında joqarı baha qoyılıwı kerek.

Ulıwma disput sabaǵı oqıwshılarda úlken tásir qaldıradı. Olardıń pikirlerine qoyılatuǵın bahalar reyting tiykarında boladı. Hár bir oqıwshınıń sorawlar boyınsha pikirleri esapqa alınıp, qızıǵıwshılıǵına itibar beriw tiyis. Sonlıqtan bahalaw kriteriyasını shama menen bilayınsha qoyıw maqsetke muwapıq.

Birinshi oqıwshı X.Dáwletnazarovtıń “Iyesiz jurı” poeması haqqındaǵı berilgen sorawǵa qızıǵıwshılıq penen qatnasıp, pikirlerin izbe-iz bayanlap, stilistikalıq qátelerge jol qoymadı. Berilgen sorawǵa tiyanaqlı hám anıq juwap berdi. Sonlıqtan oǵan «5» bahası qoyıldı.

Ekinshi oqıwshı K.Raxmanovtıń “Tuwılǵan jerge” qosıǵı tuwralı pikirlerin izbe-iz jetkerdi. Biraq stilistikalıq jaqtan azı-kem qátelikke jol qoydı. Sorawǵa tiyanaqlı hám anıq juwap berdi. Oǵan «4» bahası qoyıldı.

Úshinshi oqıwshı O.Sátbaevtıń «Jańa ásir bosaqasında» qosıǵı boyınsha pikirlerin izbe-iz jetkere aldı. Ol stilistikalıq qátelerge jol qoydı. Oǵan «4» bahası qoyıldı.

Tórtinshi oqıwshı Á.Ótepbergenovtıń dástanlıq shıǵarmaları tuwralı pikirlerin izbe-iz jetkerdi. Biraq stilistikalıq jaqtan azı-kem qátelikke jol qoydı. Sorawǵa tiyanaqlı hám anıq juwap berdi. Oǵan «4» bahası qoyıldı.

1980-90-jıllardaǵı qaraqalpaq dramaturgiyasın mashqalalı sabaq túri menen oqıtıw usıllarına dıqqat bólip qaraǵanda bir neshe metodikalıq máseleler ámelge asırıladı. Baǵdarlamada berilgen dramalıq shıǵarmalar tiykarında sabaq jobası islenip shıǵıladı.

Tema: 90-jıllardaǵı qaraqalpaq dramaturgiyası

Sabaq túri: Mashqalalı sabaq

Sabaqtıń metodi: Klaster

Sabaqtıń maqseti: 1. Bilim beriwshilik: a) Oqıwshılardıń 90-jıllardaǵı qaraqalpaq dramaturgiyası haqqında teoriyalıq hám ámeliy túsinipler beriw; b) Usı jıllardaǵı dramaturgler tuwralı bilimge iye bolıw.

2. Tárbiyalıq áhmiyeti: a) Oqıwshılardı ádep-ikramlılıqqa, oqıw hám ilim-bilim iyelewshe tárbiyalaw; b) Milliy qádiriyatlarımızdı qásterlewge, watandı, el-xalıqtı súyiwge tárbiyalaw.

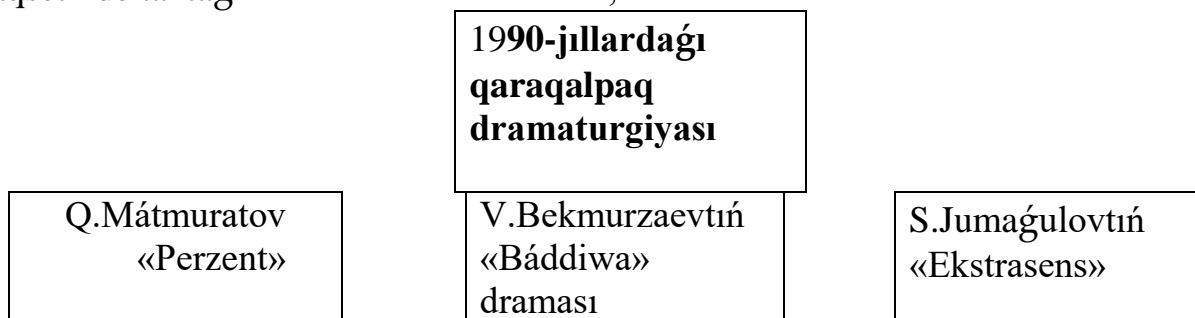
3. Rawajlandırıw: a) 1990-jıllardaǵı dramalıq shıǵarmalar boyınsha oqıwshılardıń oy-pikirin rawajlandırıw; b) Dramalıq shıǵarmalar haqqında túsinigin rawajlandırıw, ilimiy kóz qarasın kúsheytiw.

Kúiletuǵın nátiyje: a) 90-jıllardaǵı qaraqalpaq dramaturgiyasınıń ideyalıq-tematikalıq baǵdarı boyınsha túsinikke iye boladı; b) Dramalıq shıǵarmalardı tallawǵa túsinigi artıp, erkin pikirlew qábileti qáliplesedi.

Kórgizbe qurallar: Sabaqlıq, ilimiy kitaplar, dramalıq toplamlar, dramaturglerdiń portreti, plakat, kespe qaǵaz.

Sabaqtıń barısı tiykarınan shólkemlestiriw, taza tema, taza temanı bekkemlew, úyge tapsırma beriw usaǵan basqıshlardan turadı.

Shólkemlestiriw barısında oqıwshılardıń qatnası, klass tazalıǵı, sabaq ótiwge múmkinshilik tuwdıradı. Oqıwshılardıń sabaqqa qızıǵıwshılıǵın arttırıw maqsetinde taxtaǵa kúnniń súwreti salınadı, onnan nur shashıladı.

Nur oqıwshılar járdeminde jasaladı.

Taza tema 30-35 minut túsindiriledi. Muǵallım sabaqta 1990-jıllardaǵı dramalıq shıǵarmalar boyınsha jazılǵan alımlardıń ilimiy izertlewlerinen paydalanıp keń hám anıq etip, usı dáwirdegi dramalıq shıǵarmalar tuwralı tolıq túsinik beredi. Bunıń ushın muǵallım tereń teoriyalıq bilimge hám dramalıq shıǵarmalar boyınsha keń maǵlıwmatqa iye bolıwı kerek. Sonlıqtan da muǵallım temanı túsindiriwde kásiplik bilimi, pedagogikalıq hám metodikalıq sheberlikke iye bolǵanı maqsetke muwapıq boladı. Taza temanı túsindiriw barısında tómendegi metodikalıq máselelerdi ámelge asıradı. Birinshiden, tema boyınsha tómendegi maǵlıwmatlar beriledi: «Ǵárezsizlik dáwirinde birneshe dramalıq shıǵarmalar jazıladı. Máselen, S.Jumaǵulovtiń «Ekstrasens» komediyası, Q.Mátmuratovtiń «Perzent» tragediyası, B.Bekmurzaevtiń «Báddiwa» dramaları dóretildi. Bul dramalıq shıǵarmalarda ǵárezsizlik dáwirdegi ayırım insanlardıń xarakterindegi unamlı hám unamsız is-háreketler súwretlengen.

S.Jumaǵulovtiń «Ekstrasens» komediyasında Gúmisgúl, Qalbay, Karim obrazları sátli shıqqan. Ondaǵı syujetlik waqıyalar tómendegilerden ibarat.

Gúmisgúl poezda kiyatırıp Qalbay degen awıl jigiti menen tanısadı. Jigittiń aq kókirekliginen paydalanıp oǵan waqıtsha turmısqa shıǵadı. Qalbay Gúmisgúl ekewi oylasıp isbilermenlik islemekshi bolıp, ótirikke táwip bolıp shıǵadı. Kóp adamlardı aldap emlewge kirisedi. Solay etip, ekewi de endi ekstrasens bolıp adamlardı emlewge kirisedi. Onnan kóp aqsha tabadı. Negizinde Gúmisgúl xojalıq bolıwdı oylamaydı. Tek aqsha tawıp Qalbaydı taslap, Karim degen jigítke turmısqa shıǵıp ketiwdi oylaydı. Ol maqsetine jetedi. Solay etip, Gúmisgúl Qalbaydan jasırıp on mıń aqshanı alıp, Karim menen ketip qaladı. Qalbay bolsa, onnan pánt jep, onıń emlew usılı da áshkara boladı. Bul obrazlar arqalı jámiyette ushırasatuǵın insanlardıń jalataylıǵın, eki júzliligin áshkaralap beredi.

Dáwirge baylanıslı ádbiyattıń mazmunı da ózgeredi. Sebebi, jazıwshı ózi jasaǵan dáwirdeń waqıyaları súwretlenedi. Eger burın biz sawdagershilikti ayıplaǵan bolsaq, bul búgingi kúni ekonomikalıq qatnastıń tiykarǵı quralı bolıp qaldı. Nátiyjede isbilermenler shıǵıp, olar úlken tabıslarǵa erisip atır. Biraq solardıń arasında ayırım unamsız jaqları menen kórinip atırǵan insanlardıń tragediyalıq, dramalıq obrazları kórkem ádebiyatta payda bolmaqta. Usı kóz qarastan qaraǵanda Q.Mátmuratovtıń «Perzent» atlı tragediyası mazmunlı syujetke qurılǵan. Ondaǵı obrazlar, konflikt máselesi de jaqsı ashılǵan. Eki júzli kelinshek Jaqsıbiyke obrazında haram oylıq, turaqsızlıq qásiyetler jámlengen. Ol sum qıyal menen awılda qurǵın jasaytuǵın hayalı ólgen eki ul, eki qızı bar Dosjan degen jigítke turmısqa shıǵadı. Awıldan ketip isbilermenlik penen shuǵıllanadı. Jaqsıbiyke menen birge ósken, jalataylıǵı basım Elmurat penen tabısadı. Ol Jaqsıbiykeni Dosjannan qızǵanadı. Awıldan ketip turmıs qurıwdı ekewi de oylasadı. Olardıń maqseti Dosjannıń mal dúnyasınan paydalanbaqshı boladı. Solay etip, ekewi Dosjannıń dúnyasın isbilermenlikke jumsawdı oylaydı. Olar Dosjandı kóndirip, bul maqsetine de erisedi. Aqılsız háreketi menen Dosjan keyninde Dosjannıń turmısqa shıqqan qızı, eki úkesi menen ákesiniń óler halatı jatqanın kórip jılap jiberedi. Bul dramadan shıǵatuǵın juwmaq ayırım uyatsız Elmurat hám Jaqsıbiyke usaǵan adamlar aqshanıń qulı bolıp, ar-namıs, hújdannan jurday bolıp, olar adam óltiriwge shekem qılmıs isleydi. Dramaturg biziń kóz aldımızda ótip atırǵan usınday jámiyettegi jaǵımsız háreketlerdi «Perzent» dramasında áshkaralaydı.

B.Bekmurzaevtıń «Baddiwa» dramasında házirgi ayırım jaslardıń hayal-qızlardıń namısına tiyetuǵın birin taslap, ekinshisin eriksiz kúsh penen alıp qashıp júrgen, ata-ana ǵarǵısına tap bolǵanlar tuwralı másele kóteriledi. Bunday jaǵdaylar biziń házirgi turmısımızda ushırasadı. Usınday unamsız is-hárekettegi jaslardı áshkaralap, jaslardı durıs joldan júriw kerekligi násiyat etiledi.

Taza temanı bekkemlew ushın 20 minut waqıt ajratıladı. Oqıwshılar 5 toparǵa bólinedi. 1-topar ekinshi toparǵa soraw beredi. 3-topar «baqlawshı» boladı. 2-topar úshinshi toparǵa soraw beredi. 1-topar baqlawshı boladı. Usı tiykarda 80-90-jıllardagı qaraqalpaq dramaturgiyası boyınsha soraw-juwap

ótkeriledi. Pikirlerniń tolıq hám tolıq emesligi «baqlawshılar» tárepinen baqlanıp, pikirleri tıńlanadı hám juwmaq shıǵarıladı.

90-jıllardagı qaraqalpaq dramaturgiyası boyınsha 10 minutlıq óz betinshe jumıs islenedi. Bunda taxtaǵa qattı qaǵazǵa qıyıp islengen 12 aydıń atı jazılǵan tórt múyeshli qaǵazlar turadı. Mısalı:

Yanvar	fevral	mart	aprel	may	iyun
iyul	avgust	sentyabr	oktyabr	noyabr	dekabr

Muǵallım «yanvar» ayında qaysı oqıwshılar tuwılǵanın soraydı. Oqıwshılar qol kóteredi. Tuwılǵan kúni bar oqıwshını shıǵarıp «yanvar» ayı dep jazılǵan qaǵazdı aladı hám artı betine jazılǵan sorawdı oqıyadı. Tapsırma usı usılda dawam etiledi. Topar oqıwshılarınıń qaysısı birinshi juwap berse, sol oqıwshıǵa «qızıl» kartochka beriledi.

Sorawlar:

1. 1980-jıllardagı qaraqalpaq dramaturgiyasınıń ideyalıq-tematikalıq baǵdarı qalay rawajlandı?
2. 1990-jıllarda qaraqalpaq dramaturgiyasında qaysı janrlıq hám izlenisler kórindi?
3. K. Raxmanovtıń 1980-jılları jazılǵan dramalıq shıǵarmaların tallap ótiń.
4. K. Raxmanovtıń 1990-jılları jazılǵan dramalıq shıǵırmalarında poetikalıq izlenisler qalay boldı?
5. S. Jumaǵulovtıń 1990-jılları jazılǵan dramalıq shıǵırmalarınıń syjeti tuwralı túsiniń beriń.
6. M. Nızanovtıń 1990-jılları jazılǵan dramalıq shıǵırmalarınıń ideyalıq-tematikalıq baǵdarı boyınsha túsiniń beriń.
7. T. Allanazarovtıń «Aydos baba» tragediyasınıń syjetin túsindiriń.
8. T. Allanazarovtıń «Aydos baba» dramasında obrazlarǵa sıpatlama beriń.
9. T. Qayıpbergenovtıń «Mıń tillaǵa bahalangán gelle» dramasında tariyxıy shınlıqtıń súwretleniwi.
10. Usı dramalıq shıǵarmanıń bas qaharmanı Aydos baba obrazına sıpatlama beriń.
11. Q. Mátmuratovtıń «Perzent» tragediyasınıń syjeti tuwralı aytıp beriń.
12. S. Jumaǵulovtıń «Ekstrasens» dramasınıń tárbiyalıq áhmiyeti haqqında túsiniń beriń.

Bulardan basqa darmalıq shıǵarmalar boyınsha krossvord dúzilse maqsetke muwapıq boladı. Oqıwshılardıń qızıǵıwshılıǵı artadı. Sebebi, hár bir dóretpeni biliwge hám krossvordtı durıs sheshiwge oqıwshılar háreket etedi.

P	e	r	z	e	n	t			
A	y	d	o	s	b	a	b	a	
Q	a	l	b	a	y				

G	ú	m	i	s	g	ú	l		
K	a	r	i	m					
D	o	s	j	a	n				
J	a	q	s	ı	b	i	y	k	e

- 1) Q.Mátmuratovtıń dramasınıń atı?
- 2) «Mıń tillaǵa bahalangán gelle» dramasınıń qaharmanı?
- 3) «Ekstrasens» dramasınıń qaharmanı;
- 4) «Ekstrasens» dramasınıń qaharmanı;
- 5) «Ekstrasens» dramasınıń qaharmanı;
- 6) «Perzent» dramasınıń qaharmanı;
- 7) «Perzent» dramasınıń qaharmanı;

Hárbir tapsırma juwmaqlangánnan keyin, muǵallım topar aǵzaların, olarda belsendi qatnasqan, sorawlarǵa durıs juwap bergen oqıwshılardı tiyisli ball menen bahalap barıwı kerek.

1980-90-jıllardaǵı qaraqalpaq dramaturgiyası boyınsha ótilgen hárbir sabaq tómendegi talaplarǵa juwap beriwi tiyis:

- Oqıwshılar sabaq barısında tekstten durıs, tez oqıw hám yadlaw jáne de kórkemlep oqıw, mámleketlerimizdiń ǵárezsizligi hám bayramları haqqında, ana watanǵa súyiwshilik, adamgershilik máseleleri boyınsha jaqsı túsinikke iye bolıwı kerek.
- Oqıwshılar 1990-jıllardaǵı dramalıq shıǵırmalardı úyreniw barısında kórkem tekstler boyınsha pikirlerin, obrazlarǵa durıs tusinip pikir júritiw, ádebiyat teoriyasındaǵı bilimlerdi paydalana alıw, ádebiy tariyxıy dáwirlerge, sol zamandaǵı obrazlar, hádiyselerge durıs túsiniw kónlikpelerin iyelewi shárt.
- 1980-90-jıllardaǵı qaraqalpaq dramaturgiyası boyınsha ótilgen konferenciya, mashqalalı, jańa bilim beriw sabaqları ádebiy bilimdi, milliy ideyada tárbiya beriwdi, ádebiy materiallar bir-biri menen baylanıslı bolıwı, ótilgen temaniń mazmunınan kelip shıǵatuǵın tábiyat, jámiyet, ilimiy pikirlewdi óz ishine qamtıǵan bolıwı zárúr.

Ulıwmalastırıp aytqanda hárbir sabaq oqıwshılardıń kórkem ádebiyatqa qızıǵıwshılıǵın arttıratuǵın bolıwı kerek. Sonda ǵana oqıwshılardıń sanasında óz xalqınıń tariyxına túsinigi artadı, olarda adamgershilik, ádep-ikramlılıq, watanǵa súyiwshilik ideyalar rawajlanıp baradı. Pikirlesiw sabaǵı – bul oqıwshılardıń oy-órisin, pikirlew qáiletin rawajlandırıp, ádebiyatqa qızıǵıwshılıǵın arttıradı.

Bulardan basqa ádebiyat sabaqlarınan is jobaların hám oqıtıwdıń texnologiyalıq kartaların úlgi ushın bilayınsha kórsetiwge boladı:

Sabaqtıń teması	Qaraqalpaq folklorınıń túrleri hám izertleniwi
Sabaq túri	Birlesken sabaq túri
Sabaq metodi	Dástúriy emes. Klaster metodi.

1. “Ózbekstan xalıq jırshısı” húrmetli atağı berilgen jırawdı tabıń.
2. Nurabılla jırawdıń balası kim?
3. Qaraqalpaqtıń 62 namasın atqarıp bilgen baqsını tabıń.
4. Baqsılardıń saz áspabı ne?
5. Qıdırniyaz baqsınıń shákirti kim?

Usı sorawlarǵa tolıq hám durıs juwap berseńiz krosvordtıń juwapın tabasız. Bul krosvord oqıwshılarǵa ekewara yaǵnıy juplıqlarda orınlansa boladı. Oqıwshılar bilimnı bahalaw. Krosvordtı durıs sheshkenler, kesteni dızıwge durıs juwap bergenler bahalanadı.

IV. Úyge tapsırma beriw: Qaraqalpaq folklorınıń túrleri hám izertleniwı

Ádebiyat baǵdarlamasında berilgen materiallardı lekciya, ámeliy, seminar sabaqları menen oqıtıw zárúr. Bul metodikalıq máseleni I. Yusupov dóretiwshiligi tiykarında kórip shıǵıw maqsetke muwapıq boladı. Shayır poeziyası boyınsha teoriyalıq hám metodikalıq máselelerdi tereńlestiriw maqsetinde lekciya, ámeliy, seminar sabaq túrлерinen paydalanıw usılların kórip shıǵamız. Dáslep lekciya sabağı tuwralı túsinik berip óteyik:

Lekciya-bul sabaq ótiwdiń tiykarǵı formalarınıń biri. Lekciya ádebiy bilimdi sóz benen túsindiriw, awızsha bayan etiwdi názerde tutadı. **Lekciya** (latinsha sóz “oqıw degendi” ańlatadı) oqıw materialı, qandayda bir máseleniń, temaniń logikalıq izbe-izligin, belgili bir sistemaǵa salınǵan teksti bolıp esaplanadı. Lekciyaǵa eki túrli kóz qarasta jantasıwǵa boladı. Birinshiden, oqıwdı shólkemlestiriwdiń forması sıpatında, bunda bilimlerdi sóz benen ańlatıw, awızeki bayan etiw metodı qollanıladı. Ekinshiden, lekciya basqa awızeki sóz arqalı ańlatatuǵın metodlardan esaplanıp onda oqıw materialın logikalıq izbe-izlikte bayan etiw, qatań belgilengen qurılısı, obrazlı dálillew, materiallardıń mazmunın ashıp beriwdiń izbe-izligi menen ózgeshelenedi.

Qaraqalpaq ádebiyatı pání boyınsha lekciya hám seminar formasındaǵı “I. Yusupovtıń dóretiwshiligine” arnalǵan sabaq úlгilerinen mısallar keltirildi. Bul qatıp qalǵan úlgi emes, akademiyalıq liceyde I. Yusupov dóretiwshiligin oqıtıwda hár bir ádebiyatshı muǵallım dóretiwshilik penen qatnas jasap metodikalıq jaqtan ózgerisler kirgiziwi múmkin. Solay etip, akademiyalıq liceylerde qaraqalpaq ádebiyatı baǵdarlaması tiykarında I. Yusupov dóretiwshiligine arnalǵan sabaqlarǵa jańa pedagogikalıq texnologiyalar engiziw arqalı onıń sapasın arttırıw hám nátiyjeligin elede asırıw jaslardıń estetikalıq tárbiyasın bayıtıp, rawajlanıp barıwına óziniń unamlı tásirin jasaydı. Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwda sabaq túrлерinen paydalanıw oqıtıwshınıń pedagogikalıq sheberliginen hám izleniwshiliginen kelip shıǵadı. Demek, sabaq túrлерinen durıs paydalanıw arqalı oqıwshılardıń qaraqalpaq ádebiyatına bolǵan qızıǵıwshılıǵın arttırıp baradı.

TEST SORAWLARÍ:

№1.

Aralas sabaqtıń barısı neshe etaptan turadı?
5
4
6
3

№2.

Oqıwshılardı jańa bilimler menen tanıstırıw sabaǵınıń barısı neshe etaptan turadı?
4
5
6
3

№3.

Konferenciya sabaǵınıń barısı neshe etaptan turadı?
3
4
5
6

№4.

10-klaslarda taza tema 30-35 minut, sabaqtı bekkemlew 5-7 minut. Qaysı túri - oqıwshılardı jańa bilimler menen tanıstırıw sabaq túrine aralas sabaq túri
oqıwshılardıń bilimin, isenimin hám kónligiwin tekserip kóriw sabaq túri
seminar formasında ótkeriletuǵın sabaq túri

№5.

Sabaq jobasınıń bólimleri qaysı qatarda durıs berilgen?
sabaqtıń maqseti, qurallandıırıw, barısı
sabaqtıń maqseti
qurallandıırıw
Sabaq túrlerin úyreniw

№6.

Lekciyada jazıwshının ómiri hám tvorchestvolıq jolı haqqında túsiniq berip baradı. Bul-
monografıyalıq lekciya
monografıyalıq lekciya
mashqalalıq lekciyası
juwmaqlaw lekciyası

№7.

X klasslarda materialdı úyreniw tártibi qaysı principke tiykarlanadı?
tariyxiy principke
máwsimlik principke
xronologiyalıq principke
tematikalıq principke

GLOSSARIY:

- Lekciya**-bul sabaq ótiwdiń tiykarǵı formalarınń biri. .
- Kórkem shıǵarmaların mazmunı - bul onıń ideyalıq-tematikalıq tiykarı yaǵnıy shıǵarmada sáwlelengen turmıs shınlıǵı, ogan jazıwshı tárepinen berilgen baha.
- Kirisiw jumıslarınıń maqseti- bul oqıwshılardı baǵdarlamada berilgen materiallardı úyreniwge tayarlaw

4. Diafilm-bul shayır-jazıwshılar dóretiwshiligin túsindiriwde zárúrli texnikalıq qurallardıń biri.;
5. Diyalı gazeta – bul mekteptiń turmısındaǵı júz berip atırǵan jańalıqlar, ádebiy jańalıqlar, oqıwshılar tárepinen jazılǵan hárqıylı temalardaǵı maqalaları, gúrrińleri, qosıqları tuwralı maǵlıwmat beretuǵın ádebiy dóretiwshilik oray esaplanadı.

Sorawlar hám tapsırmalar

1. Ádebiyat sabaǵınıń mazmunı hám túrlerin túsindirıń.
2. Ádebiyat sabaǵınıń dúzilisi haqqında maǵlıwmat beriń.
3. Ádebiyat sabaǵınıń aldına qanday talaplar qoyılatuǵının túsindirip beriń.
4. Ádebiyat baǵdarlamasında materiallardı sabaq túrleri arqalı úyreniwdi túsindirip beriń.
5. Ádebiyat sabaǵınıń bir túri - konferenciya sabaǵın ótiw principlerin túsindirip beriń.
6. Ádebiyat sabaǵınıń bir túri - pikirlesiw sabaǵı haqqında túsiniń beriń.
7. Akademiyalıq liceylerde ádebiyat baǵdarlamasındaǵı berilgen materiallardı qanday sabaq túrleri menen úyreniw tártibin túsindirip beriń.
8. Kásip óner kolledjlerde ádebiyat baǵdarlamasındaǵı materiallardı sabaq túrleri menen úyreniw tártibin túsindirip beriń.

Тийкаргы әдебиятлар

1. Пахратдинов Ә. Қарақалпақ әдебиятын оқытыў методикасы. (сабақлық). - Нөкис: Билим, 2004. -260 бет.
2. Хусанбоева Қ., Ниёзметова Р. Адабиёт ўқитиш методикаси. – Ташкент: Баркамал файз мадиа, 2018. - 352 б.
3. Юсупов Қ. Қарақалпақ әдебиятын оқитиў методикаси. (сабақлық). -Ташкент: «Сано-стандарт», 2018. -336 бет.
4. Юсупов Қ. Академиялық лицейлерде қарақалпақ әдебиятын оқытыў методикасы. (монография). – Нөкис: Қарақалпақстан, 2019. -112 бет.

SEMINAR SABAQLAR USHIN MATERIALLAR

1-tema: Ádebiyattı oqıtıw metodikasınıń tariyxıy rawajlanıwı

Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası qashan payda bolǵan degen sorawdıń ortaǵa qoyılıwı zańlı nárese. Bul sorawǵa juwap beriw qıyın. Sol nárese anıq kórkem ádebiyat payda bolǵannan keyin, onı zamanlaslarına, sonday-aq keyingi áwladqa hám olardı basqalardıń qálbine de tásir qıla alatuǵın dárejede jetkiziw tiykarǵı mashqalalardıń biri bolǵanlıǵın seziw múmkin.

Ǵárezsizlik dáwiriniń baslanıwı menen barlıq pánler rawajlanıwdıń jańasha jolina tústi. Solay etip, basqa pánler qatarında ádebiyattı oqıtıw metodikasınıń ornı girewli bolǵanlıǵın aytıw tiyis. İnsanlar burınnan ádebiyattı túsiniw, bahalap biliw, ádebiy hádiyselerdi seziw, bulardıń barlıǵın jaslarǵa jetkiziwdi ózi ushın juwapkershilik dep bilgen. Uzaq tariyxımızǵa názer taslap, jáne de tolıǵıraq maǵlıwmatlardı payda etiwimiz múmkin. Metodika ilimi zamanagóy bilimlendiriw texnologiyaların tereńnen paydalanıw imkaniyatların beredi.

Qaraqalpaq ádebiyatı baǵdarlamasında berilgen ádebiy shıǵarmalardı úyreniw menen baylanıslı bolǵan dáslepki derekler Avesto miyraslarında ushıraydı. Ádebiyattı oqıtıw metodikası páni ótmishtegi bay tájiriyelerdi úyreniw tiykarında házirgi zaman mekteplerindegi qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw procesin shólkemlestiredi.

Kórkem ádebiyattı úyreniwde shıǵıs xalıqlar ádebyatı, sonnan kelip shıǵıp qaraqalpaq xalqı turmısında kóp sociallıq-mádeniy miyraslar úlken áhmiyetke iye bolǵan. Usı kózqarastan qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası tariyxı erte dáwirde baslanǵanlıǵı seziledi. Máselen, Berdaq shayırdıń «Nawayıdan sawat ashtım, Fiziliyden dúrler shashtım» sıyaqlı pikirleri bunıń ayqın dálili bolıp esaplanadı. Demek, Berdaq shayıır jasaǵan dáwirde ózinde-aq oqıtıw eskishe usıllarda bolǵanlıǵı kórinip tur.

Túrkiy xalıqları arasında ádebiyattı oqıtıw dástúrleri júdá erte dáwirlerge barıp taqaladı. Mádeniyattı, ilimdi taratıwshılar bolǵan Á.Xorezmiy, Beriwniy, Ibn Sinalar óz miynetlerinde tálim- tárbiya haqqında ayrıqsha toqtap ótken. Olar ilim alıwdıń hám tárbiyanıń áhmiyeti haqqında bahalı pikirlerin bildirgen. Solardıń biri Orta Aziyanıń ullı oyshılı A.N.Farabiy óziniń ilmiy miynetlerinde kórkem sóylewdiń tárbiyalıq áhmiyetine dıqqat awdarǵan. Onıń «İlimniń kelip shıǵıwı» atlı dóretpesinde kórkem shıǵarmanı tásirli oqıw, úyrenip atırǵan dóretpelerdiń mazmunın qayta aytıp beriw úlken sóz óneri ekenligin aytadı. Ol “oqıwdı, sheshenlikti iyelegen kórkem sóz ustası, filosof, danıshpan menen teń” dep baha bergen. Farabiy hár bir sóz sheberiniń ózine tán jeke ózgesheligine iye bolıwdı, tálim-tárbiya procesine bul ózgesheliklerge itibar beriw shárt ekenligin ayrıqsha túsindiredi. «Insanlar ruwxıy hám tuwma qabilet, kúsh-quwat bir-birlerinen artıq

hám kem boladı». (Farabiy. Aflotun qanunlar mohiyati- Fozil odamlar shahri.T. “Xalq merosi” nashriyoti. 1993. 188-bet).

Farabiydiń pikirinshe, “Hárkim ilim-hikmet úyrenemen dese, jaslıǵınan baslasın, salamatlıǵı jaqsı bolıwǵa umtılsın, ádep-ikramlı bolsın, sóziniń ústinen shıqsın, jaman islerden saqlansın, qıyanet hám jala, hiyleden uzaq bolsın. Sonday-aq, ráhátleniw, azap shegiw, qayǵırw tiykarǵı, tábiyǵıy sezimler esaplanadı. Olar sebepli pazıyletler hám qábiletler ózlestiriledi. Bunda jas óspirimlerge, jáne rawajlanıwǵa tárbiya oqıw arqalı erisiledi. Tárbiyanıń joqarı imkaniyatı sonnan ibarat, insan jaqsı hám jaman, paydalı hám zıyanlı nárselerdi ajıratıwǵa erisedi. Tárbiya aqıllıqtı júzege keltiredi. Kimniń tárbiyası bolmasa, ol biymánilikti xoshlaydı. Farabiydin kórkem óner hám ádebiy tálim-tárbiya haqqında bir qatar baqlawları anıq bolǵanlıǵı belgili. Onıń «Úlken muzıka kitabı», «Ritmler klassifikaciyası haqqında kitap», «Muzıka haqqında sóz», «Jazıw óneri haqqında kitap», «Abu Nasırdıń qosıq hám shıǵarmaları haqqında sózi», «Shayırlardıń qosıq jazıw óneri haqqında» t.b. dóretpeleri bar.

Ibn Sinanıń dóretpelerinde tálim hám tárbiya, ayırım pánlerdi oqıw-úyreniwge baylanıslı pikir hám boljawları kóp. Ilimpaz óziniń pedagogikalıq kóz qarasarında jeke adamnıń tárbiyasına tásir kórsete alıwdı arawlı túsindiredi. Ol ilim alıwdıń úzliksiz procesi ekenligin, biraq onıń sırların biliwde insan hámme waqıt umtılwı, háreket etiwı zárúrligin tastıyıqlaydı.

Bilim hám tárbiya haqqında A.R.Beruniy, Maqmur Qashǵariy, Yusup Has Hajib, Álisher Nawayı, Babur, Munıs, Abdulla Avloniy, Ájiniyaz, Berdaq hám taǵı basqalar bahalı pikirlerin bildirgen.

Ótmishte qıssaxanlar, qatıqlaq adamlar, jıraw- baqsılar jámiyetlik turmısta úlken orın tutqanlıǵı jaqsı málim. Mekteplerde diniy dóretpeler, ásirese, qurandı kórkem oqıw, onıń mánilerin ańlap jetiw menen bir qatarda ayırım dóretpelerdiń tekstti, mánisi, hárbir sózdiń kelip shıǵıwı, kórkem dóretpeni túsindiriw ushın kóp usıllar islegen. Mektep hám medereselerde tek túrkiy tilde emes, sonday-aq arab hám parsı tillerinde jazılǵan kórkem kitaplardı oqıw ushın paydalanǵan. Sol dáwirde oqıwshılar shıǵıstıń kórkem klassikleri Ferdawsiy, Sadıy, Xafız, Fiziliy, Nawayı, Bedil usaǵan danıshpan shayırlardıń dóretpeleri menen tanısıw múmkinshiliklerine iye bolǵan. Islam dinine baylanıslı dóretywshilik baǵdar tálim-táriyanıń rawajlanıwına ádewir tási boldı. Sonlıqtan, hádislerde bul haqqında mınaday kóz qarastardı kóriw múmkin. «Ilim úyreniw hárbir insan ushın parız», «Bir saat ilim úyreniw, bir keshelik ibadattan jaqsı, bir kúnlük sabaq, bir ay tutılǵan orazadan abzalıraq».

Berilgen maǵlıwmatlarǵa qaraǵanda XIX ásirde mekteplerde ádebiy tálimniń ayrıqsha ornı hám áhmiyeti bolǵan. Bul haqqında Dilshad Barnonıń miynetlerinde qızıqlı maǵlıwmatlar bar: “51 jil mektepte zeyinli shayır qızlarǵa tárbiya qıldım. Mektepte ayrıqsha hám orta oqıwshılardan 20 hám 30 qız bilim alar edi. 891 qızdı sawatlı etip shıǵardım. Olardıń tórtten bir bólegi talantlı shayır, aqıllı qızlar edi.”

Aldıńǵı kóz qarastaǵı zıyalılar Túrktan mekteplerinde bilimlendiriwdiń jańa tártibin ámelge asırıw ushın gúresti. Nátiyjede, bilimlendiriwde jańa túrdegi mektepler júzege keldi. Bul mekteplerde ana tili tiykarǵı oqıw pání sıpatında oqıtıldı. Oqıw barısında hár túrli usıllardan paydalanıldı.

1918-jılda Tashkentte qalalıq bilimlendiriw bólimi qasınan metodikalıq shólkem ashıldı. Oǵan Zufar Nasıriy basshılıq etti. Bul bólimde háptelik oqıw rejesi dúzilip, mekteplerde usı reje tiykarında sabaq ótildi. 1918-jıl «Maorif» jurnalında V-VIII klaslar ushın ádebiyat baǵdarlaması járiyalandı. Baǵdarlamada kórkem shıǵarmanı oqıwǵa itibar berildi. Dóretpeler menen tanısıwdan aldın ádebiyat teoriyasınan maǵlıwmat beriw túsindirilgen. Baǵdarlamada berilgen teoriyalıq maǵlıwmatlardı ótiwde kórkem dóretpelerden misallar alınıwı zárúr. Olardıń anıq atı, kólemi kórsetiledi. Usı jıllarda mekteplerdiń biri haqqında Aybektiń ómir joldası Zarifa Saidnasırovanıń aytıwınsha, “ana tili hám ádebiyatı, matematika, tariyx, geografiya sabaqları oqıtıladı, barlıq sabaqlıqlar tatar tilinde Qazan hám Orenburgtan keltirilgen”.

Abdiraxman Saadiydiń oqıw baǵdarlamasında mektepte úyreniwge tiyisli bolǵan kórkem shıǵarmalardıń dizimi kórsetilgen, ádebiy materallardı tańlaw oqıtıwshı ıqtıyırına tapsırılǵan edi. «Ádebiy oqıw» termini 1921-jılı baǵdarlama shıqqannan baslap mektep turmısında bekkem orın aldı. Ádebiy oqıwda shıǵarmanı ideyalıq-kórkemlik jaqtan tallaw tiykarǵı orındı iyeledi. Jáne de hár bir kórkem materiallar tolıq teksti menen úyrenildi.

Fitrattıń “Ádebiyat qaǵıydaları”, “Ózbek ádebiyatı sabaqları” usaǵan metodikalıq miynetleri payda boldı. “Ádebiyat qaǵıydaları” miyneti tek ádebiyat teoriyasına tiyisli kitap bolıp qalmastan, sol waqıtları ádebiyattanıwǵa tiyisli sabaqlıq retinde metodikaǵa say dárejede ótildi. 1930-jılları ádebiyat hám ádebiyattanıw, awızeki dóretpeleri baǵdarındaǵı erisilgen nátiyjeler baǵdarlama hám sabaqlıqlarǵa kirgizildi. Bul baǵdarlamalar tariyxıy principiye dúzilip, onda klassik hám songı dáwir ádebiyatınan úlgi berildi. Bul baǵdarlamada ádebiyatı oqıtıwda ayırım kórkem shıǵarmalardı ózlestiriw emes, ayırım jazıwshılardıń ómiri hám dóretpelerin túsindiriwge, dóretiwshilerdiń social-siyasiy táreplerin, kemshilik táreplerin ashıwǵa kóbirek itibar berildi.

«Tolıq emes orta hám orta mektepler ushın programmalar» (1938) kórkem shıǵarmalardı oqıtıwǵa tiykarǵı baǵdar boldı. Sál keyinirek dúzilgen «Orta mektep baǵdarlamaları» (1940) da awızeki hám jazba sóylew mádeniyatın jetilistiriwge, oqıwshılardıń óz betinshe pikirlew múmkinshiliklerin rawajlandırıwǵa dıqqat qaratıldı. Kórkem shıǵarmalardı kórkem oqıwǵa, soraw hám tapsırma, shınıǵıwlar tiykarında dóretpeniń ideyalıq mazmunına ózlestiriw usınıldı. 1934-jılı «Orta mekteplerde ádebiyatı oqıtıw metodikasınıń tiykarǵı máseleleri» degen arnawlı kitap dóretildi. Onda ádebiyatı arnawlı pán sıpatında

oqıtıw, balaga ádebiy bilim beriwde tiyisli izbe-izlik hám onıń qaǵıydaları bolıw kerekligi kórsetip ótildi.

I.Sultannıń «Ádebiyat teoriiyası» (1940) sabaqlıǵınıń jaratılıwı, tek ádebyattıń ulıwma qaǵıydaları, onıń teoriyalıq túsiniqlerdi oqıw barısında paydalanıw ushın qolaylı usıl boldı. Ózbek ádebiyatın oqıtıw metodikası pániniń rawajlanıwına 1950-jıllardan baslap iskerlik kórsete baslaǵan alımlardıń xızmeti úlken boldı. Solardan S.Dolimov, N.Mallaev, H.Ubaydullaev, K.Axmedov, A.Zunnunov sıyaqlı ilimpazlar bul baǵdardıń rawajlanıwına salmaqlı úles qostı. Olardıń ádebiyat tanıwına, metodika ilimine baylanıslı miynetleri nátiyjesinde mektepler ushın dúzilgen baǵdarlama hám sabaqlıqlar sapalı islep shıǵarıldı. S.Dolimov, H.Ubaydullaevlar kórkem oqıw haqqında, onıń mazmunı hám áhmiyeti, túrleri haqqında metodikalıq kórsetpeler bergen «Ádebiy oqıw metodikası» kitabında ádebiyattı oqıtıwdaǵı teoriyalıq tiykarlardan baslap, onıń ámeliyatda qollanıw usılları jazılǵan. Bul kitap tórt bólimnen turadı. Bular ádebiyat metodikası hám onıń teoriyalıq tiykarları haqqında maǵlıwmat, kórkem oqıw, ádebiy oqıw tiykarında klastan hám mektepten tısqarı alıp barılatuǵın isler, jobalastırıw usaǵan metodikalıq máselelerden turadı. Avtorlar teoriyalıq máselelerdi mısallar menen dálillep bere alǵan.

Asqar Zunnunov «Mektepte Ğafur Ğulamnıń ómiri hám dóretiwshiligin úyreniw» (1977), «Ózbek ádebiyatı metodikası tariyxınan ocherkleri» (1973), «Ádebiyattı oqıtıw metodikası» (1992) miynetlerinde kórkem shıǵarmalardı tallaw, shıǵarmalardıń janrlıq ózgeshelikleri, ádebiy-teoriyalıq túsiniqlerdi ilimiy-metodikalıq jaqtan izertlegen.

M.Mirqasimovaniń “Oqıwshılarda ádebiy tallaw bilimin rawajlandırıw hám jetilistiriw tiykarları” (Toshkent, 2008) degen miynetinde oqıwshılardı ádebiy tallawǵa úyretiw bir ǵana ámelge asırıwǵa bolatuǵın metodikalıq jumıs bolmasthan, onda úzliksiz ámelge asırılıp, onıń nátiyjesi mısallar arqalı dálillep berilgen. Kórkem shıǵarmanı tallawdı dáslep ápiwayı túrde tómen klaslardan baslaw kerekligi kórsetiledi. Onıń kórsetiwinshe, baǵdarlama talabına muwapıq V-VII klaslarda ádebiy materiallardı úyreniw barısında oqıwshınıń durıs, tez, erkin oqıw bilimin júzege keliwine, awızeki hám jazba sóylewin, pikirlew qábiletin rawajlandırıwǵa, sózlerdi qollanıw mánisin, onıń dawıs ózgesheliklerin úyreniw máseleleri hám gápler quraw uqıplıqların jetilistiriw, súwretlew qábiletlerin paydalanıp bayan etiw, olardı sheber aytıp beriw, oqıwshını baqlaw usılları yaki súwretlerge qarap erkin gúrriń jazıwǵa úyretiw kerek. Nátiyjede, baslawısh klass oqıwshılarında ádebiy materialdı oqıp úyreniw, onıń mazmunın ózlestiriw, kitap üstinde izleniw kónlikpeleri rawajlanadı. Joqarı klaslarda bunday kónlikpelerdi jane de rawajlandırıw barısında ádebiy shıǵarmanıń qurılısın úyreniw, kórkem obrazǵa túsiniw, estetikalıq qásiyetke tarbiyalawǵa itibar qaratıladı. Bul metodikalıq miynette oqıwshılardı ádebiy tallaw bilimin jetilistiriwdiń ilimiy-

metodikaliq tiykarların kórsetip, óz pikirlerin dálillep, Alisher Nawayı, Abdulla Qahharlardıń ómiri hám dóretiwshiliginen mısallar keltirgen.

Belgili metodist, professor Qazaqbay Yuldoshev ádebiyattı oqıtıw metodikasınıń pániniń gárezsizlik dáwirdegi rawajlanıwına sezilerli dárejede tásir kórsetip, kóp úles qosıp kiyatırǵan alımlardıń biri. Onıń «Ádebiyattı oqıtıwdıń ilimiy-teoriyalıq tiykarları» (1996), «Ádebiy sabaqlar» 8-klass ushın (2004), «Ádebiy sabaqlar» 9-klass ushın (2005), Q.Yuldosh va M.Yuldoshlardıń “Badıy tahlil asoslari” (Toshkent, «KAMALAK», 2016) sıyaqlı metodikalıq miynetlerinde oqıtıwshılardı kóp ǵana teoriyalıq hám metodikalıq maǵlıwmatlar menen tanıswǵa, olardıń bilimn teoriyalıq hám metodikalıq jaqtan bayıtıwǵa xızmet etedi. Keltirilgen tallawlar oqıwshılardıń kórkem shıǵarmalardıń mazmunı hám syujetin tereń túsiniwge járdem beredi. Ondaǵı berilgen tallaw úlgileri oqıtıwshılardıń pedagogikalıq iskerligine ámeliy tárepten metodikalıq kórsetpe boladı.

Safa Matjanniń «Mektepte ádebiyattan óz betinshe jumıslar» (1995), «Kitap oqıwdı bilesizbe?» (1993) sıyaqlı metodikalıq miynetlerinde oqıwshılardı kitap oqıwǵa qızıqtırıp, sóylew mádeniyatın ósiriw, oqıwshılardıń óz betinshe islerin shólkemlestiriw, óz ústinde islew, metod hám usıllar haqqında pikir júritedi.

Belgili alım hám metodist B.Tuxlievtıń “Ádebiyattı oqıtıw metodikasını” oqıw qollanbası (2010-jılı) ózbek ádebiyatın oqıtıw metodikasını tariyxında girewli orındı iyelep, onda ádebiyattı oqıtıw metodikasını boyınsha tiykarǵı túsinikler, oqıtıwdıń principleri, oqıtıw metodları, sabaqtı shólkemlestiriw hám ótkeriw usılları, sabaqtıń túrleri, oqıtıwdıń metodikalıq usılları haqqında pikirler aytılgan.

Ózbek ádebiyatın oqıtıw metodikasınıń rajawlanıwına salmaqlı ules qosqan Q.Yuldoshev, B.Tuxliev, Q.Xusanbaeva, Safa Matjanov sıyaqlı talantlı metodistlerdiń miynetleri kóp. Olardıń metodikalıq miynetleri qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikasınıń tariyxında da salmaqlı orın iyeleydi.

Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikasınıń tariyxın birneshe basqıshlarǵa bólip kórsetiw múmkin. XX ásirdiń 30-jıllarınan baslap qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikasını pán sıpatında payda boldı. Professor Á.Paxratdinovtıń “Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikasını” miynetinde oqıtıw metodikasınıń tariyxı haqqında birqansha maǵlıwmatlar berilgen. Biz bul miynetke tiykarlanıp tómendegi maǵlıwmatlardı beremiz:

1921-jılı orıs mektepleri ushın ádebiyattı oqıtıwdıń birinshi baǵdarlaması qabıl etildi. 1925-jılı «Kompleksli baǵdarlama» islenip shıǵıldı. 1925-jılı fevralda QQASO birinshi shólkemlestiriwshi sezinde qaraqalpaq tilinde oqıw quralların dúziw haqqında qarar qabıl etiledi. 1925-jılı S.Májitov tárepinen «Egedeler sawatı» (119 bet), “Álipbe” (80 bet), “Oqıw kitabı” sıyaqlı dáslepki sabaqlıqlar islenip shıǵıldı. 1929-jılı Q.Ayımbetov hám B.Ergáliyevlar tárepinen «Sawatlı bolıńlar» oqıw kitabı, jámáát avtorlardıń redaktorlawında «Qaraqalpaq tili grammatikasınıń birinshi bólimi», Q.Ayımbetov hám B.Ergáliyevlardıń avtorlıǵında «Egedeler sawatı», h.t.b. oqıw quralları baspadan shıqtı. 1931-33-jıllarda N.A.Baskakov,

A.Qıdırbaev, Q.Irmanovlar avtorlıǵında qaraqalpaq tili sabaqlıǵı dúzildi. 1934-jılı Q.Irmanov, A.Qıdırbaevlar tárepinen Moskvada grammatikanıń birinshi bólimi, 1936-jılı Q.Irmanov, Sh.Sattarovlar tárepinen grammatikanıń birinshi bólimi islendi. 1937-jılı N.Dáwqaraev tárepinen baslawısh klaslar ushın «Oqıw kitabı», sol jılı «Álipbe», 1938-jılı N.Dáwqaraev tárepinen «Qaraqalpaq tiliniń grammatikası hám orfografiyası» dúzildi. 1939-jılı V-VII klaslar ushın, 1940-jılı VII-IX-X klaslar ushın jańadan baǵdarlama qabıl etildi.

XX ásirniń 40-50-jıllarındaǵı qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası birqansha rawajlana basladı. Máselen, 1940-41-jılları N.Dáwqaraev tárepinen 6-klass ushın xrestomatiya, Q.Erimbetov hám I.Saǵitovlar tárepinen 7-klass ushın xrestomatiya-sabaqlıǵı dúzildi. 1949-jılı K.Ubaydullaev tárepinen 8-10-klaslar ushın qaraqalpaq ádebiyatınıń baǵdarlaması islep shıǵıldı. 1950-jılı K.Ubaydullaev, S.Axmetov, B.Ismaylovlar tárepinen 8-klass ushın sabaqlıq, sol jılı I.Saǵitov, X.Seyitov, S.Axmetov hám B.Ismaylovlar tárepinen 10-klaslar ushın qaraqalpaq ádebiyatı sabaqlıǵı baspadan shıqtı.

XX ásirniń 60-jıllarındaǵı qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası tariyxında M.Nurmuxammedov, I.Yusupov, I.Saǵitov, P.Allashov, S.Ámetov, G.Esemuratov, J.Qayırbaev, B.Ismaylov, X.Seyitov, U.Bekmuratovlardıń metodikalıq miynetleri baspadan járiyalandı. Máselen, 1960-jılı I.Yusupov hám I.Saǵitovlardıń 5-klass ushın sabaqlıǵı, I.Saǵitov hám P.Allashovtıń 5-klass ushın sabaqlıq, I.Saǵitov hám B.Qálimbetovlar 6-klass ushın sabaqlıq, S.Ámetov, G.Esemuratov, J.Qayırbaevlar 7-klass ushın sabaqlıq, S.Axmetov, B.Ismaylov, M.Nurmuxammedov, X.Seyitov, I.Yusupov, U.Bekmuratovlar tárepinen 8-9-10-klaslar ushın sabaqlıqlar dúzildi.

XX ásirniń 70-80-jıllarındaǵı qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası tariyxında belgili alımlar Q.Ayımbetov, Q.Maqsetov, K.Sultanov, S.Axmetov, Á.Paxratdinov, N.Japaqov, K.Mámbetov, K.Kamalov, J.Narimbetov, A.Tájimuratov, A.Pirnazarovlardıń metodikalıq miynetleri salmaqlı orın iyeledi. Máselen, 1975-jılı professorlar Q.Ayımbetov, Q.Maqsetov, K.Sultanov tárepinen joqarı oqıw orınlarınıń filologiya fakulteti ushın “Qaraqalpaq folklorınıń baǵdarlaması”, S.Axmetov, Á.Paxratdinov tárepinen «Revolyuciyaǵa shekemgi qaraqalpaq ádebiyatı tariyxınıń baǵdarlaması» hám «Házirgi dáwir qaraqalpaq ádebiyatınıń baǵdarlaması» dúzildi.

Belgili alım Á.Paxratdinov qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası tariyxında salmaqlı orındı iyeleydi. Ol 1982-jılı qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikasınıń baǵdarlamasını islep shıqtı hám baspadan shıǵardı. Onıń «Mekteplerde qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwdıń aktyal máseleleri» (1989), «Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwdıń metodikalıq máseleleri» (1991), «Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası» (1992), «Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası» (2004), «Pedtexnologiya tiykarları» (2009), «XX ásir qaraqalpaq ádebiyatı tariyxı» (2011) usaǵan metodikalıq miynetleri menen qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası tariyxında tákirarlanbas jol saldı hám oqıtıw metodikasınıń rajawlanıwına salmaqlı úles qostı.

Q.Maqsatov hám Á.Tájimuratovlardıń “Qaraqalpaq folklorı” (1979), N.Japaqov, K.Mámбетov Q.Sultanov, A.Karimovlardıń «Revolyuciyaǵa shekemgi qaraqalpaq ádebiyatı tariyxı» (1983), S.Axmetov, Á.Paxratdinov, K.Kamalov, J.Narimbetovlardıń «Házirgi dáwir qaraqalpaq ádebiyatı tariyxı» (1984), S.Axmetov, Á.Paxratdinov, A.Pirnazarovlardıń «Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası» (1988) sabaqlıqları baspadan shıqtı.

XX ásirdeń 90-jıllarındaǵı qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası tariyxında Á.Paxratdinov, K.Allambergenov, Q.Orazımbetov, K.Palımbetov, Q.Yusupov hám taǵı basqalar metodikalıq miynetleri menen girewli orın iyeledi. Bul alımlardıń metodikalıq sabaqlıq hám qollanbaları baspada járiyalandı. Máselen, Á.Paxratdinov tárepinen “Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası” (1992), «Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası» (2004) miynetleri baspadan járiyalandı. I.Ótewliev, Q.Yusupovlapdıń “5-11-klasslar ushın qaraqalpaq tili hám ádebiyatı boyınsha test jumısları” (1994), Q.Yusupovtıń (avtorlap birge) “Qaraqalpaq tili hám ádebiyatı boyınsha test sinawları” (1995), S.Axmetov, I.Qádirov, Q.Yusupovlar tárepinen «Bayanlar toplamı» (1995), P.Nurjanovtıń “Ǵárezsizlik dáwirdegi qaraqalpaq prozası” (2003), J.Pirniyazovtıń “5-klass ushın ádebiy oqıw kitabına metodikalıq qollanba” (2005), I.Pirniyazov, K.Palımbetov hám R.Berdimuratovalardıń “8-klass ushın ádebiyattı oqıtıw metodikası” (2009), Q.Orazımbetovtıń “Qosıq teoriyası” (2010), Q.Turdıbaev hám Q.Yusupovlardıń «Pitkeriw qánigeligi» (2011), Sh.Allaniyazova, K.Turdıbaev, Q.Yusupovlardıń «Pedagogikalıq ámeliyat» (2011), Q.Járimbetovtıń “Ádebiyattanıwdan sabaqlar” (2012), S.Qazaqbaevtıń “Kórkem oqıw” (2012), P.Allambergenovanıń «Qaraqalpaq ádebiyatı tariyxı páninen óz betinshe jumıslar», B.Genjemuratovtıń “Ádebiy aǵımlar hám jónelisler” (2013), A.Tobanazarovtıń «Kásip-óner kolledjlerinde qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwdıń bazıbir máseleleri» (2015), J.Sagidullaeva hám J.Qaniyazovalardıń «Ádebiyat teoriyasın oqıtıwda innovaciyalıq texnologiyalar» (2016), A.Dosımbetovanıń «XX ásir qaraqalpaq ádebiyatı tariyxı páninen kurs jumısların orınlaw» (2017), «Ádebiyatta kórkemlew quralları» (2017), Q.Yusupov hám I.Mámбетovlardıń «Kamal Mámvetovtıń ómiri hám dóretiwshiligin úyreniw usılları» (2017), Q.Yusupovtıń «Sh.Seyitovtıń prozasın tallaw usılları» (2017), Q.Yusupovtıń «Akademiyalıq liceylerde qaraqalpaq ádebiyatın sabaqtan tıs jumıslar arqalı úyreniwdiń ilimiy metodikalıq máseleleri» (2018) atamasındaǵı oqıw-metodikalıq qollanbaları baspadan járiyalanıp, qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikasınıń rajawlanıwına salmaqlı úles boldı.

Sorawlar hám tapsırmalar:

1. Ádebiyattı oqıtıw metodikası tariyxındaǵı tiykarǵı basqıshlardı aytıp beriń.
2. Shıǵıs xalıqlar ádebiyatındaǵı shayırlardıń bilimlendiriw haqqında kóz qarastırın hám pikirlerin túsindiriniń.
3. Ózbek ádebiyatın oqıtıw metodikası haqqında túsiniń beriń.
4. Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası haqqında túsiniń beriń.

5. 1930-40-jillardağı qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikasınıń qalıplesiwi haqqında túsinik beriń.
6. 1950-60-jillardağı ádebiyattı oqıtıw metodikası haqqında túsinik beriń.
7. 1970-80-jillardağı qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikasına talqı jasań.
8. 1990-jillardağı ádebiyattı oqıtıw metodikasınıń rajawlanıw baǵdarın túsendiriń.

Test sorawları:

№1.

Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikasınıń izertlew obekti-bul:
kórkem ádebiyattı emes, al pedagogikalıq processke baylanıslı kelip shıǵatuǵın zańlılıqları;
kórkem ádebiyattıń ózin, rawajlanıw hám qalıplesiw ózgeshelikleri;
ádebiyattıń jámiyetlik ahmiyeti;
ádebiyat teoriyasınıń geypara máseleleri;

№2.

Ádebiyattı oqıtıw metodikası qaysı pánler menen baylanıslı?
estetika, pedagogika, til bilimi;
pedagogika;
matematika;
geografiya;

№3.

Dáslepki oqıw materialları retinde "Erkin Qaraqalpaqstan" gazetası neshinshi jılı baspadan shıqtı?
1924-jılı;
1922- jılı;
1923- jılı;
1932- jılı;

№4.

"Egedeler sawatı", "Álipbe", "Oqıw kitabı" atlı oqıw quralları 1-ret kim tárepinen jazıldı?
S. Majitov;
Asan dilmash;
Qasım Awezov;
Q.Ayımbetov;

№5.

Qaraqalpaqstanda neshinshi jıldan baslap birinshi mektepler ashıla basladı?
1918-19-jılları;
1919-20-jılları;
1921-22-jılları;
1923-24-jılları;

№6.

Házirgi sabaqtı shólkemlestiriwdiń dáslepki formaları tariyxta birinshi máрте qaysı pedagog tárepinen islenip shıǵıldı?
V.V.Golubkov ;
V.Ushinskiy;
L.Rıbakov;
Ya.A.Komenskiy;

№7.

Akademiyalıq liceylerde ádebiy materiallardı úyreniwler menen birge lekciyada jazıwshının ómiri hám dóretiwshilik jolı haqqında oqıwshıǵa túsinik berip baradı. Bul-
monografiyalıq lekciya;
obzorlıq lekciya;
kirisiw lekciya;
juwmaqlaw lekciya;

№8.

Oqıwshılardıń sóz mádeniyatın rawajlandırıwda jazba bayanlawǵa qoyǵan talaplardıń qaysısı durıs?
Bayanǵa alınǵan tekstlerdiń kórkemligi jaqsı, kórkem shıǵarma tili oqıwshılardıǵa túsinikli bolıwı kerek;
kórkem shıǵarma tili oqıwshılar ushın túsinikli bolıwı kerek;
bayan ushın alınǵan tekstlerdiń kórkemligi jaqsı bolıwı kerek;
qálegen shıǵarmadan bayan jumısın jazdırıwǵa boladı;

№9.

Akademiyalıq liceylerde qaraqalpaq ádebiyatı baǵdarlaması qanday baǵdarda dúziledi?
ádebiy-tariyxıy kurstı úyretiw baǵdarında;
xronologiyalıq baǵdarda;
tematikalıq baǵdarda;
Tematikalıq- xronologiyalıq baǵdarda;

GLOSSARIY:

1. Pedagogikalıq princip - bul múǵallimniń ulıwma didaktikalıq qaǵıydalardı, pedagogikalıq jaǵdaylardı esapqa alıwı .
2. Kórkem shıǵarmalardıń mazmunı - bul onıń ideyalıq-tematikalıq tiykarı yaǵnıy shıǵarmada sáwlelengen turmıs shınlıǵı, ogan jazıwshı tárepinen berilgen baha.
3. **Tariyxıy princip** - bul ádebiy shıǵarmalardı tallawda súwretlengen shınlıq turmısqa jazıwshınıń qatnası.
4. Grafikalıq kórsetpe qurallar - kartalar, diagramma, sxemalar;
5. Mashqalalı metodı – bul mashqala jaratıw usılı;

ÁDEBIYATLAR:

1. Zunnunov A., Xotamov N., Esonov J., İbrohimov A. Adabiyot wqitish metodikasi.(darslik), Toshkent, «Wqituvchi», 1992.
2. Yuldashev Q. Adabiyot wqitishning ilmiy nazariy asoslari. Toshkent, «Wqituvchi», 1996.
3. Twxliev B. Adabiyot wqitish metodikasi. (wquv qwllanma), Toshkent, «Wzbxiston milliy kutubxonasi» nashriyoti, 2010.
4. Paxratdinov Á. Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası. (sabaqlıq), Nókis, «Bilim», 2004

İnternet saytları

- 1.<http://www.ziyonet.uz>
- 2.<http://www.edu.uz>

2-tema: Ádebiyat sabaqlarında kórsetpeli qurallar

Jobası:

- 1.Ádebiyat sabaqlarında kórsetpeli qurallar
- 2.Texnikalıq qurallardı paydalanıw
- 3.Kino film, epidioskop
- 4.Audio hám video magnitofon
- 5.Kodoskop, kinoproektor

Tayanış sózler: qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwda kórsetpeli qurallar, sabaqlıq, oqıw qollanbası, xrestomatiya, shınıǵıwlar jıynaǵı, qaraqalpaq ádebiyatı boyınsha sózlik, enciklopediya, xabarnama texnikalıq qurallar, kino film, video magnitofon, televideniye, magnit lentasındaǵı jazıwlar, gromplastika, oqıtatuǵın mashinalar, lingafon kabineti, film, epidioskop, kodoskop, kinoproektor.

Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwda hár túrli oqıw quralları, sabaqlıq, oqıw qollanbası, xrestomatiya, shınıǵıwlar jıynaǵı, qaraqalpaq ádebiyatı boyınsha sózlik, enciklopediya, xabarnama h.t.basqalar. Sonday-aq qaraqalpaq ádebiyatı boyınsha kórsetkish qurallar kóplep qollanıladı. Olardan jazıwshılardıń súwreti, shıǵarmalarınıń teksti jazılǵan plakat, olardıń ómir bayanlıq sxeması, karta, sızılma, keste, diagramma, albom h.t.b., texnikalıq qurallardıń diafilm, diapozitiv, kino film, video magnitofon, televideniye, magnit lentasındaǵı jazıwlar, gromplastika, oqıtatuǵın mashinalar, lingafon kabineti, film, epidioskop, kodoskop, kinoproektor hám basqalar bargan sayın keń qollanıлмақта.

Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw barısında texnikalıq qurallardıń jańa túrleri EVM, kompyuter, internetler paydalanıp atır. Olardan paydalanıp sabaq oqıtıw oqıwshılar arasında úlken qızıǵıwshılıq payda etpekte.

Mektep, kásip óner kolledj hám akademiyalıq liceylerde shólkemlestirilgen ádebiyat kabinetleri, oqıw xanaları málim dárejede kórsetpeli hám texnikalıq

qurallar menen támiyinlengen. Qaraqalpaq ádebiyatı pán kabinetlerinde jazıwshı-shayırlardıń ómiri hám dóretiwshiligi boyınsha kórsetpeli hám texnikalıq qurallardan paydalanıp, sabaq ótiw muǵallimler ushın qolaylı hám sabaqtıń tásirsheńligi hám sapası artıp baradı. Sonday-aq kórsetpeli hám texnikalıq qurallar qaraqalpaq ádebiyatı boyınsha sabaqtıń maqseti, wazıypaları, mazmunı, basqıshlarına aldın ala jaqsı tayarlanǵan boladı. Kerek jerinde, óz ornında hám waqtında qollanıladı. Sonda ǵana olardan paydalanıw jaqsı nátiyjeler beredi. Biraq ádebiyat sabaqlarında kórsetpeli hám texnikalıq qurallardı hádden zıyat qollanıw oqıwshılardıń dıqqatınıń bóliniwine, sabaqtıń sapasınıń tómenlewine, nátiyjesiniń azayıwına alıp keliwi múmkin. Sonlıqtan ádebiyatshı muǵallım kórsetpeli hám texnikalıq qurallardı tańlaǵanda jáne paydalanǵanda, qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwdı shólkemlestirgende dástúriy hám dástúriy emes sabaqlardıń ózgeshelikleri, qollanılatuǵın pedagogikalıq texnologiyalar menen oqıtıw metodların qatań esapqa alıw kerek. Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwda hár bir texnikalıq quraldıń ózine tán ózgeshelikleri, múmkinshilikleri bar.

Diafilm-bul shayır-jazıwshılar dóretiwshiligin túsindiriwde zárúrli texnikalıq qurallardıń biri. Onda shayır-jazıwshılar boyınsha súwret, keste, plakat hám sxemalardan paydalanıp hár bir tema ushın qoldan diafilmler tayarlanadı.

Shayır-jazıwshılar dóretiwshiligine baylanıslı shıǵarılǵan tele ocherkti oqıwshılarǵa sabaq barısında kórsetiw paydalı. Sebebi, sabaqta kino kórsetiliw oqıwshılarǵa ilimiy-ámeliy materiallardı túsindiriwde úlken múmkinshiliklerge iye. Sonıń ushın ádebiyat sabaqlarında kino tek ayırım basqıshlarında kórsetiliwi múmkin. Shayır-jazıwshılardıń dóretiwshiligi boyınsha oqıwshılardı ilimiy-ámeliy materiallar hám jańa materiallar menen tanıstırıw, sabaqqa qızıqtırıw, gúrriń ótkeriw, mashqalanı sheshiw, ótilgenlerdi bekkemlew, tákirarlaw hám basqa maqsetlerde qollanıladı. Filmdi kórsetiw áńgime, gúrriń, túsindiriw, lekciya, baqlaw hám taǵı basqa da metodlar menen birgelikte alıp barıladı. İlimiy massalıq hújjetli hám kórkem filmler ádette, oqıwshılarǵa sabaqtan tıs waqıtları ótkeriledi. Bul filmler oqıwshılardıń bilimin jáne de tereńlestiredi. Ulıwma insanıy hám milliy paziyletdi qalıplestiriwge járdem beredi. Respublikalıq televideniye stanciyaları joqarı hám orta arnawlı jáne bilimlendiriw ministrlikleri menen birgelikte oqıwshılar hám studentler ushın pánler boyınsha arnawlı oqıw kórsetiwlerin shólkemlestirmekte. Olardıń baǵdarlamaları arnawlı túrde bastırılıp shıǵarıladı. Shayır-jazıwshılar dóretiwshiligine baylanıslı arnawlı oqıw kórsetiwlerin sabaq barısında kóriwge boladı. Onıń metodikası ápiwayı. Shayır poeziyasına baylanıslı sabaq barısında, sabaq basqıshlarında kórsetiledi. Kino kórsetilip bolǵannan keyin oqıwshılardıń qatnasında filmdi talıqlaydı.

Shayır-jazıwshılar dóretiwshiligine baylanıslı videomagnitofon keń paydalanadı. Onda metodikalıq mashqalalar kóriledi. Sonday-aq, videomagnitofonnan paydalanıw muǵallimlerdiń tálim-tárbiya barısın shólkemlestiriwdegi múmkinshilikleri keńeyedi. Videomagnitofonǵa shayırlar

poeziyası boyınsha sabaqlar, shayır dóretiwshiliginiń tárbiyalıq áhmiyeti kórsetiledi.

Kompyuterdiń islenip shıǵıwı menen shayırlar dóretiwshiligin kompyuterlestiriw jańa zaman talabına aylandı. Onıń oqıtıw procesinde qollanılǵanına kóp waqıt bolǵan joq. Biraq usı azǵana waqıt ishinde kompyuterdiń oqıtıwdaǵı áhmiyeti oǵada kúshli sezilmekte. Sebebi, kompyuter shayır-jazıwshılar dóretiwshiligin úyreniwde oqıwshınıń qızıǵıp oqıwı ushın zamanagóy texnikalıq qural sıpatında bilim beriwde hám bilimdi ózlestiriwde úlken imkaniyatlardıń iye.

Mektep, kásip óner kolledj hám akademiyalıq liceylerde kompyuter oqıwshılardıń oqıw hám esaplaw menen qurallandıırıwda keń qollanılmaqta. Máselen, oqıwshılar shayır-jazıwshılar dóretiwshiligi boyınsha slaydlar islewge úyrenedi. Sonday-aq onıń járdeminde ámeliy jumıslar, lekciya tekstlerin tayarlaydı. Kompyuter járdeminde shayır-jazıwshılar dóretiwshiligin klasta hám sabaqtan sabaqlarda úyreniwge boladı. Házirgi waqıtları internet texnologiyasınan tiykarlanǵan jaslardıń respublikalıq kompyuter xabar tarmaqların dúziw máselesi qoyılmaqta. Olardıń – túsiwi menen oqıw orınları, oqıwshılar ushın kompyuter tarmaqları hám internet penen baylanısıw múmkinshiligi tuwıladı. Oqıwshılar bolsa kompyuter tarmaqları arqalı házirgi zaman xabar texnologiyası haqqında kóp nárseni bilip aladı. Ózleriniń bilimin tolıqtırıwǵa hám ámelde qollanıwǵa úyrenedi. Shayır-jazıwshılar dóretiwshiligi boyınsha jazılǵan lekciya tekstler menen tanısıp shıǵadı.

İnternettiń oylap tabılıwı nátiyjesinde dúnya júzi pedagogikalıq iliminde ózgeris júzege keledi. İnternet arqalı oqıwshılar shayır-jazıwshılardıń ómiri hám dóretiwshiligine baylanıslı miynetler menen tanısadı. Máselen, N.Dáwqaraev, A.Murtazaev, Q.Bayniyazov, K.Mámbetovlardıń Ájiniyaz shayır boyınsha izertlew jumısların internet tarmaqlarına kirgizilgen bolıwı kerek. Shayırdıń bir neshe qosıqların internet tarmaqlarına kirgizilse maqsetke muwapıq boladı. Óytkeni, internet-bul dúnya júzlik maǵlıwmatlar fondı. Onıń menen kompyuter tarmaqları arqalı baylanıs jasań, 1-2 minut ishinde qálegen ilim-pán, texnika, texnologiya boyınsha ózińdi qızıqtırǵan máselege juwap alıwǵa boladı.

Respublikamızdıń internettiń iske qosılıwı sebepli pútkil xalqımız, hár bir oqıw ornı menen, muǵallım, oqıwshı student oǵan qosılıw hám onıń menen jumıs islew, kórkemli maǵlıwmatlardı alıw, jiberiw hám tarqatıp beriw múmkinshiligine iye boldı. Elektron pochta, elektron kitapxana, elektron muzey xızmetlerinen paydalanıw, qońsılas respublikalar hám dúnya júzindegi barlıq mámleketlerde jumıs islew, olardıń paydalana alatuǵın jaslar menen baylanıs jasaw, maǵlıwmatlar almasıw imkaniyatları júzege keledi. İnternet muǵallımniń bilim beriwdiń, oqıwshı hám studenttiń bilim alıwdaǵı múmkinshiligin ámelge asıradı.

Birinshiden, shayırdıń súwreti paydalanıp taxtaǵa ildirilip qoyıladı. Onıń súwreti boyınsha sıpatlama berilip, qaysı dáwirde súwrettiń salınǵanlıǵı, súwrettiń

estetikalıq talaplarǵa juwap beriliwi, súwretke qarap shayırdıń neshe jasta ekenligi, onıń túr-túsi haqqında maǵlıwmat beriledi. Ekinshiden, shayırdıń lirikası boyınsha plakatlar islenip, onda sóz sheberiniń qosıqlar toplamı, lirikalıq qosıqlarınan úzindiler jazıladı. Sonday-aq Ájiniyaz shayır lirikasınıń ilimpazlar tárepinen tematikalıq hám ideyalıq jaqtan bóliniwi tómendegi tártipte túsiriledi:

- Watan teması hám óz dáwirine kóz qarası;
- Filosofiyalıq lirika;
- Didaktikalıq lirika;
- Muhabbat lirikası.

Oqıwshılarǵa shayırdıń poeziyasındaǵı ózgeshelikleri tuwralı keń túsinipler beriledi. Sonday-aq qaraqalpaq poeziyasındaǵı ideyalıq-tematikalıq bóliniwler, basqa shayırlar menen salıstırǵandaǵı kórkemlik ózgeshelikler jaslarǵa keńnen túsindiriledi. Óytkeni, Ájiniyaz shayır qaraqalpaq poeziyasın janrlıq jaqtan bayıttı. Ádebiy tildi ádewir jetilistirdi. Bul máseleni ashıp beretuǵın dárejede plakatqa tómendegi úlgide jazıwlar jazılıwı kerek:

- Ájiniyazdıń jazba ádebiyatqa bolǵan kóz qarası;
- Milliy aǵartıwshılıq ádebiyattı payda etiw jolındaǵı pikirleri;
- İslam teması haqqındaǵı oyların yadnan shıǵarmamız kerek.

Akademiyalıq licey oqıwshıları shayırdıń poeziyadaǵı sheberlik qırlarına túsinipler baradı. Shayır talantın kórsetpele qurallardıń járdeminde ádewir jetilistirip, jáne de onıń talantı haqqında maǵlıwmatlar ayıladı. Máselen, sóz sheberi birinshiden, awızeki xalıq poeziyasın óz dóretiliwshilik penen jetilistirgenin, ekinshiden, onıń dóretiliwshiligindegi «Qız Meńesh penen aytısı», «Bozataw» poeması sıyaqlı dóretpeleri awızeki dóretpelerdiń úlgilerine ádewir jaqın ekenligi túsindiriledi. Oqıwshılarǵa Ájiniyaz shayır shıǵıs klassik shayırlarınıń dástúrlerin tereńnen ózlestirip, Nawayı, Fizuliy, Maqtumqulı dástúrlerin jaqsı iyelegenini ayılıp ótiledi. Taxtaǵa bul haqqında sxema túrinde kórsetpele qurallar paydalanılıp barılǵanı maqul.

Ájiniyaz shayırdıń ustazları

Á.Nawayı

Fizuliy

Maqtumqulı

Ullı sóz sheberiniń obraz jasaw sheberligine, stil, tili hám kórkemlik sheberligine baylanıslı teoriyalıq maǵlıwmatlardı oqıwshılarǵa jetkerip beriw zárúr. Bunnan tisqari onıń qaraqalpaq poeziyasındaǵı tutqan ornı, hár tárepleme janrlıq jaqtan bayıtqanlıǵı ayıladı.

Ájiniyaz lirikasında watan teması hám ózi jasaǵan zamanǵa kózqarası boyınsha oqıwshılarǵa túsinipler beriw barısında tómendegi kórsetpele qurallardan paydalanıp sabaq ótse maqsetke muwapıq boladı:

- Magnitofon plenkasına shayırdıń «Ellerim bardı», «Bardur», «Ayrılısa» qosıqlarınan úzindiler jazdırıp, onıń naması menen yaki bolmasa kórkem oqıw usılları túsindiriw oqıwshılarda qızıǵıwshılıq payda etedi.

- Shayırdıń qosıqlarınan úzindilerdi slaydlarǵa jazdırıp, onı kórsetiw, olar da ádewir qızıǵıwshılıq oyata aladı.

1-slayd

Elinen ayrılǵan diywana bolar,
Yarınan ayrılǵan biygana bolar,
Hárreler usha almay pármana bolar,
Uyası buzılıp paldan ayrılса.

Bul slaydtaǵı qosıq qatarlarına tómenдеgi baǵdarda túsiniк beriledi. Ájiniyaz poeziyasında Watan teması eń baslı orınǵa kóteriledi. Ol tuwılǵan elin shın maǵanasında saǵınadı. Bul ideya basqa filosofiyalıq qosıqlarında da keńnen orın alǵan. Máselen, onıń «Ayrılса» qosıǵında usı mazmun sáwlelengen.

2-slayd

Giyne qılıp eldi taslap ketkennen,
Qádirin bilmes jerde xızmet etkennen,
Jat jerlerde músápirlik shekkennen,
Urıp-soǵıp qorlasada el jaqsı.

Bul slaydqa kirgizilgen qosıq qatarlarında tuwılıp ósken eldiń qádir-qımbatı, ana wataniń ullıǵı tásirli súwretlengen.

3-slayd

Xalıq soraǵan atalıqqa,
İs júrgizip qapalıqqa,
Kúsh berip gilkiy salıqqa,
Xalıqtı postırıw shul kerek.

3-slayd boyınsha oqıwshılarda óz pikirlerin bılayınsha bildirсе maqsetke muwapıq boladı. Ájiniyaz qaraqalpaq awılların aralap ósken shayır. Sonıń ushın da xalıq turmısı onıń qáleminen shette qalǵan emes. Ol awıl kádqudaların saldamlı, bilimli hám ádalatlı adamlar sıpatında sezedi. Biraq olardıń kópshiligi insapsız, xalıqtıń táǵdiri menen sanasa bermeytuǵın adamlar bolǵan. Ózi zorǵa kúnin kórip otırǵan xalıqqa salıqtı kóbeyte beredi. Bul azday olardıń xalıqtan para talap etiwleri keshirim bolmaytuǵın jaǵday. Bunday jaǵdaylar menen olar ózleriniń kádqudalıq ataqlarına da daq túsiredi. Shayırdıń pikiri boyınsha patsha, xan, biy, aqsaqallar hám basqalardıń xalıq ádalatlıǵı ushın gúresiwi kerek. Basshı eldi ádalatlıq penen basqarıw kerek.

4-slayd

Bul dúnyanıń kórki - adam balası,
Sol adamnıń kókke jeter nalası.

Ájiniyaz shayırdıń bul qosıq qatarlarında dúnyaǵa kóz qarası, filosofiyalıq oyları sáwlelengen. Óytkeni, dúnyanıń rawajlanıwı, qızıǵı insan balasına ǵárezli ekenligi súwretlenedi. İnsan –bul qúdiretli kúshke iye. Ol dúnyanı rawajlandırıp qoymastan, bul dúnyanıń kórki ekenligi úlken maqtanısh penen aytıladı.

5-slayd

Ashıq-yarsız, búlbil-gúlsız,
Kiyik –shólsız, sona –kólsız,
Ziywar aytar, jurcız-elsiz,
Adam bir diywana megzer.

Bul slaydtaǵı qosıq qatarları oqıwshılarga úlken tásir qaldıradı. Olar hár qıylı pikirlewi múmkin. Muǵallım olardıń pikirlerin bilip barǵanı maqul. Sebebi, qosıq qatarlarında kórsetilgendey adamlar arasında joldaslıq, doslıq, adamgershilik eń kúshli qásiyet bolıp, olardıń Watan, el átirapında birigiwleri kerekligi jırlanadı.

6-slayd

Qasqaldaqqa bir aǵarı may pice,
Ǵañqıldasıp qonar kólin tanımas,
Patshanıń dáwleti qaytayın dese,
Kózine may pitip, elin tanımas.

Oqıwshılar bul qosıq qatarlarındaqı pikirleri tereńnen oy juwırtıwı lazım. Óytkeni, bul qosıq qatarları danalıq penen ayılǵan sózler. Shayırdıń kózqarası menen aytqanda, insan balası biyik mártebelerge kóterilgen menen ondaqı adamgershilik, kishipeyillik, insanlıq qásiyetler joǵalmaw kerekligi uqtırıladı. Sol sıyaqlı Ájiniyaz shayır hár qanday xandı xalıqtıń ayırıp qaramaydı. Sonıń ushında bir xanlıq ishinde bolıp atırǵan basqınshılıq urıslar onıń zeynine tiyedi. Bozataw waqıyasında sonshama xalıq qırılıp, bul hádiysege xan aralaspǵan bolıp ózin shetke alıwı, shayırdı oylandıradı.

Oqıwshılarga kórsetpele qurallardıń barlıq túrlerinen paydalanıwǵa boladı. Biraq búgingi kúnde jańa pedagogikalıq texnologiyanıń jetiskenliklerin esapqa alıp, kompyuter arqalı slaydlar paydalanıw eń áhmiyetli metodikalıq máselelerden esaplanadı. Sonlıqtan, oqıtıwshılar sabaq barısında temalardı slaydlar arqalı túsindiriw, jaslarda úlken qızıǵıwshılıq oyatıp baradı. Slaydlarǵa kirgizilgen mısallardıń tárbiyalıq áhmiyeti kúshli bolıwı kerek.

7-slayd

Adam ulı adam qádirin bilmese,
Onnan dúzde otlap júrgen mal jaqsı,
Aytqan sózdiń maǵanasın bilmese,
Ol adamnan tilsiz ósken lal jaqsı.

Oqıwshılar slaydlartaǵı qosıq qatarlarına pikirlerin bildirip baradı.

Oqıwshınıń pikiri: Adam balası-bul ómirde aqıllı hám parasatlı bolıp jasawdı kúsegen. Sol sebepli bul dúnyanıń ózi de tálim hám tárbiya úlgileri menen tolıp tasqan. Bunıń tiykarı ata-analardıń parasatlı sózlerinen baslanıp, songı danishpanlardıń didaktikasına barıp taqaladı. Sonıń ushın da didaktika hár bir dáwir shayırlarınıń eń baslı teması bolıp kelgenligi málim. Sol sıyaqlı shayır poeziyası tálim–tárbiyaǵa tolı didaktika bolıp tabıladı. Adamzattıń dúnyada jasaw maqseti ádalatlı túrde kún keshiriw, bul ómirdiń jaqsı hám jamanlıqlardıń aqıbetin

seziw. Biraq barlıq adam ómirde bir tekli emes. Kópshilik tárbiyaǵa mıtáj bolıp keledi. Ájiniyaz shayır adamlar arasındaǵı topaslıqtı kóbirek tárbiyadan izleydi. Onıń pikiri boyınsha adamlar kóbirek sózi arqalı ayrıldı. Sebebi, adamgershiliktiń ózi de dáslep til arqalı belgili boladı. Sonıń ushın da hár qanday adam oylanıp sóylewi kerek. Egerde ádebiyatshı muǵallım belgili qosıqshı Dawıtbay Qayıpovtıń Ájiniyaz shayır qosıqları boyınsha atqarǵan nama qosıqların magnitofon plenkasına jazdırıp, 4-5 minut oqıwshılarǵa sabaq barısında qoyıp berse, sabaqtıń tásirsheńligi hám kórsetpeliligi artıp baradı. Máselen,

Sóylegende sózdıń parqın bilmegen,
Adam degen menen insan bolarma? («Bolarma»)
Pazıylet bilmegen adam,
Tórt ayaqlı malǵa megzer. («Megzer»)

Oqıwshılarǵa magnitofon plenkasınan shayır qosıqların esittiriw birinshiden, sabaqta muzıka menen baylanıstırıp ótken bolamız. Ekinshiden, sabaqtıń sapası hám texnikalıq qurallardan paydalanıw ózgesheligi artıp baradı.

Test sorawları:

№1.

Kórkem shıǵarmalardıń tilin úyreniwde metodikalıq jaqtan qansha talap qoyıladı.
bes talap
úsh talap
tórt talap
eki talap

№2.

Oqıwshılardıń ádebiy teoriyalıq túsiniqlerdi qalıplestiriwdiń basqıshları qansha?
tórt basqısh
bes basqısh
altı basqısh
jeti basqısh

№3.

“Ádebiyattı oqıtıw metodikası” oqıw qollanbasınıń avtorın anıqlań!
B.Tuxliev
Q.Yuldoshev
Q.Xusanbaeva
Á.Paxratdinov

№4

«Ádebiyattı oqıtıwdıń ilimiy-teoriyalıq tiykarları» oqıw qollanbasınıń avtorın anıqlań!
Q.Yuldoshev
B.Tuxliev

Q.Xusanbaeva
Á.Paxratdinov
№5.
«Mektepte ádebiyattan óz betinshe jumıslar» sıyaqlı oqıw qollanbasınıń avtorın anıqlań!
Safa Matjanov
B.Tuxliev
Q.Xusanbaeva
Á.Paxratdinov
№6.
«Egedeler sawatı» (119 bet), “Oqıw kitabı” sıyaqlı sabaqlıqlarınıń avtorın anıqlań!
S.Májitov
Q.Xusanbaeva
Á.Paxratdinov
Q.Yuldoshev
№7.
XX ásirdiń 40-50-jıllarındaǵı metodikalıq miynetlerdiń avtorın anıqlań!
N.Dáwqaraev
S.Májitov
Á.Paxratdinov
Q.Yuldoshev

GLOSSARIY:

1. Pedagogikalıq princip - bul múǵallimniń ulıwma didaktikalıq qaǵıydalardı, pedagogikalıq jaǵdaylardı esapqa alıwı .
2. Kórkem shıǵarmalardıń mazmunı - bul onıń ideyalıq-tematikalıq tiykarı yaǵnıy shıǵarmada sáwlelengen turmıs shınlıǵı, ogan jazıwshı tárepinen berilgen baha.
3. Tariyxıy princip - bul ádebiy shıǵarmalardı tallawda súwretlengen shınlıq turmısqa jazıwshınıń qatnası.
4. Diafilm-bul shayıw-jazıwshılar dóretiwshiligin túsindiriwde zárúrli texnikalıq qurallardıń biri.;
5. Mashqalalı metodı – bul mashqala jaratıw usılı;

Sorawlar hám tapsırmalar:

1. Ádebiyat sabaǵında qollanılatuǵın kórsetpeli qurallar haqqında túsiniw beriń.
2. Kórsetpeli qurallar hám onıń túrleri haqqında maǵlıwmat beriń.
3. Ádebiyat sabaǵında kórsetpeli qurallardan paydalanıw usılların túsindirip beriń.
4. Ádebiyat baǵdarlamasında materiallardı kórsetpeli qurallar menen úyreniwdi túsindirip beriń.
5. Konferenciya sabaǵında kórsetpeli qurallardıń qollanıwın túsindirip beriń.

6. Píkirlesiw sabaǵında kórsetpeli qurallardıń qollanıwı haqqında túsiniń berilgen.
7. Akademiyalıq liceylerde ádebiyat baǵdarlamasındaǵı berilgen materiallardı oqıtıwda kórsetpeli qurallardan paydalanıw tártibin túsindirip berilgen.
8. Kásip óner kolledjilerde ádebiyat baǵdarlamasındaǵı materiallardı oqıtıwda kórsetpeli qurallardan paydalanıw tártibin túsindirip berilgen.
9. Ádebiyattı oqıtıwda kórsetpeli qurallardan paydalanıwdıń áhmiyetin túsindirilgen.
10. Kórsetpeli qurallardan paydalanıwdıń ózgesheliklerin túsindirilgen.
11. Ádebiyat sabaǵında kórsetpeli qurallardı bayıtıwdıń usılların atap ótilgen.
12. Ádebiyat sabaǵında texnikalıq kórsetpeli qurallardan paydalanıwdıń áhmiyetin hám ózgesheliklerin túsindirilgen.

Тийкаргы әдебиятлар

1. Пахратдинов Ә. Қарақалпақ әдебиятын оқытыў методикасы. (сабақлық). - Нөкис: Билим, 2004. -260 бет.
2. Хусанбоева Қ., Ниёзметова Р. Адабиёт ўқитиш методикаси. – Ташкент: Баркамал файз мадиа, 2018. - 352 б.
3. Юсупов Қ. Қарақалпақ әдебиyatın оқитиў методикаси. (сabaқлық). -Tashkent: «Сано-стандарт», 2018. -336 бет.
4. Юсупов Қ. Академиялық лицейлерде қарақалпақ әдебиятын оқытыў методикасы. (монография). – Нөкис: Қарақалпақстан, 2019. -112 бет.

3-tema: Sabaqтан тis jumislardı ótkeriw usılları

Jobası:

1. Sabaqтан тis alıp alıp barılatuǵın jumislardıń mazmunı hám túrleri
2. Sabaqтан тis jumislardı ótkeriw usılları
3. Ádebiy konferenciya hám ádebiy keshe

Tayanısh sózler: *ádebiy kórkem kesheler, dógerek jumisları, dógerek jumisları, ádebiy dóretiwshilik dógerek, dramalıq dógerek, kórkem oqıw hám kórkem gúrriń etiw dógerek.*

Ulıwma orta bilim beriw mekteplerinde, kásip óner kolledji hám akademiyalıq liceylerde eń áhmiyetli pedagogikalıq hám metodikalıq máselelerdiń biri – bul klastan hám sabaqтан тisqarı jumislardı tereńnen úyreniw bolıp tabıladı. Oqıw jumisları jaqsı shólkemlestirilgen klaslarda da kórkem sóylew mádeniyatın puxta iyelemegen, ádebiyattan jeterli bilimge iye bolmaǵan oqıwshılardı ushıratıw múmkin. Bunıń tiykarǵı sebebi klastan тisqarı jumislardı durıs shólkemlestirmegenlikten boladı. Klastan тis oqıw, dógerek jumisları, oqıwshılardıń ádebiy dóretiwshilik jumisları, ádebiy kórkem kesheler hám dógerek jumisları, ǵa jeterli dıqqat awdarılmasa, onda oqıwshılardıń bilim dárejesine, olardaǵı bilimniń tereń hám bekkem bolıwına keri tásirin tiygizedi.

Qaraqalpaq ádebiyatınan ótkeriletuǵın klastan tıs jumıslar barısında oqıwshılardıń jas ózgesheligin esapqa alıw kerek. Qaraqalpaq ádebiyatınan sabaq alıp baratuǵın hárbir oqıtıwshı klastan tıs jumıslardı úyreniwı, shólkemlestiriwi, soǵan qarap jumıslardı ótkeriw barısında ayırım máselelerge itibar beriwi, sóylesiwler, gúrrińlesiw hám oqıwshılardı qızıqtırǵan máseleler boyınsha jazba jumıslar, dóretiwshilik isler shólkemlestiriw usılı menen puxta bilim beriwi tiyis.

Oqıwshılardıń nelerge qızıǵıwı hám klastan tısqarı jumıslardı anıqlaw maqsetinde olarǵa sorawlar beriliwi múmkin. Bul sorawlardı beriw arqalı oqıwshılardıń kórkem shıǵarmalarǵa qızıǵıwshılıǵın anıqlaw múmkin. Oqıwshılardıń uqıbı hám qızıǵıwshılıǵı úyrenilip shıqqannan soń tiykarǵı jumıslarǵa, klastan tıs jumıslardı durıs shólkemlestiriw usıllarına ótemiz. Bul jumıslardı qızıqlı shólkemlestiriw ushın oqıwshılardıń qızıǵıwshılıǵın hám jas ózgesheliklerin esapqa alıp jıynaw kerek. Olardıń klastan tıs jumıslardı úyreniw hám onı durıs shólkemlestiriw maqsetinde oqıtıwshı kitapxana menen jaqsı baylanısta bolıwı kerek. Oqıwshılardıń qızıǵıwshılıǵın esapqa alıw hám onı ámelge asırıw maqsetinde ayırım shıǵarmalar bolmasa temalar tiykarında jarıslar shólkemlestiriledi.

Ulıwma orta bilim beriwi mekteplerinde, kásip óner kolledji hám akademiyalıq liceylerde ádebiy bilim beriwi hám tárbiya máseleleri ayrıqsha orındı iyeleydi. Oqıwshılarǵa baǵdarlamada berilgen materiallardı ádebiy konferenciya, keshe, dógerek jumısları, albom hám jurnallar, diywalı gazeta shıǵarıw, ádebiy sayaxat ótkeriw, kitapxana menen baylanıs máselelerin shólkemlestiriw arqalı úyretip baramız. Bunday jumıslardı ótkeriw barısında oqıwshılardıń jas ózgesheliklerin esapqa alıp qaraqalpaq, ózbek, túrkmen, qazaq hám jáhán ádebiyatınıń úlgileri menen tanıstırıw eń áhmiyetli metodikalıq máselelerden esaplanadı. Sol arqalı oqıwshılardıń sanasına watanǵa súyiwshilik, milliylik, kishi peyillik, mehir hám muhabbat sıyaqlı joqarı insanıylıq pazıyletlerdi sińdire alıw, olardıń ruwxıy dúnyasın hár tárepleme milliy ideyalarǵa say rawajlandırıw kerek. Kórkem shıǵarmalardıń kórkemlik qásiyetlerin úyretiw tiykarında oqıwshıda sın pikirlew qábiletin, kónlikpelerin hám uqıplılıqların payda etiw zárúr.

Ulıwma orta bilim beriwi mektepleri, kásip óner kolledji hám akademiyalıq licey oqıwshıları klastan tıs jumıslardı úyreniw arqalı ádebiyattıń sóz óneri ekenligi, xalıq awızeki dóretiwshiligi, qaraqalpaq ádebiyatı tariyxı, janrlar haqqında tereń maǵlıwmatlarǵa iye boladı. Jáne de olar ádebiyat boyınsha klastan tıs jumıslardı ótkeriw barısında kórkem shıǵarma qaharmanına jeke pikir bildiw, shıǵarma mazmunın ayta alıw, túrli janrlardaǵı kórkem tekstlerdi kórkemlep oqıw, shıǵarmalardaǵı bayanlangan sezim-tuyǵılarǵa túsiniw, qaharmanıń tiykarǵı ruwxıy pazıyletlerin hám nuqsanların shıǵarmadaǵı tiykarǵı hám ekinshi dárejeli waqıyalardı ayıra biliw, úyrenilgen shıǵarmanıń ápiwayı jobasın dúziw, usı joba tiykarında qısqa kólemlı shıǵarma jaza alıw kerek.

Dógerek jumıslarında, ádebiy konferenciya hám keshe, klastan tıs oqıw arqalı xalıq awızeki dóretpelerin, XVIII ásirdegi qaraqalpaq ádebiyatı, XIX ásirdegi qaraqalpaq ádebiyatı, XX ásirdegi qaraqalpaq ádebiyatı, XXI ásirdegi 20-jıllardaǵı qaraqalpaq ádebiyatı boyınsha jazıwshı-shayırlardıń dóretpelerin úyreniwı tiyis. Klastan tıs jumıslarda ádebiyat boyınsha úyrenen bilim hám kónlikpelerin oqıwshılar ámelge asırıwı kerek. Máselen, kórkem estetikalıq mashqalalardı súwretlewde ádebiy túr hám janlardıń ózine tán ózgesheliklerin ajıratıw, kórkem shıǵarma qaharmanına pikir bildiriwde shıǵarma mazmunına tiykarlanıw, sózdiń tuwra hám awıspalı mánilerin kórkem shıǵarmada qalay qollanılǵanlıǵın ańlaw, teksti kórkem hám obrazlı oqıw, insanıyılıq jaqsı qásiyetlerdi sińdire alıw sıyaqlı bilim-kónlikpe, uqıplılıqlardı qalıplestirip barıw hárbir oqıwshı ushın juwapkershilik wazıypa bolıp tabıladı.

Qaraqalpaq ádebiyatı baǵdarlaması hám sabaqlıǵı tiykarında klastan tıs jumıslardı shólkemlestiriw hám ótkeriw júdá paydalı. Ádebiyat baǵdarlamasına kirgizilmey qalǵan jazıwshı-shayırlardıń dóretpelerin klastan tıs jumıs túrleri, ádebiy keshe, konferenciya, dógerek jumısları arqalı oqıwshılardıǵa úyretiw maqsetke muwapıq boladı.

5-11-klaslarda, kásip óner kolledji hám akademiyalıq liceylerde **dógerek jumısları** baǵdarlama tiykarında ótkerilip barıladı. Dógerek jumısları oqıwshılar ushın bir tematikalıq jobada dúzilgeni maqul. Sonlıqtan, dógerek jumısları boyınsha metodistlerdiń pikirine súyenip, olardan siltemeler hám metodikalıq baǵdarlar alǵanıwız maqsetke muwapıq boladı.

Ádebiyat boyınsha dógerek jumıslardı shólkemlestiriw, onı ótkeriw, jumıstıń mazmunı hám wazıypaları haqqında belgili metodistler S.Dolimov, X.Ubaydullaev, Q.Yuldoshev, A.Abdurazzoqov, Á.Paxratdinov, B.Tuxliev hám taǵı basqalardıń miynetlerinde pikirler ayılǵan.

S.Dolimov, X.Ubaydullaev, Q.Axmedovlardıń “Ádebiyattı oqıtıw metodikası” miynetinde dógerek jumısına toqtap: «Ádebiyat hám ádebiy oqıw materiallarına baylanıslı bolǵan dógerekler tiykarınan úsh túrli:

1. Ádebiy dóretywshilik dógerek. 2. Dramalıq dógerek. 3.Kórkem oqıw hám kórkem gúrriń etiw dógerek»¹⁴, – dep bólip ótedi. Bul dógerek jumıs túrlerine pikir bildirip ótken. Bul pikirlerdi rawajlandırıw Q.Yuldoshev, O.Madaev, A.Abdurazzoqovlardıń “Ádebiyat oqıtıw metodikası” atamasındaǵı miynetinde ádebiyat dógerek jumısların tómendegi túrlerge ajıratıp: «1.Ádebiy dóretywshilik dógeregi. 2.Kórkem oqıw dógeregi. 3.Drama dógeregi. 4.Ádebiy úlketanıw dógeregi»¹⁵, – dep ataydı.

Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası boyınsha prof. Á.Paxratdinov: “Dógerek jumısların ádebiy dóretywshilik dógerek, dramalıq dógerek, kórkem oqıw hám kórkemlep sóylep beriw dógerekleri”¹⁶, -dep úsh túrge ajıratıp kórsetedi.

¹⁴ С.Долимов, Х.Убайдуллаев, Қ.Ахмедов “Адабиёт үкитиш методикаси”. Тошкент-1967, 421-бет.

¹⁵ Қ.Йўлдошев, О.Мадаев, А.Абдуразоқов “Адабиёт үкитиш методикаси”. Тошкент-1994, 87-бет.

¹⁶ Ә.Пахратдинов “Қарақалпақ әдебиятын оқытыў методикасы”. Нәкис “Билим”, 2004, 220-бет.

Á.Paxratdinov tárepinen ayılǵan pikirler S.Dolimov, X.Ubaydullaev, Q.Axmedovlar tárepinen dógerek haqqında ayılǵan pikirlerge jaqınlasıp, hátteki dógereklerdi bóliw usılı birdey bolıp ketkenligi seziledi.

Mektepte, kásip óner kolledji hám akademiyalıq liceylerde qaraqalpaq ádebiyatı boyınsha ótkeriletuǵın dógerek jumısların basqasha usıllarda toparǵa ajıratıw múmkin.

1. Epikalıq dógerek.
2. Lirikalıq dógerek.
3. Dramalıq dógerek.
4. Klaslarǵa qarap bólinetuǵın dógerek jumısları:
 - a) 5-klasta ádebiy dógeregi
 - b) 6-klasta kórkem oqıw dógeregi
 - v) folklor boyınsha ótiletuǵın dógerek jumısları
 - g) XIX ásir qaraqalpaq ádebiyatı boyınsha ótkeriletuǵın dógerek jumısı
 - d) XX ásir qaraqalpaq ádebiyatı boyınsha ótkeriletuǵın dógerek jumısı

Mektepte, kásip óner kolledji hám akademiyalıq liceylerde dógerek jumısların ótkeriw tártibi, temalardıń ózgeshilikleri, forması haqqında máselelerge toqtap ótkenimiz maqul.

Dógerek jumısları klasta ótiletuǵın jumıslardan ózgeshelenip turadı. Dógerekte oqıwshılar ózlerin qızıqtıratuǵın jańalıqlar menen tanısadı. Jumıstıń mazmunı qızıqlı hám janlı bolıwı kerek. Ádette, dógerek aǵzaları hártúrli klaslardan jıynaladı. Oqıwshılar bul dógerekke jıllıq jobasında berilgen materiallardı úyreniw ushın birlestiriledi. Sonlıqtan, oqıwshılar joqarıdaǵı dógerek túrleriniń birine aǵza boladı. Dógerek basshısı dógerek jumısınıń tematikasın onıń túrine qarap islep shıqqanı maqul.

Epikalıq dógerek jumısına tartılatuǵın oqıwshılar ertek, gúrriń, povest, romanlardı kóbirek oqıǵan bolıwı tiyis.

5-9-klass ushın epikalıq hám lirikalıq dógerek jumısları ápiwayı hám jeńil temalardan ibarat bolıwı kerek. Óytkeni, oqıwshılardıń jas ózgeshelikleri, olardıń qızıǵıwshılıqları esapqa alınadı.

X-XI klasta, kásip óner kolledji hám akademiyalıq liceylerde epikalıq hám lirikalıq dógerek jumıslarına beriletuǵın temalar biraz quramalı bolıwı kerek. Oqıwshılar berilgen temalar átirapında awızsha hám jazba túrde pikirler bildire alıwı, bayanat jasap biliwi, bir-birine sorawlar beriwı kerek. Bul epikalıq dógerek jumısına dúnya ádebiyatınan, qaraqalpaq ádebiyatınan kóp mısallar keltiriledi. Sh.Aytmatov, R.Gamzatov, M.Aybek, N.Dáwqaraev, M.Dáribaev, Á.Óteпов, A.Dabilov, T.Jumamuratov, I.Yusupov, T.Qayıpbergenov, Sh.Seyitov, U.Pirjanov, Á.Paxratdinov, S.Ismayılov, K.Karimov, X.Dáwletnazarov, O.Sátbaev, N.Tóreshova, G.Nurlepesova hám taǵı basqalardıń dóretiliwshiliginen tematikalıq joba dúzilgeni durıs.

Dógerek basshısı ádebiy shıǵarmalardı tallaw hám onı túsindiriw arqalı oqıwshılardıǵa teoriyalıq bilim beriwı tiyis. Oqıwshılardı qosıq, gúrrińlerdi kórkem oqıwǵa qızıqtıra alıwı kerek. Sonday-aq, dógerek aǵzaları arasında qosıq jaza alatuǵın óz dóretpeleri menen respublikalıq gazeta hám jurnallardıǵa qatnasatuǵın talantlı oqıwshılar da ushırasadı. Bunday talant iyelerin dógerek jumısına belsendi qatnastırıp, olardıń dóretpelerin túsindiriw hám tallaw kerek.

Dógerek jumısların bir ayda bir yaki eki ret ótkeriw kerek. Bul waqıt aralıǵında dógerek aǵzaları temalarǵa jaqsı tayarlanıp keledi. Dógerek jumısların kúndelik sabaqlar ótkeriletuǵın klasta emes, oqıwshılardı qızıqtıratuǵın dárejede bezelgen, jaqsı hám taza bólmelerde ótkergen maqul. Óytkeni, ádebiyat bólmesindegi shayır-jazıwshılardıń súwretleri, diywalǵa qıstırılǵan danalıq sózler, kórkem shıǵarma mazmunı tiykarında salınǵan súwretler oqıwshılardıǵa biraz zawıq baǵıshlaydı. Dógerek aǵzaların qızıqtıratuǵın máselelerdiń biri jumıs jobasın mazmunlı hám tásirli dúziw kerek. Jumıstıń ulıwma mazmunı tańlangan temalardıń tárbiyalıq áhmiyetine hám kórkemligine baylanıslı boladı. Qaysı dógerek jumısınıń tematikası bolmasın, bári de bir jıllıq etip dúziledi. Solay etip, usı jobada dógerek aǵzalarınıń maqsetleri hám pikirleri esapqa alınǵanı maqul. Bir jılǵa dúzilgen dógerek jumısınıń jobası temalarǵa bólinip jazıladı.

Ulıwma orta bilim beretuǵın mekteplerde, kásip óner kolledji hám akademiyalıq liceylerde ádebiyat boyınsha ádebiy dóretywshilik dógerek jumısları ótkeriledi. Bul jumıs túri mektep turmısında ádewir sınılǵan. Bul boyınsha ótkeriletuǵın jumıstıń maqseti eki túrli xarakterge iye. Jumıstıń bir túri klasta alǵan bilim bекkemlew hám tolıqtırıwǵa, ádebiy shıǵarmalar yamasa ayırım jazıwshılardıń dóretywshilik jolı menen hár tárepleme tolıq tanısıwǵa qaratılǵan boladı. Sonlıqtan, bul dógerekte joqarı klass oqıwshıları tartıladı. Kolledji hám akademiyalıq liceylerde dóretywshilik dógerek jumısın ádewir jetilistiriw kerek. Óytkeni oqıwshılar akademiyalıq liceyde óz betinshe pikirlew qáiletin rawajlandırıp baradı. Sonlıqtan, bul oqıw orınlarında klastan tıs jumıs túrleriniń qalay qollanıw kerekligine toqtawdı maqul kórmedik. Dógerek jumısları hám klastan tıs kórkem oqıw jumıslarında ádebiyat boyınsha úyrengen bilim kónlikpelerin oqıwshılar ámelde asırıwı zárúr. Máselen, tiyisli jámiyetlik siyasiy, kórkem estetikalıq mashqalalardı súwretlewde ádebiy túr hám janlardıń ózine tán ózgesheliklerin ajıratıw, kórkem shıǵarmada qaharmanına pikir bildiriw, shıǵarma mazmunın túsiniw, sózdiń tuwra hám awıspalı mánilerin kórkem shıǵarmada qalay qollanılǵanlıǵın ańlaw, teksti kórkem hám obrazlı oqıw, insanıyılıq jaqsı qásiyetlerdi síndire alıw sıyaqlı bilim-kónlikpe, uqıplılıqlardı qalıplestirip barıw hár bir oqıwshı ushın juwapkershilikli wazıypa bolıp tabıladı.

Belgili metodistler Q.Yuldoshev, Á.Paxratdinovlar óz miynetlerinde bul dógerek jumısı tuwralı bahalı pikirlerin bildirgen. Á.Paxratdinov “Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası” qollanbasında: “Ádebiy tvorchestvolıq krujok: Mekteptegi bul krujok oqıwshılar ushın eń awır, eń qıyın jáne de eń qızıqlı

krujoklardıń biri bolıp esaplanadı. Sonıń ushın mekteptegi bul krujok aǵzalarınń klastaǵı eń saylandı oqıwshıları tartılıwı kerek boladı. Usı ádebiy tvorchestvolıq krujoktıń óz aldına qoyatuǵın tiykarınan eki wazıypası boladı. Birinshi wazıypa: Krujok aǵzaları qaraqalpaq ádebiyatın mektepte tereń úyreniw. Ekinshi wazıypa: Bul krujoktıń aǵzaları mektepte ózlerinshe ádebiy tvorchestvolıq isti rawajlandırıwǵa aktiv iniciatorlardıń biri bolıwdan ibarat”¹⁷, – dep kórsetedi.

Sonlıqtan dóretiwshilik dógerek jumısınń temaların pán muǵallımı oqıwshılardıń bilim kónlikpelerin esapqa alǵan halda tereń mazmunlı hám qızıqlı temalar átirapında qurıwı kerek. Tómendegi temalardı alǵanı maqsetke muwapıq:

1. Axmed Yugnakiydiń “Haqıyqatlar sıylıǵı” dóretpesinde turmıs shınlıǵınıń súwretleniwi.
2. Yusup Has Hajıbtıń “Baxıtqa baslawshı bilim” shıǵarmasında bilimniń táriyipleniwi.
3. Noǵay zamanınıń jıraw-shayırları.
4. Jiyeń Amanlıq ulınıń “Posqań el” shıǵarmasında tariyxıy shınlıqtıń jırlanıwı.
5. Kúnxojanıń “El menen”, “Nege kerek?” qosıqlarınıń ideyalıq mazmunı.
6. Ájiniyaz shayırdıń “Ayrılsa”, “Kerekti” qosıqlarınıń ideyalıq mazmunı.
7. Saadıdiń “Gúlistan” shıǵarmasınıń syjeti.
8. “Qırıq qız” dástanında xalıqlar doslıǵınıń jırlanıwı.
9. K.Sultanovtıń “Ájiniyaz” romanınıń mazmunı.
10. Berdaqtıń “Xalıq ushın”, “Jaqsıraq” qosıqlarında bilimniń, ádep-ikramlılıqtıń súwretleniwi.
11. “Amangeldi” dástanınıń ideyalıq mazmunı.
12. S. Májitovtıń “Baǵdagúl” dramalıq syjeti.
13. N.Dáwqaraevtıń “Alpamıs” draması.
14. S.Nurımbetovtıń “Xanalar” dástanınıń syjeti.
15. G.Esemuratovanıń prozalıq shıǵarmalarında awıl temasınıń súwretleniwi.
16. I.Yusupovtıń “Watan topıraǵı” poemasınıń ideyalıq mazmunı.
17. A.Bekimbetovtıń “Awır táǵdirdi jeńiwshiler” povestindegi baslı qaharmanlarǵa sıpatlama.
18. S.Xojaniyazovtıń “Súymegenge súykenbe” dramasınıń tárbiyalıq áhmiyeti.
19. K.Karimovtıń “Aǵa biy” pomanınıń janrlıq ózgesheligi.
20. K.Karimovtıń “Ullı Dasht bórileri” pomanınıń syjeti.

Dóretiwshilik dógerek jumısınń tematikası usı baǵdarda dúzilip, dógerek aǵzaları usı temalar boyınsha bayanat jasaydı. Bayanat boyınsha basqa dógerek aǵzaları shıǵıp sóleydi. Oqıwshılarda dógerek jumısına bolǵan qızıǵıwshılıq ádewir jetilisip baradı.

¹⁷ Пахратдинов Ә. Қарақалпақ әдебиятын оқытыў методикасы. Нәкіс “Билим”, 1992, 278-бет.

Qaraqalpaq ádebiyatı baǵdarlaması tiykarında dramalıq dógerek jumısın shólkemlestiriw kerek. Bul dógerek jumısı oqıwshılardıń ádebiyatqa, dramalıq shıǵarmalarǵa bolǵan qızıǵıwshılıǵın arttıradı. Dramalıq dógerek jumısınıń ózine tán ózgeshelikleri bar. Bul nárseler dógerek jumısına qoyılatuǵın talaplardan kelip shıǵadı. Dramalıq dógereginiń aǵzaları ádebiyat teoriyası, shıǵarmalardı tallaw usılları, janrlar hám olardıń ózgeshelikleri, dramalıq shıǵarmalardıń payda bolıw sebepleri menen tanısıp baradı. Oqıwshılardıń qızıǵıwshılıqları esapqa alınıp dógerekke aǵza etip qabıl etiledi. Sonlıqtan, dógerek aǵzaları dramalıq shıǵarmalardıń mazmunı, syujeti, qaharmanlarınan xabardar bolıwı kerek. Dógerek aǵzalarına dramalıq janr boyınsha teoriyalıq maǵlıwmat beriw, anıq ózgeshelikleri menen tanıstırıw ádebiyat muǵalliminiń baslı wazıypası esaplanadı.

Ádebiy dóretiliwshilik dógerek jumısları sıyaqlı dramalıq dógerek jumısında klastan tıs oqılatuǵın materiallar tiykarında jumıs ótkeriw kerek. Bul dógerek kórkem shıǵarmalardıń saxnaǵa qoyılıw máseleleri menen de shuǵıllanadı. Jumıstıń eń áhmiyetli bólekleriniń biri dramalıq dóretpeni saxnalastırıp qoyıwdan ibarat. Usı waqıtları dógerek aǵzaları dramaniń mazmunı hám tekstlerdi kórkem oqıw menen tanısadı. Ayırım dógerek aǵzaları monologtı kórkem oqıydı, saxnalıq kórinislerdi qoyadı. Dramalıq dógerek jumısında eń áhmiyetli máselege tayarlıq boladı. Dógerekte saxnalıq kóriniske tayarlıq barısında dógerek aǵzaları obraz jarata alıwı kerek.

Dógerek jumısınıń tematikasına S.Májitovtıń «Baǵdagúl», Á.Ótepovtıń «Teńin tapqan qız», Q.Áwezovtıń «Tilek jolında», J.Aymurzaevtıń «Qádirdan doktor», Á.Shamuratovtıń «Qırıq qız», J.Aymurzaevtıń «Berdaq» pesalarından tısqarı ǵárezsizlik dáwirdegi saxnalıq shıǵarmalardan paydalansaқ maqsetke muwapıq boladı. Sonday-aq, tek belgili jazıwshılardıń dóretpelerinen paydalanıp qoymastan, talantlı qálemkeshlerdiń saxnalıq shıǵarmalarınan paydalanıwǵa boladı. Hárqanday tańlap alınǵan saxnalıq dóretpeniń tárbiyalıq áhmiyetine dıqqat awdarıw kerek. Dógerek aǵzaları teoriyalıq bilimin arttırıw maqsetinde kino hám teatrlarda kórgen dóretpeleri haqqında, artistlerdiń saxnada qalay oynaǵanı tuwralı pikir alısıp barǵanı maqul. Nátiyjede pikirlew qábileti rawajlanadı, saxnalıq shıǵarmalarǵa túsiniǵi artadı, dógerek jumısına qızıǵıwshılıǵı kúsheyip baradı.

Kórkem oqıw hám kórkem bayanlap beriw dógeregi boyınsha da bazıbir metodikalıq pikirlerdi bildirgenimiz durıs shıǵar. Klastan tıs jumıslardıń ishinde kórkem oqıw dógerek jumısı mektep turmısında áhmiyetli orındı iyeleydi. Bul dógerek jumısı 5-11-klaslardıń baǵdarlama materialları tiykarında shólkemlestirilgeni maqsetke muwapıq. Dógerek aǵzalarına hárbir klastan 4-5 oqıwshı saylap alınǵanı maqul. Jumıstıń jobası pán muǵallimi tárepinen sheber dúzilgen jaǵdayda ǵana dógerek aǵzaları arasında qızıǵıwshılıq artadı. Bul dógerekte oqıwshılardı jáne de qızıqtıratuǵın nárseler radio hám magnitofonlar.

Oqıw texnikası menen tanıstırıw ushın radiodan kórkem oqıw yaki bolmasa tásirli oqıǵan sózlerin magnitofon plynkasına jazıp tınlaw áhmiyetli usıllardan esaplanadı. Dógerek aǵzaları belgili tájiriyebege iye bolǵannan keyin mektepte ótkeriletuǵın ádebiy keshelerde yadlaǵan tekstlerin oqıp beriwı kerek. Sonday-aq, dógerek aǵzaları kórkem oqıwǵa arnalǵan qalada, mektepler arasında ótkerilgen mádeniy oraylarda óz talantın kórsetiwı múmkin. Kórkem oqıw dógereginiń aǵzaları shayır hám jazıwshılardıń dóretiwshiligine baylanıslı ádebiy keshelerge qatnasıp baradı.

Ulıwma orta bilim beretuǵın mekteplerde, kásip óner kolledji hám akademiyalıq liceylerde **ádebiy konferenciya hám ádebiy keshe** ótkeriw eń áhmiyetli metodikalıq máselelerden esaplanadı. Kópshilik metodistler ádebiy konferenciya menen ádebiy kesheni birdey klastan tıs jumıstıń túrleri dep qaraydı. Negizinde ilimiy metodikalıq izertlew jumıslarında bul máseleni basqasha túsindiredi. Belgili metodistler A.S.Zunnunov¹⁸, K.Juraev¹⁹, Q.Yuldoshev²⁰, S.Ismatov²¹ hám taǵı basqalardıń miynetlerinde bul másele boyınsha azı kem metodikalıq pikirler ayılǵan. Á.Paxratdinovtıń “Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası” miynetinde konferenciyanı jazıwshılardıń kórkem dóretpelerine arnalıp ótkeriliwi kerekligi ayıladı. Bul pikirdi basqa da alımlar qollap quwatlaydı. Bizinshe konferenciya eki baǵdarda ótkerilgeni durıs boladı. Birinshiden, jazıwshı-shayırlardıń kórkem dóretpelerine arnalsa, ekinshiden, jazıwshılardıń dóretpelerine tiykarlanıp ilimiy baǵdarda ótkergenimiz maqsetke muwapıq. Konferenciya ótkeriw jobaların qaraqalpaq ádebiyatı muǵallimi islep shıǵadı. Máselen, I.Yusupov dóretpeleri boyınsha konferenciyanı mına baǵdarda jobalastıramız. Shayırdıń dóretpelerine sholıw túrinde ádebiyatshı muǵallimniń kiris sózi boladı.

1. Kiris sóz.
2. I.Yusupovtıń watanǵa baylanıslı lirikası.
3. “Joldas muǵallım” poeması haqqında.
4. Shayırdıń “Qara tal”, “Seksewil”, “Kewil kewilden suw isher” qosıqların kórkem oqıw.
5. “Poseydonnıń ǵázebi” poemasınıń mazmunı.
6. “Dala ármanları” poemaların tallaw.
7. “Tumaris” poemasınıń ideyalıq mazmunı.
8. “Aktrisanıń ıǵbalı” poemasınıń mazmunı.
9. “Búlbil uyası” poemasınıń mazmunı.
10. “Qaraqalpaq haqqında sóz” poemasında obrazlarǵa sıpatlama berin.

¹⁸ Зуннунов А.С., Хотамов Н., Эсонов Ж., Иброхимов А. «Адабиёт ўқитиш методикаси». Т., «Ўқитувчи», 1992.

¹⁹ Жўраев К. Мактабда Ойбекнинг ҳаёти ва ижодини ўрганиш. Тошкент «Ўқитувчи», 1973.

²⁰ Йўлдошев Қ., Мадаев О., Абдурахмонов. «Адабиёт ўқитиш методикаси». Т., «Ўқитувчи», 1999.

²¹ Исмаатов С. Мактабда Абдулла Қаҳҳорнинг ҳаёти ва ижодини ўрганиш. Тошкент «Ўқитувчи», 1979.

Ádebiy konferenciyanı oqıwshılar menen birlikte ótkeriwge boladı. Sebebi, bul klass oqıwshıları ádebiyat baǵdarlaması boyınsha A.Dabilov, T.Jumamuratov, T.Qayıpbergenov, S.Xojaniyazov, I.Yusupov dóretiwshiliklerin úyrenedi.

Klastan tıs jumislardıń maqseti oqıwshılardıń kórkem ádebiyatqa bolǵan túsiniǵin hám qızıǵıwshılıǵın arttırıwǵa tiykar boladı. Joqarıdaǵı shayırlardıń birewine baylanıslı kitap oqıwshılar konferenciyasın úsh túrde ótkeriw múmkin. Tematikalıq baǵdarda konferenciya shayırlardıń bir shıǵarması, dóretiwshilik jolı yamasa shayır jasaǵan dáwiri tiykarında ótkeriledi. Bul konferenciya oqıwshılardıń kórkem shıǵarma boyınsha sabaq barısında alǵan bilimlerin birlestiriwge, sóz sheberiniń ómiri hám dóretiwshilik jolı menen tereń tanısw, ideyalıq hám kórkemlik jaqtan belgili bir áhmiyetli orın tutatuǵın shıǵarmalarǵa qızıǵıwshılıǵın arttırıw, olardıń ádep-ikramlılıq, gózzallıq sezimlerin rawajlandırıwdan ibarat. Konferenciya oqıwshılardıń belgili bir tema ústinde islewine, ózleri unatıp júrgen kórkem shıǵarma hám kórkem obrazlar haqqında erkin gúrrińlesiwge tolıq jaǵday jasadı.

Bunı J.Aymurzaevtıń dóretpesi boyınsha kórip shıǵayıq:

Tema: J.Aymurzaev-kórkem sóz ustası.

Maqseti: J.Aymurzaevtıń “Hákisliler” (1954), “Qosıqlar” (1933), “Qosıqlar” (1956), “Ullı watan qosıǵı” (1959), “Tasqın” (1946), “Meniń batırlarım” (1949), “Qaharmanlıq gúreske” (1942), “Shayır sózi”, “Jańa áwladlarǵa” (1951), “Dańqlı doslar” (1954), “Aydın jolda” (1955), “Ámiwdárya boyında” (1967), “Qızketken” (1972), “Ómir shaydasıman” (1986), “Jetpis toǵızınshı báhár” (1989), J.Aymurzaev. Shıǵarmaları, I tom, (1961), I tom, (1962), J.Aymurzaev. Shıǵarmalarınıń eki tomlıǵı, (1989), “Ulım tıńla”, Qosıqlar hám poemalar (1996), “Jetimniń júregi” (1993) sıyaqlı toplamlarına arnalǵan kitap oqıwshılar konferenciyasın keń túrde ótkeriw arqalı jazıwshı shıǵarmaların jámiyetshilikke eń jaydırıw, qaraqalpaq xalqın, onıń úrp-ádetin, tábiyatın qádirlew sezimlerin tárbiyalawdı iske asırıw.

Konferenciya ótilmesten aldın ádebiyat muǵallimi basshılıǵında belsendi oqıwshılardı jıynap alıp keńesip aladı. Bul keńeste konferenciyanıń teması, ótkeriletuǵın waqtı anıq belgilenedi. Sonday-aq konferenciya islenetuǵın jumıslar oqıwshılarǵa bólistirilip beriledi. Konferenciyaǵa tayarlanıw hám onıń is jobasını shama menen tómendegi tártipte dúzedi:

q/t	Jumıstıń mazmunı	Orınlana tuǵın waqt	Orınlawshı
1	Kitap oqıwshılar konferenciyası hám onıń wazıypaları haqqında gúrriń ótkeriw	29.IV.2017	Ádebiyat muǵallimi, kitap oqıwshılar belsendisi.
2	Konferenciyaǵa tiyisli bolǵan	29.IV.2017	Kitap oqıwshılar belsendisi.

	ádebiyatlar dizimin beriw hám óz betinshe oqıwdı uyımlastırıw		
3	Konferenciya jobasın tallaw hám wazıypalardı belgilew	29.IV.2017	Ádebiyat muǵallimi, kitapxanashı.
4	Konferenciya teması hám baǵdarlaması súwretlengen plakatlar islew	03.V.2017	Kitapxanashı
5	Kórkem oqıw boyınsha gúrriń tayarlaw		Ádebiyat muǵallimi
6	S.Xojaniyazovtıń dramalıq shıǵarmaları	10.V.2017	Kitapxanashı, oqıwshılar
7	Saxnalıq dóretpede oqıwshılardıń tayarlıǵın baqlaw	15.V.2017	Dógerek aǵzaları
8	Dógerek aǵzalarınıń qatnasıwında saxnalıq kórinis tayarlaw	18.V. 2017	Ádebiyat muǵallimi, dógerek aǵzaları
9	Konferenciyaǵa arnap diywalı gazeta shıǵarıw	19.V.2017	Dógerek aǵzaları
10	Bayanatshı, kórkem gúrriń aytıwshılar	20.V.2017	Ádebiyat muǵallimi
11	“S.Xojaniyazov belgili dramaturg” degen temada súwretlengen albom tayarlaw	20.V.2017	Kitapxanashı, redkollegiya aǵzaları
12	Konferenciyaǵa qatnasıwshılar hám sózge shıǵıwshılar menen pikir alıswdı uyımlastırıw	22.V.2017	Ádebiyat muǵallimi
13	Konferenciya boyınsha ádebiy kórgizbe shólkemlestiriw	23.V.2017	Kitapxana xızmetkerleri
14	Konferenciyaǵa qatnasıwshılardı eń keyingi sınaqtan ótkeriw	24.V.2017	Ádebiyat muǵallimi
15	Konferenciyanı ótkeriw hám onı juwmaqlaw	25.V.2017	Mektep kitapxanashısı, oqıwshılar belsendileri

Konferenciya ótkerilmesten burın hámme klaslarda S.Xojaniyazovtıń shıǵarmaların oqıw tapsırıladı. “S.Xojaniyazov - belgili dramaturg”, “S.Xojaniyazovtıń “Súymegenge súykenbe” dramasınıń mazmunı”, «“Súymegenge súykenbe” dramasınıń syjeti», «“Súymegenge súykenbe” dramasınıń baslı obrazlarına sıpatlama beriw» h.t.b. temalarda jazba jumıs ótkeriliwi kerek. Ayırım shıǵarmalarınan úzindiler yadlanıwı, kórkem oqıwǵa hám

dramalıq shıǵarmaların saxnalastırıw jumıslarına tayarlıq kóрилиwi kerek. Sonın menen birge usı jumısta “Súymegenge súykenbe” draması boyınsha shıǵarma jumısın, kitaplar boyınsha pikir alısıwlar muǵallım tárepinen tekserilip, olar dógerekte kórip shıǵılıp, eń saylandıların tańlap alıp, diywalı gazetada járiyalanadı. S.Xojaniyazovtıń dramalıq shıǵarmalarına arnalıp tómendegi sorawlar oqıwshılar tárepinen shıǵarılǵan plakatlarǵa jazılıp qoyılıwı da múmkin. Máselen:

1. S.Xojaniyazovtıń “Arıwlar”²² dramasınıń ideyalıq tematikası.
2. “Erkebaydıń epkini” dramasınıń syjeti hám kompoziciyası.
3. “Mamanbiy” dramasınıń mazmunı.
4. “Jaslar” dramasınıń ideyalıq mazmunı.
5. “Bunı da kóreyik” dramasınıń janrlıq ózgeshelikleri.
6. “Júrek nusqawı” dramasınıń syjeti.
7. “Baxıt jolı” shıǵarmasınıń baslı qaharmanlarına sıpatlama.
8. “Biziń bahadır” dóretpesiniń syjeti.
9. “Tóreniń tutqan jeńgesi” dramasınıń kórkemliliǵı.
10. “Súymegenge súykenbe” dramasınıń mazmunı.
11. “Súymegenge súykenbe” dramasınıń qaharmanlarına sıpatlama beriń.
12. Dóretpede qaysı dáwirdegi waqıyalar súwretlenedi?
13. Dramalıq shıǵarmadaǵı obraz jasaw máseleleri.

Konferenciya jobasın tómendegishe dúziwge boladı:

1. Kiris sóz.
2. Bayanat: S.Xojaniyazovtıń dramalıq shıǵarmalarında jaslar teması.
3. Bayanat: S.Xojaniyazov qaraqalpaq dramaturgiyasın rawajlandırıwǵa salmaqlı úles qosqan talant iyesi.
4. Bayanat: S.Xojaniyazovtıń “Súymegenge súykenbe” dramasınıń syjeti.
5. “Súymegenge súykenbe” draması tiykarında saxnalıq kórinis.
6. Kórkem oqıw: Aysánem, Parshagúl, Áwez, Godalaq sózleri, monologları.
7. Oqıwshılardıń shıǵıp sóylewleri.
8. Dramaturgtiń ádebiyattaǵı ornı.
9. Juwmaqlaw.

Usı joba boyınsha konferenciyanı ótkeriw ushın barlıq nárese burın tayarlanadı. Baǵdarlamada kórsetilip ótilgendey-aq islenetuǵın jumıslar anıq belgilenedi. Konferenciya bolatuǵın bólmegе kórgizbe shólkemlestiriliwi kerek. Kórgizbeniń birinshi bólimi S.Xojaniyazovtıń shıǵarmaları, dramaturgtiń ómirine, dóretpelerine tiyisli bolǵan súwretler, dramaturg haqqında ayılǵan pikirler bolıwı kerek. Al, kórgizbeniń ekinshi bólimin oqıwshılardıń dóretiwshilik isleri menen bezeliwi shárt. Máselen, kitap oqıwshılardıń S.Xojaniyazovtıń shıǵarmaları tiykarında jazılǵan jazba jumısları, pikirleri, kúndelikleri, albom, qosıq, súwretleri

²² Хожаниязов С. Арыўлар. Нөкис “Қарақалпақстан”, 1987.

orın aladı. S.Xojaniyazovtıń ómiri hám dóretpeleri boyınsha ádebiyat muǵallimi menen kitapxanashı tárepinen ótkeriletuǵın konferenciya da oqıwshılardıń bilim kólemin rawajlandırıwda úlken áhmiyetke iye. Bul konferenciyanı ótkeriwdegi maqset klastan tıs oqıw ushın usınılǵan dramalıq shıǵarmalardı hár tárepleme túsiniw alıwǵa arnaladı. Bul konferenciya tómendegi usılda ótiledi:

Qaraqalpaq ádebiyatı muǵalliminiń qısqasha alǵı sózi menen ashıladı. Bunda muǵallım konferenciyanıń maqsetin túsindiredi. Oqıwshılardı konferenciya talapları menen tanıstıradı. Bunnan keyin konferenciyaǵa tayarlanǵan oqıwshılar ózleri oqıǵan kitapları haqqında sóylep beredi. (Berdaq, Ótesh, Omar, A.Dabilov, S.Nurımbetov, T.Qayıpbergenov, I.Yusupov, S.Xojaniyazov, T.Mátmuratov h.t.basqalardıń shıǵarmaları). Konferenciyanı oqıw jılı dawamında eki yamasa úsh márte ótkerilse, sonıń birewin XIX ásirdegi shayırlarǵa, birewin XX ásirdegi qaraqalpaq shayır-jazıwshılardıǵa arnawǵa boladı.

Jazıwshılardıń ómiri hám dóretpelerin úyreniwde esap beriw konferenciyası da úlken orındı tutadı. Bul konferenciya kitapxanashı, ádebiyat muǵallimi hám klass basshısı tárepinen shólkemlestiriledi. Ádebiyatshı muǵallım bul jumıslardı ótkeriw arqalı ádebiyattan alǵan bilimlerin jáne de rawajlandırıwǵa tásir jasaydı. Oqıwshılar sóz mánisin tereń túsinedi.

Ulıwma orta bilim beretuǵın mekteplerde, kásip óner kolledji hám akademiya lıceylerde klastan tıs alıp barılǵan jumıs túrleri barısında oqıwshılardıń óz betinshe pikirlew qábiletin rawajlandırıw eń áhmiyetli metodikalıq máselelerden esaplanadı. Bul másele boyınsha belgili metodistler Q.Yuldoshev²³, B.Tuxliev²⁴, Q.Husanboeva²⁵, Á.Paxratdinov²⁶lardıń miynetlerinde bazıbir pikirler ayılǵan.

Klastan tıs alıp barılǵan jumıs túrleri barısında oqıwshılardıń óz betinshe pikirlew qábiletin rawajlandırıw máseleleri tiykarǵı maqsetlerden esaplanadı. Ádebiy kesheni, klastan tıs oqıwdı, dógerek jumısların ótkeriwde oqıwshılardıǵa hárqıylı tapsırmalar beriledi. Sonlıqtan bunday tapsırmalardı orınlawda jańa pedagogikalıq texnologiyadan paydalanıw oqıwshılardıń qızıǵıwshılıǵın arttıradı.

Ulıwma orta bilim beriw mekteplerinde, kásip óner kolledji hám akademiya lıceylerde ádebiyat páni boyınsha eń áhmiyetli metodikalıq máselelerdiń biri – bul klastan tıs oqıw. Bul máseleni ámelge asırıw ushın klasta ótiletuǵın materiallar menen málim dárejede baylanıs kerek. Bul haqqında metodistler hárqıylı kózqarasların bildiredi. Belgili metodist Á.Paxratdinov: «Mektepte ótiletuǵın klastan tıs qarı oqıwdı qaraqalpaq ádebiyatı muǵallimi múmkinshiligi bolǵansha klasta ótiletuǵın sabaq penen baylanıstırıp barıw

²³ Қ.Йўлдошев. Ўқитувчи китоби. Методик қўллама. Тошкент “Ўқитувчи”, 1997 й.

²⁴ Б.Тўхлиев. Адабиёт ўқитиш методикаси. Тошкент, 2010 й.

²⁵ Қ.Хусанбоева. Адабиёт-маънавият ва мустақил фикр шакиллантириш омили. Тошкент, 2009 й.

²⁶ Э.Пахратдинов. Қарақалпақ әдебиятын оқытыў методикасы. Нәкис, “Билим”, 2004 ж.

kerек»²⁷, -dep metodikalıq pikirin bildiredi. Usıǵan jaqın pikirlerdi metodist J.Pirniyazov: «Muǵallım baǵdarlamadaǵı berilgen shıǵarmalardı sabaq barısında oqıtıw menen bir qatarda oqıwshılardıń bos waqtınan ónimli paydalana biliwi ushın qosımsha klastan tıs oqıwǵa hárqıylı usınadı. Bul oqıwshılardıń baǵdarlamadaǵı berilgen hárbir shıǵarmanı durıs ózlestiriwine hám olardıń úyindegı waqtın miynetsiz bosqa ótkeriwine járdemin tiygizedi.»²⁸, - dep klastan tıs oqıwdıń áhmiyetin aytıp ótken. Biraq bul pikirler klastan tıs oqıwdı shólkemlestiriw, onı ótkeriw sıyaqlı máselelerdi sheshe almaydı. Metodistlerdiń pikirlerin esapqa alıp 5-9-klasslarda klastan tıs oqıwdıń metodikalıq jaqtan ótiliw usıllarına dıqqat awdarǵandı maqul kórdik.

Klastan tıs jumıslardıń bir túri - bul klastan tıs oqıw bolıp esaplanadı. Bul máseleńiń áhmiyetli táreplerine belgili metodistler Q.Yuldoshev, O.Madaev, A.Abdurazzoqovlardıń metodikalıq qollanbalarında pikirler ayılǵan. Biraq, ayırım metodistler kórkem oqıwdı ádebiy dógerek jumısınıń bir túri sıpatında qaraydı. Ózbek ádebiyatınıń metodistleri K.Oripov, M.Obidovalar kórkem oqıwdıń tariyxına, ádebiy janlardı kórkem oqıwdıń ózgesheliklerine ayrıqsha itibar qaratqan²⁹. Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası boyınsha izertlewshi prof.A.Paxratdinov “klastan tıs qarı oqıw”³⁰ - dep qaraydı. Al, mekteplerdegi ádebiyat baǵdarlamasında 5-klastan baslap 9-klassqa shekem klastan tıs oqıw ushın saatlar ajratılǵan. Usı klasslarda bilim hám tárbiya máselelerin sheshiwde klastan tıs oqıwdı shólkemlestiriw hám onıń mazmunı úlken áhmiyet atqaradı.

Oqıwshılardıǵa klastan tıs oqıwdıń maqseti:

1. Klasta ótilgen oqıw sabaqları hám sonday-aq basqa sabaqlar boyınsha alǵan bilimlerde keńeytiw hám tereńlestiriw.
2. Kitapxanadan kerекli kitaptı, al kitaptan kerекli materiallardı taba biliwge úyretiw.
3. Kitap oqıwǵa qızıǵıwshılıqtı hám háreketsheńlikke tárbiyalaw.
4. Kitap ústinde óz betinshe islew, uqıplılıǵın jetilistiriw.
5. Oqıwshılardıń jeke qızıǵıwshılıǵın arttırıw bolıp tabıladı.

Klastan tıs oqıw sabaqlarında muǵallım dáslep bir hápte ishinde oqıwshılardıń nelerdi oqıǵanlıǵın hám qalay oqıǵanlıǵın tekseredi. Oqılǵan shıǵarmalar boyınsha gúrriń ótkeredi, bunnan sońǵı háptede klastan tıs nelerdi oqıyтуǵınlıqların aytıp tapsırma beredi. Klastan tıs oqıw ushın usınılatuǵın materiallar múmkin bolǵanısha klasta oqıw sabaqlarında ótilgen materiallar menen logikalıq túrde tıǵız baylanısqan bolıwına itibar beriw shárt. Bunıń ózi oqıwshılardıń klasta alǵan bilimlerin keńeytiw hám tereńletiw menen birge oqıwdı turmıs penen baylanıstırıwǵa hám balanıń oy-órisin keńeytiwge járdem etedi.

²⁷ Э.Пахратдинов Қарақалпақ әдебиятын оқытыў методикасы. Нөкис. «Билим», 2004-жыл, 219-бет.

²⁸ Ж.Пирниязов. Әдебий оқыў. 5-класс ушын методикалық колланба. Нөкис, «Билим», 2003. 22-23-бетлер.

²⁹ К.Орипов, М.Обидова. Ифодали ўқиш. Тошкент, “Ўқитувчи” 1994. 136-бет.

³⁰ Э.Пахратдинов. Қарақалпақ әдебиятын оқытыў методикасы. Нөкис, “Билим” 2004. 219-бет.

Sonlıqtan 5-9-klaslardıń ádebiyat pániniń muǵallimleri oqıwshılardıǵa ılayıqlı bolǵan kórkem ádebiyatlardıń, gazeta-jurnaldaǵı materiallardıń dizimin burın anıqlap alıwları shárt. Sonday-aq, oqıwshılardıǵa ılayıqlı bolǵan hár túrli kerekli materiallardı gazeta-jurnallardan qıyıp alıp, albom jasap, onnan paydalanıw jumısları da maqsetke muwapıq keledi.

5-9-klaslarda klastan tıs oqıw ushın berilgen materiallardıń mazmunı, ideyalılıǵı hám kólemi jaǵınan sáykes keletuǵın qosıqlardı yadlatıw, olardı deklomaciya (taqmaqlap) hám xor etip aytıp beriw de úlken áhmiyetke iye. Bunday jumıslardı klastan tıs jumıslardıń waqtında ótkergen maqul. Klass oqıwshılarınıń kórkem shıǵarmalardı oqıwdaǵı qızıǵıwshılıǵın arttırıw maqsetinde klass kitapxanasın shólkemlestiriwge ayırıqsha kewil bóliw kerek. Oqıwshılar ózleriniń oqıp shıqqan kitapların tapsırsa, sol arqalı klass kitapxanasınıń fondın kóbeytiwge boladı. Bul iske ata-analardıń da kewilin awdarıw kerek. Klass kitapxanasında bolǵan kitaplardı hám onnan paydalanıwdı dizimge alıp barıw jáne xoshametlew kerek.

Muǵallım klastan tıs oqıw sabaǵınıń bolatuǵın kúnin hám waqtın oqıwshılardıǵa birneshe kún burın eskertkeni maqul. Oqıwshılardıǵa ózleri oqıp kelgen kitapların klassqa alıp keliwlerin eskertip ótedi. Alıp kelgen kórkem shıǵarmaların partanıń ústine shıǵarıp teris awdarıp qoyıwların usınadı. Bunnan soń ádebiyatshı muǵallım oqıwshılardıń úyde kim qanday kórkem shıǵarma oqıǵanlıǵın sorap anıqlay baslaydı.

Muǵallım: - Qáne, Islambek, sen qanday kórkem shıǵarma oqıdıń?

Islambek: - Men T.Qayıpbergenovtıń “Sekretar” povestin oqıp keldim.

Muǵallım: - Bul dóretpе qaysı dáwirdegi waqıyalardı súwretleydi?

Islambek: - Ullı watandarlıq urıs jıllarındaǵı qaraqalpaq xalqınıń, jas balalardıń sol jıllardaǵı turmısı haqqında bayan etedi.

Muǵallım: - Tazagúl, sen qaysı dóretpelerdi oqıdıń?

Tazagúl: - I.Yusupovtıń “Gilemshi hayal haqqında haqıyqatlıq” poemasını qızıǵıwshılıq penen oqıp shıqtım. Shıǵarma maǵan júdá unadı.

Muǵallım: - Shıǵarmada qanday tema súwretlenedi?

Tazagúl: - XIX ásirdeń aqırlarındaǵı túrkmen hayal-qızlarınıń turmısı tuwralı waqıyalar dóretpede súwretlenedi. Bir túrkmen qızı ájayıp gilem toqıyadı. Onıń toqıǵan gilemleri haqqında xan esitip, onı sarayǵa aldıradı. Xan oǵan zulımlıq isleydi. Qız xan ushın gilem toqıwdan bas tartadı. Aqıbetinde qızdı zindanǵa taslaydı.

Muǵallım: - Tursıngúl, sen qaysı kórkem shıǵarmanı oqıdıń?

Tursıngúl: - Sh.Seyitovtıń “Kóp edi ketken tırnalar” povestin oqıp shıqtım. Shıǵarma urısqa ketken jawıngerlerdeń turmısınan alınǵan. Jas balalardıń urıs aqıbetinen jetim qalıwları súwretlenedi. Shıǵarmadaǵı waqıyalar Petka tilinen bayanlanadı.

Solay etip, muǵallım oqıwshılardıǵa bir-eki soraw beriw arqalı qanday shıǵarmalar oqıǵanın, oqıǵan shıǵarmalarınǵa mazmunın qalay ózlestirgenin anıqlap aladı. Ádebiyatshı muǵallım oqıwshılardıń klastan tıs oqıǵan kitapları jóninde qısqasha gúrriń ótkerip klass dápterine bahalar qoyadı, geypara oqıwshılardı xoshametleydi hám endigi bolatuǵın klastan tıs oqıwǵa usınılǵan qosıqlardıń atların aytıp, geypara oqıwshılardıǵa ádebiy kitaplar beredi.

Klastan tıs oqıw sabaǵında kórkem oqıwdıń talaplarına ayrıqsha itibar qaratılıwı kerek. Kórkem oqıwdıń óz aldına qoyatuǵın maqseti - kórkem shıǵarmanıń sóz óneri ekenligin tanıtıw, onıń barlıq ideyalıq kórkemlik sıpatın túsindiriwge úyretiwden ibarat. Sonlıqtan da ádebiy shıǵarmanı dáslepki oqıwda muǵallım oqıwshılardıǵa úlgi bolarlıq túsiniqli, tásirli oqıwı kerek. Ayırım jaǵdayda shıǵarma ekinshi ret qaytalanıp oqılıwı da múmkin. Bunda muǵallım ótilip atırǵan shıǵarmanıń mazmunın oqıwshılardıń yadında qaldırıp, bekkemlew sıyaqlı maqsetlerdi gózleydi. Oqıw dáwirinde shıǵarmanıń túsiniksiz orınları túsindiriledi. Tekstke túsindiriw beriledi. Shıǵarma úshinshi ret te oqıladı. Biraq bul shıǵarmanı tallawdan keyin ǵana júrgiziledi. Buǵan kólemlı shıǵarmalardıń qızıqlı hám mazmunlı bólimleri tańlanıp alınadı. Bul arqalı muǵallım óz oqıwshılardıń yadlawǵa tiyisli tekstlerdi tolıq uǵınıwǵa tayarlaydı.

Klastan tıs oqıw boyınsha ótkeriletuǵın sabaqtıń eń baslı shártleriniń biri kórkem oqıw. Oqıwshılar kórkem tekstti tásirli oqıp, úyreniwge ádetleniw maqsetinde de ótilgen materialdı bekkemlew maqseti menen de oqıwı múmkin. Bulardan basqa da kóplegen maqsetler bar. Olardıń ishinen oqıǵanınan óz túsingenin sóylep beriw, tekstke joba jazıw, til kórkemligin anıqlaw sıyaqlı talaplardı eskertiw zárúr. Klastan tıs oqıwǵa berilgen kórkem shıǵarmalardıń tekstin kórkem oqıw ushın tómendegi talaplardı esapqa alıwı kerek.

Oqıtıwshı anıq sóylewi, barlıq klass oqıwshılardıńa jeterli, túsiniqli sóylewi, stil hám orfografiyalıq jaqtan durıs sóylewi talap etilip, ol óz sózine úzliksiz dıqqat awdarıp barıw kerek. Onıń sóylegen sózleri oqıwshılardı ushın úlgi bolıwı tiyis. Klastan tıs oqıw sabaqlarında oqıwshılardıń sóylegen sózlerine, olardıń sózdi durıs aytıwına, kemshiliklerin dúzetip, anıq hám tásirli oqıwına hám sóylewine dıqqat qaratıladı.

Klastan tıs oqıwda kórkem shıǵarmalardı kórkem oqıwdıń eń baslı shártlerinen biri - bul dawıstıń hár túrli qubılısları arqalı ádebiy shıǵarmalardıń ideyalıq-emociyalıq sıpatın tereń ashıp beriwden ibarat. Shıǵarmanı oqıwda metodistlerdiń kórsetiwı boyınsha intonaciyanıń mınaday túrlerine dıqqat awdarıp talap etiledi: Teksttiń xarakterine baylanıslı oqıwda dawıstı kóteriwi yamasa páseytiw, kúsheytiw múmkin. Bul qubılıstı hár bir shıǵarmanıń janrlıq ózgesheligi talap etedi.

Klastan tıs oqıwǵa berilgen kórkem shıǵarmalar boyınsha oqıwshılardı kórkem oqıwǵa úyretiw maqsetinde texnikalıq qurallardan paydalanǵan durıs

boladı. Ertek, gúrriń, dramalıq shıǵarmalardıń qalay oqılıwı kerekligi jóninde magnitofon plyonkasına jazdırılıp alınǵan tekstlerdi oqıwshılardıǵa esittirgen maqul boladı. Solay etip, klastan tıs oqıw arqalı oqıwshılardıń ádebiyat pánine bolǵan qızıǵıwshılıǵın hám túsiniǵin arttırı alamız.

Kórgizbe múyesh. Oqıwshılardıń ádebiyatqa qızıǵıwshılıǵın arttırıw maqsetinde klastan tıs jumıslardıń ele izertlenbey atırǵan bir túri – bul kórgizbe múyesh bolıp tabıladı. Bul jumıs túrin ámelge asırıwdıń metodikalıq táreplerine dıqqat awdarıp hám izertlep ótkenimiz maqul. Kórgizbe múyeshi shólkemlestiriwdiń maqseti: oqıwshılardı qaraqalpaq ádebiyatı pánine bolǵan súyiwshiligin kúsheytiw.

Oqıwshılardıǵa hár bir pán muǵallimi ádebiyat baǵdarlaması tiykarında qatnas jasap, olardıǵa belgili kórkem shıǵarmalardı qayta oqıp keliw, jazıwshı-shayırlardıń dóretpeleri boyınsha albomlar dúzetip keliw, kórkem dóretpelerdiń mazmunı tiykarında hárqıylı kórinistegi súwretler salıp keliw juwapkershilik penen tapsırıladı. Bul jumıstı tapsırıw ádebiyatshı muǵallimniń juwapkershiligi hám sheberligi nátiyjesinde iske asadı. Birinshiden, ádebiyatshı muǵallim baǵdarlama materialların túsiniw hám tolıq oqıp shıǵıp jumısqı kirisiwi tiyis. Ekinshiden, hár bir klastıń jas ózgesheliklerin esapqa alıwı, sonıń menen birge olardıń pánge qızıǵıwshılıqların esapqa alıwı kerek.

Kórgizbe múyesh ótkeriw usılları muǵallimniń metodikalıq sheberlikleri arqalı ámelge asırılıp baradı. Sonlıqtan qaraqalpaq ádebiyatı baǵdarlaması tiykarında tematikalıq, ulıwma temalarǵa baylanıslı kórgizbe múyesh shólkemlestiriw oqıwshılar ushın kóp paydalı nárselerdi beredi.

Baǵdarlama tiykarında kórgizbe múyesh shólkemlestiriw – bul sol klassqa sabaq beriwshi ádebiyatshı muǵallim arqalı ámelge asırıladı. 5-7-
oqıwshılarına tómenдеgi tapsırmalar beriledi:

- Qaraqalpaq folklorı;
- Qaraqalpaq folklorın atqarıwshılar;
- Aytıslar: Qız-jigitler aytısı, juwap aytısı;
- Dástanlar hám onıń túrleri;
- “Edige” dástanı. Dástanniń teması hám obrazları;
- “Qırıq qız” dástanı. Dástandaǵı obrazlar;
- Orxon-Enisey, Avesto, Kodekus-Kumanikus jazba estelikleri;
- Qorqıt ata esteligi, Xoja Axmet Yassawiy dóretpeshiligi;
- Yusup Has Hajıbtıń “Baxıtqa baslawshı bilim” dóretpesi;
- Axmet Yugnakiydiń “Haqıyqatlar sıylıǵı” dóretpesi;
- Jiyen jırawdıń “Posqan el” tolǵawı;
- Kúnxojanıń “El menen”, “Nege kerek” qosıqları;
- Ájiniyazdıń “Ayrılsa”, “Kerekti” qosıqları;
- Berdaqtıń “Qashan ráhátlanadursan” qosıǵı;

- Saadiydiń “Gúlistan” dástanı;
- Al Beruniydiń “Ata-babalardan qalǵan estelikler” h.t.b. tapsırmalar usı baǵdarda ayıldı.

8-klass oqıwshıları ádebiyat baǵdarlaması tiykarında tómendegi temalar beriliwi kerek:

- “Qoblan” dástanı hám onıń syjeti;
- “Máspatsha” dástanı hám onıń qaharmanları;
- Kúnxojanıń ómiri hám dóretiwshiligi;
- Ájiniyazdıń ómiri hám dóretiwshiligi;
- Berdaq shayırdıń ómiri hám dóretiwshiligi;
- Ótesh shayırdıń ómiri hám dóretiwshiligi;
- Omar shayırdıń ómiri hám dóretiwshiligi;
- “Gárip-ashıq” hám “Góruǵlı” dástanları;
- Gúlmurat shayırdıń ómiri hám dóretpesi;
- Sarıbay shayırdıń ómiri hám dóretiwshiligi;
- Sıdıq shayırdıń dóretpeleri;
- Annaqul shayırdıń ómiri hám dóretpesi;
- Alisher Nawayınıń dóretiwshiligi;
- Maqtımqulınıń dóretpeleri;
- Abay shayırdıń dóretpeleri;
- Jańabay shayırdıń ómiri hám dóretpeleri;

IX-XI klass, kásip óner kolledji hám akademiyalıq liceylerdiń oqıwshılarına tómendegi temalar beriledi:

- Qazı Máwliktiń dóretpeleri;
- A.Muwsaevtıń ómiri hám dóretpeleri;
- S.Majitovtıń ómiri hám dóretpeleri;
- N.Dáwqaraevtıń ómiri hám dóretpeleri;
- A.Dabilovtıń ómiri hám dóretpeleri;
- S.Nurımbetovtıń ómiri hám dóretpeleri;
- Á.Shamuratovtıń ómiri hám dóretpeleri;
- J.Aymurzaev dóretiwshiligi;
- T.Qayıpbergenovtıń dóretiwshiligi;
- I.Yusupovtıń dóretiwshiligi;
- T.Jumamuratov dóretiwshiligi;
- U.Pirjanovtıń ómiri hám dóretpeleri;
- T.Mátmuratovtıń ómiri hám dóretpeleri;
- K.Raxmanovtıń ómiri hám dóretpeleri;
- Sh.Seyitovtıń ómiri hám dóretpeleri;
- G.Esemuratovanıń dóretiwshiligi;
- S.Bahadırovanıń ómiri hám dóretpeleri;
- T.Qabulovtıń poeziyası;

- Q.Kamalovtiń dóretiwshiligi;
- K.Karimovtiń dóretiwshiligi;
- J.Izbasqanovtiń dóretiwshiligi;
- O.Ábdiraxmanovtiń dóretiwshiligi;
- M.Nızanovtiń dóretiwshiligi.

Oqıwshılardıǵa kórgizbe múyeshtiń maqseti hám wazıypaları túsindiriledi. Olar bir yaki eki ay ishinde berilgen temalar boyınsha albom, bukletler, súwretler dúzetip keledi. Olardıń tayarlap kelgen jumısları boyınsha juwmaq jasaladı. Eń jaqsı islengen jumıslar muǵallım tárepinen bahalanıp, olardıǵa bahalar qoyılsa maqsetke muwapıq boladı. Sebebi oqıwshılar óz miynetleri arqalı alǵan bahaları menen maqtanıp júriwi múmkin. Solay etip, kórgizbe múyeshtiń áhmiyeti tómendegilerden ibarat:

- Oqıwshılardıń baǵdarlamada berilgen materiallardı tereń hám túsinińp ózlestiriwi ushın paydalı tárepleri kóp;
- Berilgen tapsırmalardı orınlaw barısında sol shayır hám jazıwshınıń dóretiwshiligini kóbirek oqıwına májbúr boladı;
- Berilgen temalar boyınsha súwretler, albom hám bukletler tayarlap keliwi olardıń ádebiyatqa bolǵan qızıǵıwshılıǵın oyatadı;
- Oqıwshılar tárepinen tayarlanıp kelgen tapsırmalar muǵallım ushın kórsetpeli qural bolıp xızmet etedi.

Sunday-aq, klastan tıs jumıstıń bul túri – oqıwshılardıń ádebiyatqa bolǵan qızıǵıwshılıǵın kúsheytıp qalmastan, ádebiyat bólmesiniń bezeliwine hám kórsetpeli qurallar menen bayıtılıwına kóp nátiyjeler beredi. Sonlıqtan, ádebiyatshı muǵallımler bunday jumıslardı sabaq barısında emes, klastan tıs waqıtları tez-tez ótkerip tursa maqsetke muwapıq boladı.

Diywalı gazeta hám jurnal. Ulıwma bilim beretuǵın mekteplerde, kásip óner kolledji hám akademiyalıq liceylerde diywalı gazeta hám jurnal eń kerekli metodikalıq jumıslardan esaplanadı. Diywalı gazeta – bul mekteptiń turmısındaǵı júz berip atırǵan jańalıqlar, ádebiy jańalıqlar, oqıwshılar tárepinen jazılǵan hárqıylı temalardaǵı maqalaları, gúrrińleri, qosıqları tuwralı maǵlıwmat beretuǵın ádebiy dóretiwshilik oray esaplanadı. Bul haqqında belgili metodist Á.Paxratdinov: “Diywalı gazetada ádebiy krujoktıń tájiriybeleri, mekteptegi sport, den-sawlıq máseleleri, mekteptegi qáte-kemshilikler haqqında boladı. Diywalı gazeta shama menen tómendegidey bólimlerden turadı: 1) Bas maqala. 2) Biziń mektebimizdiń kúndelikleri. 3) Yumor beti. 4) Ádebiy bet. 5) Sport. 6) Pochta yashigi.”³¹ - dep diywalı gazetaǵa beriletuǵın temalar tuwralı metodikalıq kórsetpe beredi. Biz bul metodikalıq pikirlerdi qollay otırıp, onı basqasha formada diywalı gazetanı shólkemlestirgen maqul dep esaplaymız. 1.Mektep turmısı. 2.Lirika beti. 3.Proza beti. 4.Satiralıq hám yumorlıq qosıqlar - dep diywalı gazetaǵa orın belgilesek maqsetke muwapıq boladı. Joqarıdaǵı ilimpazdıń aytqan pikirleri basshılıqqa

³¹ Пахратдинов Ә. Қарақалпақ әдебиятын оқытыў методикасы. Нөкис. “Билим”, 1992. 288-бет.

alınadı. Óytkeni, ádebiyat boyınsha shıǵarılatusın diywalı gazeta – mekteptiń turmısı, oqıwshılar jámaáti, úlgeriw máselesi, mádeniyatlı sóylew, ádebiyattı túsiniw oqıw, jalqaw, keshigiwler tuwralı sóz etiledi. Gazeta izbe-iz shıǵarılıp juwmaǵı tiyisli orınlarda qaralıp otıradı. Al, bunnan basqa ádebiyat boyınsha dógerek aǵzalarınıń shólkemlesken orayı bolıp xızmet etetuǵın diywalı gazeta da bolıwı múmkin. Gazetaniń ataması dógerek aǵzalarınıń oylasıǵı menen qoyılıwı hám hárqıylı mazmunda quralıwı múmkin. Máselen, ádebiyattıń áhmiyetli máseleleri, ádebiyatqa baylanılı hárqıylı temada krossvord, oyın, tapsırma, soraw, ádebiyat haqqında alımlardıń pikirleri, shayırlardıń qosıqları, oqıwshılardıń dóretpeleri, naqıl-maqallar sıyaqlı temalardı óz ishine alıwı múmkin. Bunda diywalı gazeta arnawlı shıǵarıladı.

Sonlıqtan diywalı gazetani tómenдеgi tematikaǵa bólgениmiz maqul:

1. Hár ayda shıǵarılıp turatuǵın “Jas ádebiyatshı” diywalı gazetası.

2. Sánege baylanıslı shıǵarılatusın diywalı gazeta.

“A.Dabilov - lirik shayı”, “I.Yusupov - qaraqalpaq klassik shayı”, “T.Qayıpbergenov - xalıq jazıwshısı”, “T.Qabulov - lirik shayı”, “Ájiniyaz - qaraqalpaq klassik poeziyasınıń maqtanıshı” sıyaqlı temalarda diywalı gazetalar shıǵarıladı. Bul jıl dawamında ózgerilip turılıwı kerek. Nátiyjede oqıwshılardıń ádebiyatqa qızıǵıwshılıǵı artadı. Mektepte ádebiyatqa baylanıslı ádebiy jurnal eki ayda bir márte shıǵarılıwı kerek. Bul jurnaldı ádebiyatshı muǵallimler menen birgelikte dógerek aǵzaları oylasıp tómenдеgi mazmunda shólkemlestiredi:

Ádebiyatqa baylanıslı jurnalǵa “Sóz óneri”, “Dilwar”, “Bulaq kózleri” dep atamalar dógerek aǵzaları hám ádebiyatshı muǵallimler tárepinen oylasıp qoyıladı. Mektepte, kásip óner kolledji hám akademiyalıq liceylerde ádebiyatqa baylanıslı diywalı gazeta hám jurnallar shıǵarılıwı ushın ádebiyatshı muǵallimlerde tómenдеgi talap qoyıladı:

- Diywalı gazeta hám jurnalǵa ádebiyatshı muǵallimler basshılıq etedi;
- Diywalı gazeta hám jurnallardıń dúziliwine, avtorlarına, kórkem sın maqalalardıń temasın tańlawǵa járdemlesedi;
- Olar diywalı gazeta hám jurnaldıń sapalı, mazmunlı shıǵarılıwına másláhátler beredi;
- Diywalı gazeta hám jurnallarda járiyalanatusın maqalalardıń áhmiyetin, stillik, orfografiyalıq táreplerine itibarlı boladı.

Qaraqalpaq ádebiyatınıń muǵallimi diywalı gazeta hám jurnallardıń waqtında shıǵarılıwına janlı qatnas jasap, shólkemlestiriwshilerge paydalı másláhátler aytıp turadı. Ádebiy diywalı gazeta hám jurnal áhmiyetli máselelerdi bayanlap baradı.

Qaraqalpaq ádebiyatı boyınsha shólkemlestirilgen kórgizbe múyeshler oqıwshılardıń izleniwshiligin hám estetikalıq sezimlerin arttırıp barsa, diywalı

gazeta hám jurnallar oqıwshılardıń jazba pikirlew qáiletin, dóretiwshiligin, uqıbın qáliplestirip baradı.

Mámleketlik bilimlendiriw standartlarınıń talapları boyınsha oqıwshılardıń jas ózgesheligin hám ádebiy shıǵarmalar haqqındaǵı túsiniǵin esapqa ala otırıp ulıwma orta bilim beretuǵın mekteplerdiń baǵdarlamasında jeńilden awırǵa, ápiwayıdan qospalıǵa degen pedagogikalıq princip bassılıqqa alınıp temalar kirgizilgen. Bul temalardıń barlıǵın klasta ótip bolıw múmkin emes. Usıladı esapqa alıp ayırım materiallardı pedagogikalıq psixologiyadan paydalana otırıp klastan tıs jumıs túrleri arqalı ámelge asırıw múmkin. Ádebiy keshelerdi ótkeriw barısında slayd, interaktiv metodtıń túrleri zigzag, insert, múyeshler metodların paydalansa boladı.

Test sorawları:

№1.

Soraw usılında úy tapsırmasın soraganda bir neshe oqıwshını taxtaga shaqırıp, taxtaǵa shıqqan oqıwshınıń sanı úshewden kem bolmawı kerek. Bul qaysı usılǵa tiyisli?
frontal túrde soraw usılı;
jiylendirip soraw usılı;
jekke- jekke soraw usılı;
individuallıq xarakterdegi soraw usılı;

№2.

..Bunda bir oqıwshınıń úy tapsırmasın yaktan aytqanların, onıń durısın, qátesin klass oqıwshıları bolıp baqlap baradı. Bul qaysı usılǵa tiyisli?
jekke- jekke soraw usılı;
frontal túrde soraw usılı;
jiylendirip soraw usılı;
jalpılamay soraw usılı;

№3.

Sabaq jobasınıń etapları qaysı qatarda durıs berilgen?
sabaqtıń maqseti, qurallandıırıw, barısı;
sabaqtıń maqseti;
shólkemlestiriw;
úyge tapsırmanı soraw;

№4.

Aralas sabaqtıń barısı neshe etaptan turadı?
5 basqısh;
4 basqısh;
3 basqısh;
6 basqısh;

№5.

Sabaqta oqıwshılardı temanıń mazmunın hám ideyalıq mánisin ózlestiriwge eristiriw. Bul sabaq maqsetiniń qaysı túrine tiyisli?
tárbiya beriwshilik;
ádebiy bilim beriwshilik;
rawajlandırıwshılıq;
oqıwshılardıń sózlik zapasın kóbeytiw;

№6.

Tómendegilerdiń qaysısı durıs?

kórkem oqıw - bul kórkem shıǵarmanıń háraakterine qaray alıp barılıwı kerek;
kórkemlep oqıwdı hámme janlarda bir túrde alıp barıwǵa boladı;
bir túrde alıp barıwǵa bolmaydı;
tekstegi hár bir kórinisti tásirli, janlı etip oqıw ;

№7.

Geografiya páni bul -
qaraqalpaq ádebiyatındaǵı ushırasatuǵın tariyxıy atamalardı úyretedi
qaraqalpaq ádebiyatındaǵı ushırasatuǵın tariyxıy waqıyalardı úyretedi
qaraqalpaq ádebiyatındaǵı ushırasatuǵın tariyxıy faktlerdi úyretedi
qaraqalpaq ádebiyatındaǵı ushırasatuǵın tariyxıy kórinislerdi úyretedi

№8.

Kirisiw jumıslarınıń óz aldına qoyatuǵın maqseti:
oqıwshılardı baǵdarlamada berilgen materiallardı úyreniwge tayarlaw
shıǵarmalardıń syujetin túsiniwine tolıq múmkinshilik tuwdırıw
shıǵarmalardıń obrazların túsiniwine tolıq múmkinshilik tuwdırıw
shıǵarmalardıń temasın túsiniwine tolıq múmkinshilik tuwdırıw

№9.

Oqıtıwshınıń oqıw quralınıń túrlerin kórsetiń.
ádebiy kórkem tekstler, ádebiy sın hám táriyxıy ádebiy materiallar
monografiyalarıq jumıslar, táriyxıy ádebiy materiallar
ádebiy kritikalıq hám táriyxıy ádebiy materiallar
ádebiy kórkem tekstler

№10.

Qaraqalpaq ádebiyatı muǵalliminiń oqıw qurallarınıń túrlerin kórsetiń.
monografiya lar, sın maqalalar, kórkem ádebiyatqa baylanıslı bolǵan gazeta hám jurnallar
monografiya lar, sın maqalalar
ádebiyat tanıw ilimi boyınsha monogra fiyalar
kórkem ádebiyatqa baylanıslı bolǵan gazeta hám jurnallar

№11.

Bul sabaqta úy tapsırması oqıwshılardan soralmaydı. Qaysı sabaq túrine tiyisli?
oqıwshılardı jańa bilimler menen tanıstırıw sabaq túrine
aralas sabaq túri
oqıwshılardıń bilimin, isenimin hám kónligiwin tekserip kóriw sabaq túri
seminar formasında ótkeriletuǵın sabaq túri

GLOSSARIY:

- 1.Kórkem oqıw - bul kórkem shıǵarmanıń háraakterine qaray alıp barılıwı kerek.
2. Kórkem shıǵarmalardıń mazmunı - bul onıń ideyalıq-tematikalıq tiykarı yaǵnıy shıǵarmada sáwlelengen turmıs shınlıǵı, ogan jazıwshı tárepinen berilgen baha.
3. Kirisiw jumıslarınıń maqseti- bul oqıwshılardı baǵdarlamada berilgen materiallardı úyreniwge tayarlaw
4. Diafilm-bul shayır-jazıwshılar dóretiwshiligin túsindiriwde zárúrli texnikalıq qurallardıń biri.;
5. Diyalı gazeta – bul mekteptiń turmısındaǵı júz berip atırǵan jańalıqlar, ádebiy jańalıqlar, oqıwshılar tárepinen jazılǵan hárqıylı temalardaǵı maqalaları, gúrrińleri, qosıqları tuwralı maǵlıwmat beretuǵın ádebiy dóretiwshilik oray esaplanadı.

Тийкаргы әдебиятлар

- 1.Пахратдинов Ә. Қарақалпақ әдебиятын оқытыў методикасы. (сабақлық). - Нөкис:

Билим, 2004. -260 бет.

2.Хусанбоева Қ., Ниёзметова Р. Адабиёт ўқитиш методикаси. – Ташкент: Баркамал файз мадиа, 2018. - 352 б.

3.Юсупов Қ. Қарақалпақ әдебиyatın оқитиw методикаси. (сabaқлиқ). -Tashkent: «Сано-стандарт», 2018. -336 бет.

4.Юсупов Қ. Академиялық лицейлерде қарақалпақ әдебиятын оқытыў методикасы. (монография). – Нөкис: Қарақалпақстан, 2019. -112 бет.

4-tema: Ádebiyattı oqıtıw metodikasınıń basqa ilimler menen baylanısı

Қарақалпақ әдебиyatı бағдарласında берилген материалларdı texникалық һәм информациялық технологиялар арқалы ўyreniw zárúr. Bunnan basqa radio, televideniye, audio һәм video материаллар әдебиyattı oqıtıwda basqa pánler menen baylanısın tereńlestirip һәм áһmийetli wazıypanı atqaradı. Methodist alım S.Matjanovtıń kórsetkenindey: “Baғdarlama һәм sabaқlıqlarda берилген әдебиyattıń материаллары kórkem óner, til bilimine kirispe, qosıq, estetika, tariyx, kino óneri menen baylanıslı dárejede mazmunın tapqan. Tariyxıy temadağı shıғarmalar kino óneri menen baylanıssa, gózlengen nátiyjege erisedi. Ádebiy qaharmanlardıń xarakteri, óz-ara baylanısları túsindirilgende etika һәм milliy ideya, ruwxıylıq pánleri menen baylanıspasa nátiyje bolmaydı. Bizinshe, máseleni solay qoyıw kerek, oqıwshılar teoriyalıq bilimsiz kórkem shıғarmanı túsindiriw, tallaw múmkin emesligin ańlap jetsin” (S.Matjanov. Maktabda adabiyotdan mustaqqıl ishlar “Uqıtuvchi”, 1996, 19-bet). Demek hárbir pán tek óz nızamlılıqları menen jasamastan, basqa pánlerdegi imkaniyatlardı esapqa alıp, usı arqalı óz múmkinshiliklerin jáne de keńeytedi. Sol sıyaqlı qaraqalpaq әdebiyatın oqıtıw metodikası әdebiyattanıw, әdebiyat tariyxı, til ilimi, tariyx, estetika, pedagogika, social-gumanitar pánleri menen tıǵız baylanıslı ótiledi. Kórkem әdebiyat dúnyadağı haqıyqatlıqtı, ilimiy texникалық pánler túsindire almağan táreplerin túsindiredi.

Қарақалпақ әdebiyatın oqıtıw metodikası әdebiyattanıw ilimi, әdebiyat teорияsı һәм әdebiyat tariyxı menen baylanıslı ўyretiledi. Ádebiyatshı muǵallım әdebiyat teорияsı, әdebiy sını һәм әdebiyat tariyxın bilmey turıp qaraqalpaq әdebiyatınan sabaq beriwı múmkin emes. Bul tájiriybe әmeliyatta tolıq sınałan. Sonlıqtan muǵallımniń teoriyalıq bilimi һәм metodikalıq sheberligi joqarı bolıwı tiyis. Қарақалпақ әdebiyatın oqıtıwda әdebiyattanıw pánine baylanıstırıp sabaq ótiw júdá paydalı. Máselen, erte dáwirde dóretilgen mádeniy һәм әdebiy miyraslar dáslep әdebiyat tariyxı páninen bahasın aladı. Kórkem dóretpeler әdebiy sın arqalı bahalanadı. Kórkem shıғarmanıń mazmunı һәм forması, әdebiyattıń jámiyetlik turmıstağı ornı, kórkem әdebiyattıń ózine tán ózgeshelikleri, jazıwshılardıń sheberligi haqqında maǵlıwmatlar әdebiyat teорияsı arqalı túsindiriledi.

Til-bul kórkem әdebiyattıń janlı materialı. Jazıwshı tilden kórkem shıғarmadağı óziniń tiykarǵı ideyaların ashıwda, qaharmanlardı sıpatlawda

paydalanadı. Ádebiyatshı muǵallım sabaq ótiw barısında til nızamlılıqların basshılıqqa alıwı zárúr.

Pedagogika teoriyası-bul oqıw menen tárbiyanıń bir-birine qatnası, tárbiyanıń rawajlanıw barısı menen baylanıslı muǵallımniń basshılıǵı hám oqıwshınıń óz betinshe islewi. Ádebiyatshı muǵallım sabaq barısında oqıwshılardı mudamı pedagogikalıq hám psixologiyalıq jaqtan baqlap barıwı zárúr. Hárbir oqıwshınıń xarakterin tereńnen biliwi tiyis.

Tariyx – bul ádebiyattı oqıtıw menen tıǵız baylanıladı. Usı kózqarastan qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwda tariyxıy maǵlıwmatlardı, dáwirdi baylanıstıra alıwı tiyis. Sebebi ádebiyatshı muǵallım tariyxtı bilmey turıp, ádebiyat tariyxın biliwi múmkin emes. Sonlıqtan ayırım kórkem shıǵarmalardıń dóretiliw tariyxı, tariyxıy dóretpede berilgen qaharmanlardıń obrazları, onda súwretlengen waqıya, hádiyseler, Jiyen jıraw, Kúnxoja, Ájiniyaz, Berdaq, I.Yusupov, T.Qayıpbergenovlardıń ómiri hám dóretiliwshiligin tereńnen úyreniw ushın tariyx pánin jetik biliwi kerek. Sonday-aq baǵdarlamada berilgen qaraqalpaq ádebiyatı tariyxına baylanıslı maǵlıwmatlardı biliwi ushın sol dáwirdiń tariyxın jaqsı úyrenip shıǵıwı tiyis. Máselen, Jiyen jırawdıń «Posqan el» poemasınıń túsindiriw ushın XVIII ásirdegi tariyxıy waqıyalar menen ádebiyatshı muǵallım tanısıp shıqqan bolıwı kerek. Al, Kúnxoja, Ájiniyaz, Berdaq dóretpelerin túsindiriw ushın dáslep ádebiyatshı muǵallım XIX ásirdegi qaraqalpaq tariyxın tereńnen úyrenip shıǵıwı zárúr. Nátiyjede, oqıwshılardıń bul materiallargá túsinigi artıp, tariyxıy maǵlıwmatlargá iye boladı. Sonday-aq ádebiyat sabaǵı geografiya páni menen baylanıstırılıp ótilse, sabaq qızıqlı boladı.

Geografiya páni – bul qaraqalpaq ádebiyatındaǵı ushırasatuǵın tariyxıy atamalardı oqıwshılardıń biliwi ushın úlken áhmiyetke iye. Sabaq barısında baǵdarlamadaǵı berilgen jazıwshılardıń ómiri, tuwılǵan ornın, shıǵarmalarında berilgen tariyxıy orınlardı, awıl, el-xalıq haqqında atamalardı geografıyalıq karta arqalı túsindirip beriw oqıwshılarda qızıǵıwshılıq payda etedi. Bul jaǵınan geografiya páni menen tıǵız baylanasadı. Baǵdarlamadaǵı berilgen “Qırıq qız”, “Alpamıs”, “Máspatsha”, “Qoblan”, “Góruǵlı”, “Sháryar” dástanların oqıtıw barısında olarda ushırasatuǵın Túrktan, Sarkop, Xorezm, Buxara h.t.b.tariyxıy atamalardı geografıyalıq karta arqalı oqıwshılarga túsindiriw tiyis. Jáne de baǵdarlamadaǵı berilgen Jiyen jıraw, Kúnxoja, Ájiniyaz, Berdaq, Ótesh, Omar hám basqa da shayırlardıń kórkem dóretpelerinde ushırasatuǵın jer-suw, awıl, qala usaǵan tariyxıy atamalardı geografıyalıq karta menen túsindirip sabaq ótiw oqıwshılardıń ádebiyatqa qızıǵıwshılıǵın arttıradı. Mısalı: Kúnxoja shayırdıń “Jaylawım” qosıǵında berilgen:

“Ata jurtım Túrktannan kelgeli,
Ata-babam qonıs basqan jaylawım...
...Qamıs orıp altaw-jetew oraqlı,

Teris tóbe, Uzun qayır jaylawım.

...Erjan ataw menen shıǵısı Írza,

Balıq awlap Toqtas, Mantıq boyınan...

Jaylawım Jalayır, Kópir hám Bóget,...

Áwel-ha óskenim Kók ózek boyı, ...

Kól saǵa, Ayırsha, Terbenbes teńiz,

Ásirese Ayırshada óskenbiz.”³² Bul qosıq qatarlarında berilgen

Túrktan, Teris tóbe, Uzun qayır, Erjan ataw, Toqtas, Mantıq boyı, Jalayır, Kók ózek boyı, Ayırsha, Terbenbes usaǵan jer-suw, awıl-el atamaların geografıyalıq kartadan oqıwshılardıǵa kórsetiw birinshiden, shayırlardıń tuwılıp ósken mákanın, jasaǵan ornın bilse, ekinshiden, umıtılıp ketken ata-babamızdıń jasaǵan ortalıǵın tereńnen bilip, jáne de jaslardıń xalqınıń tariyxına, tuwılǵan jerine túsiniǵi artıp baradı. Bul usıllardıń ádebiyat sabaqlarında ónimli paydalanıw metodikalıq talaplardan esaplanadı.

Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw barısında matematika páni menen baylanıstırıp sabaq ótiw paydalı metodikalıq usıllardıń biri. Matematikalıq oylaw – oqıwshılardıń oy-órisin, aqılın rawajlandıradı. Sonlıqtan qaraqalpaq ádebiyatınıń talantlı sóz zergerleri matematikalıq máselelerdi kórkem shıǵarmalarda orınlı hám sheberlik penen paydalanadı. Máselen, belgili shayır T.Jumamuratovtıń “Qásiyetli gáwhar tas hám aqıllı shopan haqqında ertek” poemasında matematikalıq másele berilgen. Bundaǵı maqset shopan úsh balasınıń aqılın hám oylaw dárejesin sınamaqshı bolıp 17 maldı kesirsiz bólip alıwdı tapsıradı. Sonnan úzindi keltireyik:

On jeti maldı bólińiz,

Tiykarın sózdiń bilińiz,

Báلكim men ólip ketemen,

Tirimde bólip ketemen,

Bar maldı eki bólińiz,

Birin úlkeniń alıńız,

Jası on segizge jetti.

Kómek berdi, miynet etti.

Bar maldı úshke bólińiz,

Birin ortanshıń alıńız,

Jası on altıǵa jetti,

Shamalı xızmet etti.

Bar maldı toǵızǵa bólińiz,

Birin kishińizge beriń,

Jası on ekiden ótti,

Erjetse eter xızmetti,

Sizler solayınsha bólińizler.

³² Күнхожа. Ел менен. (Таңламалы шығармалары). Нөкис, «Қарақалпақстан», 1989, 3-4-бетлер.

Ǵarrınıń úsh balası ári oylanadı, beri oylanadı. Sirá durıs bólinbeydi. Aqırı qazıǵa baradı. Biraq qazı mallardı durıs bóle almaydı. Tek óziniń paydasın oylap, mallardı ózlestirmekshi boladı. Balalar onıń bólgene qanaatlanbaydı. Bunnan keyin Aqılbek degen balanıń úyine izlep baradı. Aqılbektiń usı jerde aqıllıǵı hám ádilligi kórinedi. Ol máseleniń shártine durıs túsiniq, mallardı ádil bólistiredi. Bunday matematikaǵa baylanıslı mısallardı baǵdarlamada berilgen basqa da kórkem materiyalardan tabıwǵa boladı.

Kórkem ádebiyattı oqıtıw arqalı oqıwshıda jańasha sezimler payda bolıp hám olar tárbiyalanıp jetilisedi. Olarda estetikalıq sezimler rawajlanadı. Estetika-bul qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası menen óz-ara tıǵız baylanıslı. Sonlıqtan oqıwshılardıń estetikalıq sezimleri kórkem shıǵarmalardı oqıtıw arqalı qalıplestirilip barıladı. Baǵdarlamadaǵı berilgen materiallar arqalı oqıwshılarda watanǵa súyiwshilik, adamgershilik, jaqsılıq hám gózzallıq sezimleri qalıpleseı.

Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası filosofiya ilimi menen tıǵız baylanıladı. Baǵdarlamada berilgen materiallar arqalı oqıwshılardıǵa tereń bilim berip, olardıń dúnya túsiniqlerine bolǵan kózqarasların rawajlandıramız. Sonlıqtan kórkem ádebiyat dúnyanı biliwdiń ózine tán tiykarı. Kórkem ádebiyat dúnyanı hár tárepleme tásirli hám kórkem etip súwretleydı. Máselen, Ájiniyaz, I.Yusupov, T.Qayıpbergenov h.t.basqalardıń poetikalıq dóretpelerin oqıtıw arqalı oqıwshılar sanasında filosofiyalıq, estetikalıq, gózzallıq siyaqlı ruwxıy sezimler qalıplesip baradı. Solay etip ádebiyattı oqıtıwda basqa pánler menen tıǵız baylanıstırılsa ádebiyat sabaǵı sapalı hám nátiyjeli ótıledi.

Soraw hám tapsırmalar:

1. Ádebiyattı oqıtıw metodikası qaysı pánler menen baylanıslı úyreniledi?
2. Ádebiyat oqıtıw metodikasınıń búgingi baspa sóz benen baylanısı degende nelerdi túsinemiz?
3. Ádebiyat sabaǵın tariyx páni menen baylanıstırın.
4. Ádebiyat sabaǵın estetika páni menen baylanıstırın.
5. Ádebiyat sabaǵın pedagogika páni menen baylanıstırın.
6. Ádebiyat sabaqlıqlarında ótıletuǵın temalardan birin tańlap hám onı basqa pánler menen baylanıslı oqıtıw boyınsha sabaq jobasın tayarlań.
7. Ádebiyat sabaǵın matematika páni menen baylanıstırın.
8. Ádebiyat sabaǵın geografiya páni menen baylanıstırın.
9. Kúnxoja, Ájiniyaz, Berdaq dóretpelerinen tańlap, onıń miynetlerinen basqa pánlerge baylanıstırıp referat tayarlań.

Test sorawları:

№1.

Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikasınıń izertlew obekti-bul:

kórkem ádebiyattı emes, al pedagogikalıq processke baylanıslı kelip shıǵatuǵın zańlılıqları;

kórkem ádebiyattıń ózin, rawajlanıw hám qalıplesiw ózgeshelikleri;
ádebiyattıń jámiyetlik ahmiyeti;
ádebiyat teoryasınıń geypara máseleleri;

№2.

Ádebiyattı oqıtıw metodikası qaysı pánler menen baylanıslı?
estetika, pedagogika, til bilimi;
pedagogika;
matematika;
geografiya;

№3.

Dáslepki oqıw materialları retinde "Erkin Qaraqalpaqstan" gazetası neshinshi jılı baspadan shıqtı?
1924-jılı;
1922- jılı;
1923- jılı;
1932- jılı;

№4.

"Egedeler sawatı", "Álipbe", "Oqıw kitabı" atlı oqıw quralları 1-ret kim tárepinen jazıldı?
S. Majitov;
Asan dilmash;
Qasım Awezov;
Q.Ayımbetov;

№5.

Qaraqalpaqstanda neshinshi jıldan baslap birinshi mektepler ashıla basladı?
1918-19-jılları;
1919-20-jılları;
1921-22-jılları;
1923-24-jılları;

№6.

Házirgi sabaqtı shólkemlestiriwdiń dáslepki formaları tariyxta birinshi márte qaysı pedagog tárepinen islenip shıǵıldı?
V.V.Golubkov ;
V.Ushinskiy;
L.Rıbakov;
Ya.A.Komenskiy;

№7.

Akademiyalıq liceylerde ádebiy materiallardı úyreniwler menen birge lekciyada jazıwshının ómiri hám dóretiwshilik jolı haqqında oqıwshıǵa túsiniq berip baradı. Bul-
monografiyalıq lekciya;
obzorlıq lekciya;

kirisiw lekciya;
juwmaqlaw lekciya;
№8.
Oqıwshılardıń sóz mádeniyatın rawajlandırıwda jazba bayanlawǵa qoyǵan talaplardıń qaysısı durıs?
Bayanǵa alınǵan tekstlerdiń kórkemligi jaqsı, kórkem shıǵarma tili oqıwshılardıǵa túsiniqli bolıwı kerek;
kórkem shıǵarma tili oqıwshılar ushın túsiniqli bolıwı kerek;
bayan ushın alınǵan tekstlerdiń kórkemligi jaqsı bolıwı kerek;
qálegen shıǵarmadan bayan jumısın jazdırıwǵa boladı;
№9.
Akademiyalıq liceylerde qaraqalpaq ádebiyatı baǵdarlaması qanday baǵdarda dúziledi?
ádebiy-táriyxıy kurstı úyretiw baǵdarında;
xronologiyalıq baǵdarda;
tematikalıq baǵdarda;
Tematikalıq- xronologiyalıq baǵdarda;

GLOSSARIY:

1. Pedagogikalıq princip - bul múǵallimniń ulıwma didaktikalıq qaǵıydalardı, pedagogikalıq jaǵdaylardı esapqa alıwı .
2. Kórkem shıǵarmalardıń mazmunı - bul onıń ideyalıq-tematikalıq tiykarı yaǵnıy shıǵarmada sáwlelengen turmıs shınlıǵı, ogan jazıwshı tárepinen berilgen baha.
3. **Tariyxıy princip** - bul ádebiy shıǵarmalardı tallawda súwretlengen shınlıq turmısqa jazıwshınıń qatnası.
4. Grafikalıq kórsetpe qurallar - kartalar, diagramma, sxemalar;
5. Mashqalalı metodı – bul mashqala jaratıw usılı;

ÁDEBIYATLAR:

1. Zunnunov A., Xotamov N., Esonov J., İbrohimov A. Adabiyot wqitish metodikasi.(darslik), Toshkent, «Wqituvchi», 1992.
2. Yuldashev Q. Adabiyot wqitishning ilmiy nazariy asoslari. Toshkent, «Wqituvchi», 1996.
3. Twxliev B. Adabiyot wqitish metodikasi. (wquv qwllanma), Toshkent, «Wzbxiston milliy kutubxonasi» nashriyoti, 2010.
4. Paxratdinov Á. Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası. (sabaqlıq), Nókis, «Bilim», 2004

İnternet saytları

3. <http://www.ziyonet.uz>
<http://www.edu.uz>

5-tema: Kórkem shıǵarmalardı tallawdıń prinsipleri

Jobası:

- 1.Kórkem shıǵarmalardı tallawdıń ilimiy teoriyalıq tiykarları
- 2.Kórkem shıǵarmalardı tallawdıń túrleri
- 3.Tariyxıy princip
- 4.Mazmun hám forma birliği princip
- 5.Pedagogikalıq princip
6. Epikalıq shıǵarmalardı tallap úyreniw

Tayansh sózler: tariyxıy princip , mazmun hám forma birliği princip, kórkem shıǵarmalardıń mazmunı,pedagogikalıq princip, filologiyalıq tallaw, didaktikalıq tallaw, kórkem shıǵarmanı tallaw.

«Hámme nárseni oqıy beriw jaramaydı. Qálbinde tuwılǵan sorawlarǵa juwap bere alatuǵın kitaplardı oqıw kerek.» (L.N.Tolstoy). Kórkem shıǵarmanı tallaw hám kórkem shıǵarma ústinde islew basqıshları eń áhmiyetli máselelerdiń biri.Tallawdıń maqseti, wazıypası, dúzilisi, ózine tán mazmunı bar. Hár bir dóretiwshiniń shıǵarması menen baylanıslı tallaw hám ózine tán ózgeshelik penen úyreniw talap etiledi. Safo Matjannıń pikirinshe: “Haslında kitap oqıwshı jazıwshı sıyaqlı dóretiwshı. Ol dóretpe úyreniw barısında avtorıń iskerligin tákirarlaw jolınan bardı. Jazıwshı dóretiwshiliginiń qunlılıǵı sonda, ol qıyalında payda bolǵan pikirlerdi, ideyalardı ádebiy qaharmanlardıń is-háreketi, gúresleri misalında anıqlastırsa, kitap oqıwshısı kerisinshe, ádebiy qaharman is-háreketi, gúresleri tásirinen ulıwma juwmaq shıǵarıw jolın tutadı. (Safo Matjan. Maktabda adabiyotdan mustaqil ishlar. 49-50-bet). Barlıq tallawlar ushın qoyılatuǵın tiykraǵı talap-ilimiyligi. Teoriyalıq tiykarlarǵa, kórkem estetikalıq talaplarǵa juwap bere alatuǵın tallaw oqıwshınıń haqıyqıy járdemshisi bola aladı.

Kórkem shıǵarmanı tallawda oqıwshılardıń jas ózgeshelikleri esapqa alınıwı kerek. Akademiyalıq liceydiń oqıwshılarına tallap úyretken maqul boladı. Sonlıqtan kórkem shıǵarmalardı tallaw barısında onıń tárbiyalıq áhmiyetine hám janrlıq ózgesheliklerine ayrıqsha toqtap ótiw zárúr. Folklor yaki jazba ádebiyat úlgisi, dóretiwshiniń ómir bayanın, epikalıq, lirikalıq, dramalıq shıǵarmalardı dóretiw sheberliklerin tallaǵanda pedagogikalıq maqsetlerdi kózde tutqan maqul. Bul táreplerine itibar berilmese gózlegen tiykarǵı maqset nátiyjesiz bolıp qala beredi. Metodist alım M.Mirqasımova kórsetip ótkenindey: “Ádebiy tallaw qosıq yaki prozalıq shıǵarmalardı kórkem oqıwdan baslanadı. Oqıw dawamında dóretiwshı jaratqan oy-pikirler túsiniledi, ózlestiriledi. Oqıwshınıń kóz aldında jaratılǵan poetikalıq sheginis yaki hayat, sırtqı hám ishki háreketler,tuyǵılar arqalı seziledi. Usınıń tásirinen kórinislerdi jaratıwda shayır ya jazıwshınıń sheberligi kerek”.

Ádebiyat baǵdarlamasında berilgen kórkem shıǵarmalardı tallawǵa tiyisli geypara pikirler, kirisiw sabaqları, ádebiy oqıw, shıǵarmalardıń mazmunın ózlestiriw hám bekkemlewge baylanıslı temalardıń ishinde de qısqasha sóz boladı. Biraq, bular kórkem shıǵarmanı tallawdıń ózi emes. Ádebiy shıǵarmanı tallaw-ádebiyattı úyreniwdiń eń qıyın hám juwapkershilikli bólimi.

Baǵdarlamadaǵı berilgen kórkem shıǵarmalardı anıq tallawǵa shekemgi júrgizilgen jumıs túrleriniń óz aldına qoyatuǵın maqsetleri bar. Óz usıllarına iye. Bulardıń bárin jıyınalap aytqanda tallaw jumısına kirispe sıpatında dep qarawǵa boladı. Usıǵan qarap shıǵarmanı tallawdı óz aldına tallawǵa shekemgi jumıslardı óz aldına bir-birinen bólek turǵan, bir-birinen ǵárezsiz nárese sıpatında qarawǵa bolmaydı. Tallawdıń sapalı ótkeriliwi, oǵan oqıwshılardıń jeterli túsingen bolıwı sol jumıslarǵa da tikkiley baylanıslı.

Ádebiy shıǵarmanı tallawdı, onıń úzindilerin tallaw arqalı oqıwshılar onıń ideyalıq mazmunı, obrazları menen janrlıq sıpatlar menen tanısadı. Shıǵarmanıń avtorı tuwralı belgili túsinikke iye boladı. Shıǵarmanı tallaw barısında tekstti tutas túrinde de, ayırım bóleklerge ajratıp ta úyreniwge tuwra keledi. Biraq soǵan qaramastan tallaw pedagogikalıq jaqtan talapqa juwap beretuǵın, izbe-izlikte júrgiziliwine kesent keltirmeydi. Sonıń menen birge shıǵarmanı tallawda tiykarǵı bir qatar principleri bar. Solardıń ayırımlarına dıqqat awdarǵanımız maqul.

Tariyxıy princip boyınsha ádebiy shıǵarmalardı tallawda súwretlengen shınlıq turmısqa jazıwshınıń qatnası menen xarakterlenedi. Kórkem shıǵarmanıń teması, ideyası, onda súwretlengen waqıyalardıń qanday dáwirge tiyisligi, sol dáwirdiń qalayınsha sáwlelengenligin úyrengende, jazıwshınıń ózi jasap turǵan dáwirge kózqarasın da dıqqattan shette qaldırmau kerek. Basqa xalıqlardaǵı sıyaqlı qaraqalpaq mekteplerindegi ádebiyat baǵdarlamasında túrli dáwirdegi shıǵarmalar bar. Sonlıqtan da hár bir dáwirdiń shıǵarmaların úyreniwdegi usıllar birdey emes. Shıǵarmanı tallawǵa baylanıslı oqıwshılardıń dıqqatın awdaratuǵın máselelerdiń iri baslıları: a) shıǵarmada qanday waqıya sáwlelengenligi; b) usı waqıyalar qanday baǵıttan sáwlelengenligin anıqlawdan ibarat. Ádebiy shıǵarma shınlıq turmıstıń kórkemlik sáwlesi sıpatında ózi dóregen tariyxıy jaǵdaydan ǵárezli, sonıń menen birge ol tariyxıy ádebiy fakt sıpatında turmısqa kúshli tásir tiygizedi. Onı ózgeriwde háreketshen qural bola aladı. Baspa sóz arqalı yamasa awızsha taralıw menen de shıǵarma oqıwshılar jámiyetshiliginiń sanasına, erkine tásir etedi. Sonlıqtan da onı tallawda shıǵarmada sáwlelengen oy-pikirler, sol oy-pikirlerdiń qaysı dáwirge tiyisli ekenligin anıqlaw, negizinde shıǵarmalardıń jámiyetlik siyasiy áhmiyetin tanıstıwǵa názer awdarılıwı kerek. Hár bir shıǵarmaǵa tiyisli bolǵan tariyxıy qatnas muǵalimmen sol shıǵarmalardıń ózi sáwlelendirip otırǵan dáwiri menen baylanısın anıqlaydı. Shıǵarmanıń avtorın óz

watanın perzenti sıpatında túsindiriwdi qatań talap etedi. Biraq, hár bir shıǵarmaǵa tariyxıy qatnastı anıqlawdıń shegi bolıwı tiyis. Geyde, ol ayırım shıǵarmalarǵa, bolmasa jazıwshılardıń ómirbayanına baylanıslı qaraltırılıwı múmkin.

Mazmun hám forma birligi principini boyınsha shıǵarmanı tallaw-áhmiyetli orın tutadı. Tallaw barısında shıǵarmanıń mazmunı menen forması organikalıq birlikte úyreniledi. Ulıwma qabil etilgen qaǵıyda tiykarında, mazmunsız forma bolıwı yamasa formasız mazmun bolıwı múmkin emes. Bular tereń filosofiyalıq másele, olar bir-birisiz jasay almaydı. Mazmun jetekshilik etedi. Forma oǵan baǵınıshlı. Biraq formadan tısqarı turǵan mazmundı biliw qıyın. Demek, bular háreketshen terminler. Kórkem shıǵarmanı úyreniwdiń birden-bir tuwrı jolı mazmunıń qanday formada berilgenligi yamasa formanıń qanday mazmunda sáwlelendirgenligin anıqlaw bolıp esaplanadı.

Kórkem shıǵarmalardıń mazmunı - bul onıń ideyalıq-tematikalıq tiykarı yaǵnıy shıǵarmada sáwlelengen turmıs shıńlıǵı, oǵan jazıwshı tárepinen berilgen baha. Bılayınsha aytqanda, shıǵarmanıń ideyalıq-tematikalıq mazmunı degende jazıwshı ideyalarınń sistemasına, súwretlengen waqıyalarǵa aytamız. Demek, kórkem shıǵarmanıń qalǵan elementleriniń barlıǵı obrazlar sisteması, kompoziciyası, til onıń forması boladı. Biraq kórkem shıǵarmanıń mazmunı menen formasın usılayınsha bóliniw shártli xarakterge iye emes.

Pedagogikalıq princip múǵallimniń ulıwma didaktikalıq qaǵıydalardı, pedagogikalıq jaǵdaylardı esapqa alıwdı talap etedi. Oqıwshılardıń ádebiy tayarlıǵın, tallap atırǵan temanıń ulıwma temalar arasında alatuǵın ornı, ajratılǵan saattıń kólemi, oqıwshılardıń jas ózgesheligi menen klass jaǵdayları tallawda alınıwı talap etiledi. Kórkem shıǵarmanı tallaw barısında onıń ózine tán bolǵan ózgesheligi esapqa alınadı, hátteki bir janrdaǵı shıǵarma bolmasın, ol hár túrli pedagogikalıq sheberlikti, ótiw usılın talap etiwı múmkin. Solay etip, baǵdarlamadaǵı kórkem dóretpelerdi tallawda tómendegi máselelerge itibar beriw kerek: 1. Shıǵarmanıń teması. 2. Qatnasıwshılardıń obrazı. 3. Kompoziciyası 4. Tili. 5. Ideyalıq mazmunı, emociallıǵı. 6. Janrlıq sıpatı. 7. Tárbiyalıq áhmiyeti.

Bul arnawlı xarakterge iye emes, sonlıqtan shıǵarmanı qalay tallaw múmkinligin ádebiyatshı muǵallım hár bir shıǵarmanıń sıpatına qarap tańlaydı. Shıǵarmanıń teması tuwralı licey oqıwshılarına túsinipler beriledi. Ayırım shıǵarmalardı tema ózinen-ózi belgili boladı. Máselen, Ájiniyazdıń «Sáwdigim», «Bozataw», Berdaqtıń «Amangeldi», «Aydos baba» hám taǵı da basqalar. Sonıń menen birge oqıwshılardıń temanı tereńirek túsiniwine itibar beriw kerek. Sonday-aq shıǵarmanıń temasın onıń ideyalıq mazmunı menen baylanıstırıp úyreniw talap etiledi.

Qatnasıwshılardıń obrazın túsindiriw muǵalliminen juwapkershilik talap etedi. Kórkem ádebiyattıń tiykarǵı obektti-adam, onıń jámiyetlik qatnasıqları,

baylanısları. Jazıwshı adam obrazın tiykarında ómirin, turmıs tirishiligin, basqalar menen qatnasıqların súwretleydi. Kórkem ádebiyatta orın alǵan hár túrli waqıyalarǵa, metodlarǵa, stilge, janrlarǵa baylanıslı adamnıń súwretleniwı hár qıylı bolıp keledi.

Ádebiy shıǵarmalardıń obrazın tallaǵanda shıǵarmanıń kólemine, janrlıq sıpatına baylanıslı olardı baslı hám ekinshi dárejeli qaharmanlarǵa ajratıw zárúr. Ádebiy shıǵarmalardıń kompoziciyasın úyretiw barısında turmıs shınlıǵın sáwlelendiriwinde ádebiy shıǵarmalar áhmiyetli bolıp, olardıń arasındaǵı baylanıs hám bulardıń tutas shıǵarmaǵa bolǵan qatnası esapqa alınadı. Ádebiy shıǵarmalardıń kompoziciyası bir sxemaga qurılmaydı. Óytkeni, insan xarakterleri, waqıyalar, olardıń rawajlanıw, baylanısw, shiyelenisiw múmkinshiligi bir qıylı emes. Sol sebepli kompoziciyası hár túrli qurıladı. Lirikalıq janrda adam xarakterin jasaw, waqıyalardı rawajlandırıw maqset etiledi.

Epikalıq shıǵarmalardı tallap úyreniw

Kórkem ádebiyat jaslardı ómir shınlıǵın tereń túsiniwge úyretetuǵın ruwxıy qurallardıń biri. Oqıwshılardıń oy-órisin ósiriwde, olardıń jazba hám awızsha sóz baylıǵın, sawatlılıǵın rawajlandırıwda ádebiyat pániniń wazıypaları hám xızmeti úlken. Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikasında prozalıq shıǵarmalardı úyreniw áhmiyetli máselelerdiń biri. Ulıwma bilim beretuǵın orta mektep, kásip óner kolledj hám akademiyalıq liceylerde prozalıq shıǵarmalardı baǵdarlamada kórsetilgen saatlardıń kólemine muwapıq úyreniw, sonday-aq oqıwshılarǵa prozalıq shıǵarmalar boyınsha tómendegidey talaplardı úyretiw zárúr:

- Prozalıq shıǵarmalar boyınsha oqıwshılarǵa tiykarǵı tálim tárbiya beriw, olardıń ilimiy oy-órisin rawajlandırıw.
- Prozalıq shıǵarmalarda súwretlengen dáwirdiń xarakterli belgilerin úyretiw.
- Úyrenilgen shıǵarmalardaǵı baslı obrazlardıń ózgesheliklerin hám áhmiyetin úyretiw.

Prozalıq shıǵarmalardı oqıtıw arqalı oqıwshılarda mınaday bilim kónlikpelerin úyretiw hám qalıplestiriw:

- Kórkem shıǵarmanı forma hám mazmun birliginde ózlestiriwin, shıǵarmanıń janrlıq túrin, shıǵarmada qoyılǵan tiykarǵı mashqalanı anıqlay alıw.
- Syujet, kompoziciya elementlerin, obrazlar sisteması hám kórkemlik ideyalıq áhmiyetin anıqlay alıwın úyretiw eń áhmiyetli máseleler bolıp tabıladı.

Gúrrińlerdi, povestlerdi hám romanlardı oqıtıw metodikasına itibar berilip, bul janrlardıń oqıtılıwındaǵı ózgeshelikler, sabaq tipleri, interaktiv usıllardıń túrлерinen paydalanıw máselelerin biliw kerek. Sonday-aq prozalıq shıǵarmalardı oqıtıw metodikasınıń ózgesheliklerine toqtalıp, prozalıq shıǵarmalardı kórkemlep oqıw usılları, prozalıq shıǵarmalardı klasstan tıs jumıslar arqalı úyreniw sıyaqlı máselelerge metodikalıq kórsetpeler beriliw zárúr.

Qaraqalpaq ádebiyatınan berilgen prozalıq shıǵarmalardıń oqıwshılar tárepinen mazmunın ózlestiriw házirgi zaman metodikasındaǵı eń áhmiyetli máselelerdiń biri bolıp esaplanadı.

Test sorawları:

№1.

Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikasınıń izertlew obekti-bul:
kórkem ádebiyattı emes, al pedagogikalıq processke baylanıslı kelip shıǵatuǵın zańlılıqları;
kórkem ádebiyattıń ózin, rawajlanıw hám qalıplesiw ózgeshelikleri;
ádebiyattıń jámiyetlik ahmiyeti;
ádebiyat teoriyasınıń geypara máseleleri;

№2.

Ádebiyattı oqıtıw metodikası qaysı pánler menen baylanıslı?
estetika, pedagogika, til bilimi;
pedagogika;
matematika;
geografiya;

№3.

Dáslepki oqıw materialları retinde "Erkin Qaraqalpaqstan" gazetası neshinshi jılı baspadan shıqtı?
1924-jılı;
1922- jılı;
1923- jılı;
1932- jılı;

№4.

"Egedeler sawatı", "Álipbe", "Oqıw kitabı" atlı oqıw quralları 1-ret kim tárepinen jazıldı?
S. Majitov;
Asan dilmash;
Qasım Awezov;
Q.Ayımbetov;

№5.

Qaraqalpaqstanda neshinshi jıldan baslap birinshi mektepler ashıla basladı?
1918-19-jılları;
1919-20-jılları;
1921-22-jılları;
1923-24-jılları;

№6.

Házirgi sabaqtı shólkemlestiriwdiń dáslepki formaları tariyxta birinshi márte qaysı pedagog tárepinen islenip shıǵıldı?
V.V.Golubkov ;
V.Ushinskiy;

L.Rıbakov;
Ya.A.Komenskiy;
№7.
Akademiyaalıq liceylerde ádebiy materiallardı úyreniwler menen birge lekciyada jazıwshının ómiri hám dóretiwshilik jolı haqqında oqıwshıǵa túsinik berip baradı. Bul-
monografiyalıq lekciya;
obzorlıq lekciya;
kirisiw lekciya;
juwmaqlaw lekciya;
№8.
Oqıwshılardıń sóz mádeniyatın rawajlandırıwda jazba bayanlawǵa qoyǵan talaplardıń qaysısı durıs?
Bayanǵa alınǵan tekstlerdiń kórkemligi jaqsı, kórkem shıǵarma tili oqıwshılardıǵa túsinikli bolıwı kerek;
kórkem shıǵarma tili oqıwshılar ushın túsinikli bolıwı kerek;
bayan ushın alınǵan tekstlerdiń kórkemligi jaqsı bolıwı kerek;
qálegen shıǵarmadan bayan jumısın jazdırıwǵa boladı;
№9.
Akademiyaalıq liceylerde qaraqalpaq ádebiyatı baǵdarlaması qanday baǵdarda dúziledi?
ádebiy-táriyxıy kurstı úyretiw baǵdarında;
xronologiyalıq baǵdarda;
tematikalıq baǵdarda;
Tematikalıq- xronologiyalıq baǵdarda;

GLOSSARIY:

1. Pedagogikalıq princip - bul múǵallimniń ulıwma didaktikalıq qaǵıydalardı, pedagogikalıq jaǵdaylardı esapqa alıwı .
2. Kórkem shıǵarmalardıń mazmunı - bul onıń ideyalıq-tematikalıq tiykarı yaǵnıy shıǵarmada sáwlelengen turmıs shınlıǵı, ogan jazıwshı tárepinen berilgen baha.
3. **Tariyxıy princip** - bul ádebiy shıǵarmalardı tallawda súwretlengen shınlıq turmısqa jazıwshınıń qatnası.
4. Grafikalıq kórsetpe qurallar - kartalar, diagramma, sxemalar;
5. Mashqalalı metodı – bul mashqala jaratıw usılı;

ÁDEBIYATLAR:

1. Zunnunov A., Xotamov N., Esonov J., İbrohimov A. Adabiyot wqitish metodikasi.(darslik), Toshkent, «Wqituvchi», 1992.

2. Yuldashev Q. Adabiyot wqitishning ilmiy nazariy asoslari. Toshkent, «Wqituvchi», 1996.
3. Twxliev B. Adabiyot wqitish metodikasi. (wquv qwllanma), Toshkent, «Wzbxiston milliy kutubxonasi» nashriyoti, 2010.
4. Paxratdinov Á. Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikasi. (sabaqlıq), Nókis, «Bilim», 2004

İnternet saytları

4.<http://www.ziyonet.uz>

5.<http://www.edu.uz>

6-tema: Lekciyanı oqıtıw texnologiyaları

Lekciya-bul sabaq ótiwdiń tiykarǵı formalarınń biri. Lekciya ádebiy bilimdi sóz benen túsindiriw, awızsha bayan etiwdi názerde tutadı. **Lekciya** (latinsha sóz “oqıw degendi” ańlatadı) oqıw materialı, qandayda bir máseleniń, temaniń logikalıq izbe-izligin, belgili bir sistemaǵa salınǵan teksti bolıp esaplanadı. Lekciyaǵa eki túrli kóz qarasta jantasıwǵa boladı. Birinshiden, oqıwdı shólkemlestiriwdiń forması sıpatında, bunda bilimlerde sóz benen ańlatıw, awızeki bayan etiw metodı qollanıladı. Ekinshiden, lekciya basqa awızeki sóz arqalı ańlatatuǵın metodlardan esaplanıp onda oqıw materialın logikalıq izbe-izlikte bayan etiw, qatań belgilengen qurılısı, obrazlı dálillew, materiallardıń mazmunın ashıp beriwdiń izbe-izligi menen ózgeshelenedi.

“I.Yusupovtıń ómiri hám dóretiwshiligi” degen temada lekciya formasındaǵı sabaǵın ótiw texnologiyası.

Sabaq ótiletuǵın topar, bólim	Oqıw predmeti	Temaniń oqıw baǵdarlamasındaǵı tártip nomeri, ajratılǵan saat
3-kurs, 3-topar gumanitar bólimi	Qaraqalpaq ádebiyatı	№21 2 saat
Sáne, may, 2018-jıl	Topar oqıwshılarınıń sanı: 25	Pán muǵallimi: Yusupova Gúlsáwir
Rejesi	I.Yusupovtıń ómiri hám dóretiwshiligi 1.I.Yusupovtıń ómiri hám dóretiwshiligi tuwralı maǵlıwmatlar 2. I.Yusupov lirikasınıń ideyalıq hám tematikalıq	

	<p>bağdarı</p> <p>3. I.Yusupov poeziyasınıń janrlıq ózgeshelikleri</p> <p>4. I.Yusupovtıń epikalıq dóretpeleri</p> <p>5.I.Yusupovtıń ádebiyatta tutqan ornı</p>	
Tiykargı túsinipler hám terminler	I.Yusupov XX ásirdeń 50-jıllarınan baslap XXI ásirdeń 10-jıllarına shekemgi qaraqalpaq ádebiyatınıń shayı, awdarmashı, dramaturg, jazıwshısı. Onıń poemalarınıń janrlıq ózgesheligi. Qaraqalpaq ádebiyatında tutqan ornı.	
Sabaqtıń maqseti	I.Yusupovtıń ómiri hám dóretilishiligin tereńnen úyreniw; Oqıwshılarda shayı dóretilishiligi boyınsha bilim kónlikpelerin jetilistiriw, shayırdıń lirikalıq shıǵarmalarınıń mazmunı, formalıq ózgesheliklerin túsindiriw, shıǵarmalarınıń kórkemlik dúnyasınıń ańlaw, shayırdıń ádebiyatımızda tutqan ornın belgilew hám anıqlaw, túsiniw alıw.	
Muǵallımniń wazıypası	<p>Motivaciyalıq wazıypası. Bul tema boyınsha tereń mazmunǵa iye sorawlardı qoyıp, oqıwshılardı ótilip atırǵan temaǵa, sonday-aq keyingi temaǵa jáne de basqa ádebiy terminlerin úyreniwge, qızıqtıra alıw.</p> <p>Úyretiwshiniń wazıypası. Temanıń tiykargı mazmunı menen tanıstırıw, olardıń óz-ara baylanıslılıǵın ashıp beriw.</p> <p>Rawajlandırıwshı wazıypa. Oqıwshılarda tereń pikirlewshi sın kóz qaraların qalıplestiriw</p>	
Oqıw iskerliginiń natıyjeliligi	Oqıwshı I.Yusupovtıń ómiri hám dóretilishiligi haqqında tolıq maǵlıwmatqa iye bolıp, onı yadnan aytıp bere alıwı kerek. Shayırdıń lirikalıq hám epikalıq shıǵarmalarınıń mazmunın hám formalıq ózgesheliklerin durıs anıqlawı kerek. Shayırdıń kórkem dóretilishilik sheberliginiń sını anıqlaw zárúr. I.Yusupovtıń qaraqalpaq ádebiyatın rawajlandırıwǵa qosqan úlesin tereńnen túsindiriw kerek	
Oqıtıw metodları hám úyreniw texnikası	Insert, múyeshler, klaster, gúrrinlesiw	
Oqıtıw quralları	Taxta, slaydlar, kitap, jurnal, jazıw qaǵazları	

Oqıtıw sharayatı	Kabinet, auditoriya	
Bul sabaqtı ótpesten aldın oqıwshılardıń biliwi shárt bolǵan bilim, kónlikpe, tájireybe hám materiallar	XX ásir qaraqalpaq ádebiyatı 80-90-jılları tematikalıq, ideyalıq, kórkemlik hám janrlıq jaqtan rawajlandı. Usı ulıwma baǵdardı biliwi, shayır poeziyalıq shıǵarmalarınıń mazmun hám janrlıq jaqtan bóliniwlerin, teoriyalıq tiykarların ózlestirgen bolıwı, hárqanday lirikalıq dóretpelerdi kórkemlep oqıp, ózinshe dóretywshilik penen talıqlay alıw sheberliklerin biliwi kerek. Sonday-aq I.Yusupov poeziyasınıń, prozalıq hám dramalıq shıǵarmalarınıń baspa sózde járiyalanıwın biliwi tiyis.	

Tarqatpa material. Kishi toparlardıń jumısların bahalaw kestesı

Kishi toparlar	Tapsırma	Juwaptıń anıqlılıǵı, durıslılıǵı	Túsinikiligi hám qısqalıǵı	Oqıwshılardıń belsendeliligi	Toplaǵan balı
1-kishi topar	1.Tapsırma 2.Tapsırma 3.Tapsırma				
	Jámi				
2-kishi topar	1.Tapsırma 2.Tapsırma 3.Tapsırma				
	Jámi				
3-kishi topar	1.Tapsırma 2.Tapsırma 3.Tapsırma				
	Jámi				

Tarqatpa material

Kishi toparlarǵa tapsırma: I.Yusupov lirikasınıń tematikası hám mazmunı

	I.Yusupov lirikasınıń tematikası hám nazmunı		
I.Yusupov lirika-sında watan teması, qosıqlardıń atamaları	Filosofiyalıq lirikası	Didaktikalıq lirika	Muhabbat lirikası
	I.Yusupov		

	shıǵarmaların janlıq jaqtan bóliniwi		
muxammes	ǵázzeller	Tórtlik	Poema drama

Tarqatpa material: “Delfa” metodu - bul oqıwshılardıń dóretiwshilik pikir júritiw, bildirilgen pikirlerdi salıstırıp baha beriw kónlikpelerin qalıplestiretuǵın metodlardan biri. Onda belgili ólshemlerge muwapıq neytral variantlar tańlanadı hám olardan áhmiyetligi ajratıladı.

Neytrallıq	I.Yusupovtıń qaraqalpaq ádebiyatında tutqan ornı neler menen belgilenedi?	Bahalaw, tańlaw
1	Shayırdıń ómiri tuwralı maǵlıwmat	
2	I.Yusupov dóretiwshiliginde Nawayı dástúrleri	
3	I.Yusupov dóretiwshiliginde túrkmen teması	
4	I.Yusupov poeziyasında doslıq teması	
5	Shıǵıs poeziyası úlgilerin jaqsı bilgenligi	
6	I.Yusupov poeziyasınıń janlıq ózgesheligi	
7	I.Yusupovtıń dramalıq shıǵarmaları	
8	Muhabbat temasınıń jırlanıwı	
9	“Búlbúl uyası” dóretpesiniń syujeti	
10	“Máńgi bulaqlar” awdarmaları	
11	Ǵárezsizlik dáwirdegi poeziyası	

Seminar haqqında túsiniw

Seminar - (latınsha sóz bolıp, derek, awıspalı mánisi mektep) oqıw ámeliy shınıǵıwlardıń formalarınń biri. Joqarı oqıw orınlarında ilimiy dógerekte, konferenciya qollanıladı. Onıń tiykarǵı úsh túri bar:

1. Úyrenilip atırǵan pán yamasa kurstı tereń járdem beretuǵın seminar sabaǵı.
2. Ayırım mashqala tiykarǵı kerekli úyreniw ushın ótkeriletuǵın seminarlar.
3. Izertlew xarakterindegi seminar.

Ol tómendegi funkciyalardı atqaradı:

- Studentlerge (oqıwshılardıń) professional bilim beriw hám tárbiyalaw;
- Óz betinshe izleniw kónlikpesin ósiriw;
- Logikalıq pikirlewge úyretiw;
- Sóylewdi ósiriw, ilimiy diskussiyalar alıp barıwǵa úyretiw;
- Studentlerdiń, oqıwshılardıń bilimin tekseriw, bahalaw;
- Teoriyalıq bilimlerdegi ámeliyat penen baylanıstırıw.

“I.Yusupovtıń prozalıq hám dramalıq shıǵarmaları” degen temada seminar formasında shólkemlestirilgen sabaǵın ótiw texnologiyası

Sabaq ótiletuǵın kurs, topar, bólimi	Oqıw predmeti	Temaniń oqıw baǵdarlamasındaǵı tártip nomeri hám ajratılǵan saati
2-kurs, 204- topar gumanitar tálim bólimi	Qaraqalpaq ádebiyatı	№15 2 saat
Ótiletuǵın sabaqtıń teması	I.Yusupovtıń prozalıq hám dramalıq shıǵarmaları Rejesi: 1.I.Yusupov prozalıq shıǵarmalarınıń syujeti 2. “Seydan ǵarrınıń gewishi” gúrrińiniń teması hám ideyalıq mazmunı, obrazları 3. “Ómirbek laqqı” draması 4. “Qırıq qız” draması	Pán muǵallim i
Tiykarǵı túsinikler hám terminler	I.Yusupov qaraqalpaq ádebiyatına qosqan úlesi. Prozalıq hám dramalıq shıǵarmalarınıń kórkemlik ózgeshelikleri	
Sabaqtıń maqseti	1. I.Yusupovtıń “Ǵarri tuttaǵı gúz” ocherkler hám gúrrińler toplamı haqqında túsinik beriw 2. I.Yusupovtıń “Ómirbek laqqı” pessosınıń syujetin túsendiriw 3. I.Yusupov poemaları haqqında teoriyalıq maǵlıwmatlar beriw 4. I.Yusupovtıń “Ájiniyaz” operasınıń qaraqalpaq ádebiyatında tutqan ornı 5. I.Yusupovtıń dramalıq shıǵarmalarınıń kórkemligi	
Muǵallimniń wazıypaları	Motivaciyalıq wazıypa: Bul tema boyınsha tereń mazmunǵa iye sorawlardı qoyıp, I.Yusupovtıń prozalıq hám dramalıq shıǵarmaları boyınsha ádebiy terminlerdi tereńnen úyretip, oqıwshılardıń sabaqqa qızıǵıwshılıǵın arttırıw kerek. Úyretiwdiń wazıypası: Temaniń tiykarǵı túsinikleri, mazmunı menen tanıstırıw, olardıń óz-ara baylanıslılıǵın ashıp beriw.	
Oqıw iskerliginiń	Oqıwshı:	

nátiyjeliligi	<p>1.I.Yusupovtın dramalıq hám prozalıq shıǵarmaların qaharman obrazları, syjeti tuwralı aytıp beriw;</p> <p>2.I.Yusupovtın prozalıq shıǵarmaların poeziyalıq shıǵarmalarınan ózgesheliklerin túsindiriw;</p> <p>3. “Ómirbek laqqı” dramasınıń syjeti hám kórkemlik ózgeshelikleri;</p> <p>4.“Ájiniyaz” operasında kórkem obrazlardın jasalıw usılların biliwi kerek;</p> <p>5. “Seydan ǵarrınıń gewishi” gúrrińiniń syjetin túsindiriw kerek;</p> <p>6.XX ásir qaraqalpaq ádebiyatınıń rawajlanıwına I.Yusupov dóretiwshiliginiń tásiiri;</p> <p>7.I.Yusupovtın dramalıq shıǵarmalarında monolog hám dialoglardın qollanıwı.</p>	
Oqıtıw metodları hám úyreniw texnikası	Kórgizbeli qurallardan, tarqatpa material paydalanıw, kishi toparlarǵa bólinip birgelikte islew, soraw-juwap, dedukciya h.t.b.	
Oqıw quralları	Taxta, slaydlar, dápter, gazeta, ruchka, jurnal	
Oqıtıw sharayatı	Kabinet, auditoriya	
Bul sabaqtı ótpesten aldın oqıwshılardıń biliwi shárt bolǵan bilim, kónlikpe hám tájiriybeleri	Oqıwshı I.Yusupovtın dramalıq hám prozalıq shıǵarmaların úyrenbesten aldın kórkem ádebiyattın túrlerge bóliniw, lirikalıq dóretpeniń ayırmashılıqları, ideyalıq-tematikalıq, kórkemlik ózgesheliklerin, kórkem súwretlew quralları hám usılları jóninde teoriyalıq bilimlerge iye bolsa maqsetke muwapıq boladı.	

“I.Yusupovtın poemaları” degen temada seminar formasındaǵı sabaǵınıń texnologiyalıq kartası (úlgı)

Texnologiyalıq basqısh, waqıt	Iskerliktiń mazmunı	
	Muǵallım	Oqıwshı
Tema boyınsha sabaq ótiwge tayarlanıw	Oqıwshılardıń xabar, sabaq processinde ámelge asırıwı kerek bolǵan tapsırmalar menen támiyinlew maqsetinde:	Seminar sabaǵına tayarlanadı

	-Pikirlew ushın sorawlar tayarlaydı; -Testler, tema boyınsha tekstler, sabaq ótiwge tayarlaydı; -Tema boyınsha kórgizbeli qurallar hám tarqatpa materiallar tayarlaydı, sabaq ótiw metodların tańlaydı. Sabaq ótiwdiń texnologiyalıq kartasın tayarlaydı.	
1 basqışh. Kirisiw Dáslepki tema menen baylanıstırıw Temanı úyreniw motivaciyası 6-8 minut	1.1. Dáslepki sabaqta ótilgen tema boyınsha qısqasha soraw metodi qollanıp, ótilgen tema yeske túsiriledi. 1.2. I.Yusupovtıń poemaları boyınsha tema ayıladı, onı ótken tema menen baylanıstıradi. 1.3. Temanıń maqseti, sabaqtıń nátiyjesi hám onı ótke-riw rejesin járiya qıladı 1.4. Tekstler hám oqıw shınıǵıwlarınıń wazıy-pası, olardı oqıwshılar-dıń bilimin tereńlestiriwge tásin kórsetip beredi	Tiykargı túsiniqlerdiń mazmunın aytıp beredi. Esitedi
2.Tiykargı basqışh. Oqıshılarda bilim alıwǵa jedellestiriw. Seminar sabaǵınıń birinshi sorawınıń talıqlanıwı 10 minut	Oqıwshılarga I.Yusupovtıń poemaları haqqında soraw beredi. Shayır poemalarınıń janrlıq ózgesheliklerin túsindiriw. Shayırdıń poemalarınıń syujetindegi ózgesheliklerdi túsindiriw. Pikirlew metodın qollanıladı. Pikirlewdi juwmaqlaydı.	2.1.1. Esitedi, juwap beredi, óz-ara pikirlesedi.
Seminar sabaǵınıń ekinshi sorawınıń talıqlanıwı 10 minut	2.2.1. Shayırdıń lirikalıq shıǵarmalarınıń basqalardan ajratıp turatuǵın parqlı belgilerin atap kórsete alasız ba? Siziń pikirinizshe, eldegi bolıp atırǵan waqıyalar shayır dóretiwshiligine qanshelli dárejede tásir kórsetti. “Aqlıy hújim” metodın qollanıladı. 2.2.2. Kishi toparlarda ayılǵan pikirler ajratılıp, baha beriw ámelge asırıladi.	2.2.1. Dáslep individual tárizde soń kishi toparlarga bólingen halda toparlarda pikirlesiw, juwap beredi.

	Pikirlawın juwmaqlaydı.	
Seminar sabaǵınıń úshinshi sorawınıń talıqlanıwı 10 minut	2.3.1. I.Yusupovtıń poemaları boyınsha dúzilgen test hám juwaplar kestesini tarqatıladı; 2.3.2. Test juwapların jıynastırıp aladı; 2.3.3. Test juwaplarınıń talqılawın shólkemlestiredi. Onı tamamlaydı.	2.3.1. Oqıwshılar kesteni toltıradı 2.3.2. Test sorawların talqılaydı
Seminar sabaǵınıń tórtinshi sorawınıń talıqlanıwı 10 minut	2.4.1. Kishi toparları I.Yusupov poemaları yamasa olardan úzindeler usınıs etiledi. Tapsırmanıń shártleri túsindiriledi. Kórkem tekstten avtor súwretlegen kórkem obrazlardıń sıpatlamasını tawıp, onıń bazı bir ózinshelik belgilerin aytıp beriw kerekligin atap ótedi. 2.4.2. Kishi toparlardıń tekstinen juwapların esitedi hám tolıqtıradı	2.4.1. Kishi toparlar kórkem tekst penen tanısıp shıǵadı. 2.4.2. Kishi toparlar óz betinshe tapsırmanı orınlaydı. 2.4.3. Kishi toparlardıń bir-birewi juwap beredi
Seminar sabaǵınıń besinshi sorawınıń talıqlanıwı 5 minut	2.5.1. Kishi topar oqıwshılarına I.Yusupovtıń “Tumaris” poeması-nan dialog hám monologlar berilgen tarqatpa materiallar beriledi. 2.5.2. Tarqatpa material menen tanısıp bolǵannan keyin oqıwshılardıǵa tekste keltirilgen dialog hám monologlardıń poemadaǵı obrazlardıń qaysı birine tiyisli yekenligin anıqlawı onıń qaharman xarakterin ashıp beriwdegi ornı haqqında sóz etiledi. Qısqaşa jazba bayanat tayarlawdı usınıs yetedi. 2.5.3. I.Yusupovtıń poemaları boyınsha prezentaciyalarda shól-kemlestiriledi. Olardıń pikirlerin tolıqtıradı.	2.5.1. Kishi toparlar taqatpa materiallar menen tanısıp shıǵadı 2.5.2. Kishi toparlarda hár biri jazba bayanat tayarlaydı 2.5.3. Kishi toparlar bayanat boyınsha prezentaciya qıladı
Seminar sabaǵınıń altınshi sorawınıń talıqlanıwı	2.6.1. Kishi toparlardıǵa I.Yusupov poemalarınıń bir-birinen ózgeshelikleri hám kórkemligi boyınsha keste tarqatıladı 2.6.2. “Dala ármanları” poeması boyınsha dúzilgen kestesini toltırıwdı túsindiridi, jol-	2.6.1. Kishi toparlar keste aladı, oqıydı. 2.6.2. Kesteni toltıradı 2.6.3. Kesteni

1	jobalar kórsetip tekserip baradı. 2.6.3. Kishi toparlardan kesteni jıynap aladı. “Dala ármanlari” poemasınıń janrlıq ózgeshelikleri boyınsha jazılǵan pikirler talıqlanadı	beredi. Esitedi. Pikirlesedi.
Seminar sabaǵınıń jetinshi sorawınıń talıqlanıwı	2.7.1.I.Yusupovtıń “Watan topıraǵı” poeması qaraqalpaq ádebiyatında tutqan ornın neler menen dálillep beresiz? Shayırdıń júrek tórindegi tolǵanıslardı qozǵaltıp, ilhamlanıp geyde qayǵılanıp jazıwshı turmıslıq waqıyalar sebep boldı ma? 2.7.2. Kishi toparlardı sorawlar boyınsha oy juwırtıp, pikirlewdi shólkemlestiriledi 2.7.3. Pikirlesiw tamamlaydı. Pikirlerdi ulıwmalastırǵan halda juwmaq jasaydı.	2.7.1. Kishi toparlar óz-ara pikirlesedi 2.7.2. Óz-ara pikirlesedi 2.7.3. Esitedi
3. Juwmaqlawshı basqısh	3.1. Oqıwshılardıǵa hárbir kishi toparlardan sabaqqa jedel qatnasıwın, bahalawdı usınıs etedi. Birinshi orın 1 ball, ekinshi orın 0,9 ball; 3-orın 0,8 ball, 4-orın 0,7 ball; 5-orın 0,6 ball 3.2 Sabaqqa juwmaq jasaydı. Oqıwshılardıń dıqqatın tiykarǵı máselege qaratadı, seminar formasındaǵı sabaqqa tayarlanıwda nelerge itibar beriw, túsiniksiz sorawlarǵa kórsetpe beredi.	3.1.Kishi toparlardı tapsırmanı orınlaw boyınsha qılǵan isleri hám bildirilgen pikirleri tiykarında qoyılǵan ballardı járiya etedi.

Akademiyalıq liceylerde qaraqalpaq ádebiyatı pání boyınsha lekciya hám seminar formasındaǵı “I.Yusupovtıń dóretiwshiligine” arnalǵan sabaq úlgerinen mısallar keltirildi. Bul qatıp qalǵan úlgi emes, akademiyalıq liceyde I.Yusupov dóretiwshiligin oqıtıwda hárbir ádebiyatshı muǵallım dóretiwshilik penen qatnas jasap metodikalıq jaqtan ózgerisler kirgiziwi múmkin. Solay etip, akademiyalıq liceylerde qaraqalpaq ádebiyatı baǵdarlaması tiykarında I.Yusupov dóretiwshiligine arnalǵan sabaqlarǵa jańa pedagogikalıq texnologiyalar engiziw arqalı onıń sapasın arttırıw hám nátiyjeligin elede asırıw jaslardıń estetikalıq tárbiyasın bayıtıp, rawajlanıp barıwına óziniń unamlı tásirin jasaydı.

TEST SORAWLARÍ:

№1.

XI klasslarda materialdı úyreniw tártibi qaysı principke tiykarlanadı?

tariyxiy principke
máwsimlik principke
xronologiyalıq principke
tematikalıq principke

№2.

Akademiyalıq liseylerde materialdı úyreniw tártibi qaysı principke tiykarlanadı?
tariyxiy principke
máwsimlik principke
xronologiyalıq principke
tematikalıq principke

№3.

Kásip-óner kolledjlerde materialdı úyreniw tártibi qaysı principke tiykarlanadı?
tariyxiy principke
máwsimlik principke
xronologiyalıq principke
tematikalıq principke

№4.

Oqıwdı shólkemlestiriw - bul
sabaq
baǵdarlama
tematikalıq joba
sabaqtıń maqseti

№5.

Kórkem shıǵarmanı tallawdıń neshe túri bar?
2
3
4
5

№6.

Tematikalıq joba neshe jılǵa dúziledi?
bir jılǵa dúziledi
eki ayǵa
eki jılǵa dúziledi
úsh jılǵa dúziledi

№7.

Sabaqtıń jobası qaysı bólimlerdi óz ishine qamtıydı?
sabaqtıń teması, sabaqtı qurallandıruw, temanıń maqseti, sabaqtıń barısı
sabaqtı qurallandıruw, temanıń maqseti
sabaqtıń teması, sab, sabaqtıń barısı aqtı qurallandıruw
temanıń maqseti, sabaqtıń barısı

№8.

Pedagogikalıq princip nelerdi esapqa aladı?
ulıwma didaktikalıq qaǵıydalardı
filosofiyalıq máseleni
filologiyalıq máseleni
tariyxiy máseleni

№9.

Kórkem oqıwda pauzanıń túrlerin anıqlań?
grammatikalıq, logikalıq, psixologiyalıq pauzalar
fonetikalıq, psixologiyalıq pauzalar
logikalıq, psixologiyalıq pauzalar
morfologiyalıq, psixologiyalıq pauzalar

№10. 2-babı; 2-bólim; qıyınshılıq dárejesi - 1;

Oqıtıwdın mazmunı ...bul
oylaw, bilim alıw, uqıp
bilim alıw, úyreniw
oylaw, uqıp
bilim alıw, kónlikpe

GLOSSARIY:

1. **Lekciya**-bul sabaq ótiwdiń tiykarǵı formalarınıń biri. .
2. Oqıwdı shólkemlestiriw – bul sabaq.
3. **Seminar** - (latınsha sóz bolıp, derek, awıspalı mánisi mektep) oqıw ámeliy shınıǵıwlardıń formalarınıń biri.
4. Diafilm-bul shayıw-jazıwshılar dóretiwshiligin túsindiriwde zárúrli texnikalıq qurallardıń biri.;
5. Diywalı gazeta – bul mekteptiń turmısındaǵı júz berip atırǵan jańalıqlar, ádebiy jańalıqlar, oqıwshılar tárepinen jazılǵan hárqıylı temalardaǵı maqalaları, gúrrińleri, qosıqları tuwralı maǵlıwmat beretuǵın ádebiy dóretiwshilik oray esaplanadı.

Тийкарғы әдебиятлар

1. Пахратдинов Э. Қарақалпақ әдебиятын оқытыў методикасы. (сабақлық). - Нөкис: Билим, 2004. -260 бет.
2. Хусанбоева Қ., Ниёзметова Р. Адабиёт ўқитиш методикаси. – Ташкент: Баркамал файз мадиа, 2018. - 352 б.
3. Юсупов Қ. Қарақалпақ әдебиятын оқытуw методикасы. (сабақлық). -Ташкент: «Сано-стандарт», 2018. -336 бет.
4. Юсупов Қ. Академиялық лицейлерде қарақалпақ әдебиятын оқытыў методикасы. (монография). – Нөкис: Қарақалпақстан, 2019. -112 бет.

PITKERIW JUMÍSLARÍ

1. Қарақалпақ әдебиятын оқытуw методикасынín илмиy теориясынín тийкарлары
2. Адебиyat пánлерин оқытуwда лекция түрлеринен payдаланıw
3. Қарақалпақ әдебиyatın оқытуwдı jaña педагогикалық texnologiyadan payдаланıw usılları
4. İnteraktiv metodlar (zikzag, múyeshler)
5. Қарақалпақ әдебиyatın оқытуw методикасынín tariyxı
6. Кóркem shıǵarmalardı tallawdın илмиy teriyalıq тийкарлары
7. Қарақалпақ әдебиyatın оқытуw методикасынín басqa пánлер менен baylanısı
8. Bilimlendiriw basqıshlarında әдебиyat kursınín mazmunı hám qurılısı
9. Dramalıq shıǵarmaları оқытуw usılları
10. Қарақалпақ әдебиyatın оқытуwда jaña педагогикалық texnologiyadan payдаланıw usılları
11. Seminar sabaǵın ótkeriw usılları
12. Қарақалпақ әдебиyatı методикасынín izertlew metodları
13. Қарақалпақ әдебиyatı методикасынín tariyx penen baylanısı
14. Қарақалпақ әдебиyatı методикасынín estetika pání менен baylanısı
15. Адебиyat sabaǵın shólkemlestiriw hám ótkeriw
16. Адебиyat sabaǵında оқыwshılardıń awızeki hám jazba sówlew mádeniyatın rawajlandırıw jolları
17. Кóркem shıǵarmalardıń tilin úyreniw usılları
18. Қарақалпақ әдебиyatın оқытуw методикасынín pedagogika pání менен baylanısı

19. Jazıwshılardıń dóretiwshiligin úyreniw usılları
20. Ádebiyat sabaqları hám onıń aldına qoyılatuǵın talaplar
21. Poemalarda oqıtıw sabaq túrлерinen paydalanıw.
22. Qaraqalpaq ádebiyatı sabaqlıǵınıń dúziliw baǵdarı
23. Konferentsiya sabaǵı
24. T. Qayıpbergenov dóretiwshiligin oqıtıw usılları
24. I. Yusupov dóretiwshiligin oqıtıw usılları
24. Berdaq dóretiwshiligin oqıtıw usılları
24. Ájiniyaz dóretiwshiligin oqıtıw usılları
24. J. Aymurzaev dóretiwshiligin oqıtıw usılları
24. T. Jumamuratov dóretiwshiligin oqıtıw usılları
24. Ótеш shayır dóretiwshiligin oqıtıw usılları
24. Kúnxoja dóretiwshiligin oqıtıw usılları
24. K. Karimov dóretiwshiligin oqıtıw usılları

KEYSLER BANKI

Keys- bul (inglisshe – **TRUE LIFE** atamasına qaray) turmıstıń bir bólegi degendi ańlatadı. Keys jaǵday ápiwayı haqıyqıy bayanı emes, al jaǵdaydı túsiniw hám bahalawǵa múmkinshilik beretuǵın birden-bir maǵlıwmatlar kompleksi esaplanadı.

Keys-stadi (inglisshe sóz bolıp, kase –toplam, anıq jaǵday, stadi-tálim) keyste bayan etilgen hám tálim alıwshılardı mashqaalı sáwlelendiriw jáne onı maqsetke muwapıq túrdegi sheshim variantların izlewge baǵdarlangan anıq yamasa jasalma túrinde jaratılǵan jaǵdaydıń mashqalalı jaǵdaydı tallaw ushın tiykarlaatuǵın tálim metodi.

TEST SORAWLARI

№1. 2-babı; 1-bólim; qıyınshılıq dárejesi - 2;

Kirisiw lekciyası bul -
pánniń jetiskenlikleri hám oqıw-metodikalıq ádebiyatlar haqqında túsiniw beriw
pánniń jetiskenlikleri hám belgili alımlar menen tanıstırıw
pánniń oqıw-metodikalıq ádebiyatları haqqında túsiniw beriw
belgili alımlar menen tanıstırıw, keleshektegi izertlewlerdiń baǵdarın belgilew

№2. 2-babı; 1-bólim; qıyınshılıq dárejesi - 2;

Lekciya túrlerin anıqlań!
sholiw lekciyası, problemalıq lekciya, vizual lekciyası, lekciya konferenciyası
problemalıq lekciya, vizual lekciyası, lekciya konferenciyası, seminar
vizual lekciyası, lekciya konferenciyası, oqıtıw metodlar
problemalıq lekciya, seminar, lekciya konferenciyası, ámeliy sabaqlar
№3. 2-babı; 1-bólim; qıyınshılıq dárejesi - 2;
Ámeliy sabaq bul -
studentlerge izleniw kónlikpesin ósiriw, teoriyalıq bilimlerdi ámeliyat penen baylanıstırıw
studentlerge bilim beriw, bilimnı tekseriw
studentlerge teoriyalıq bilimlerdi ámeliyat penen baylanıstırıw.
studentlerge bilim beriw, izleniw kónlikpesin ósiriw, ádebiyatqa qızıǵıwshılıǵın arttırıw
№4. 1-babı; 1-bólim; qıyınshılıq dárejesi - 2;
Grafikalıq kórsetpe qurallar neler kiredi?
kartalar, diagramma, sxemalar;
portret, peyzaj, kórinislerge baylanıslı súwretler;
magnitofon, epiadoskop, proektor;
epiadoskop, kartalar, peyzaj;
№5. 1-babı; 1-bólim; qıyınshılıq dárejesi - 2;
Shıǵarma jumıstıń neshe túri bar?
úsh túri;
eki túri;
bes túri;
tórt túri;
№6. 2-babı; 2-bólim; qıyınshılıq dárejesi - 1;
Qaysı shıǵarmada matematikalıq másele berilgen?
“Qásiyetli gáwhar tas hám aqıllı shopan haqqında ertek” poemasında;
“Ómirim” qosıǵında;
“Anangeldi” dástanında;
“Ernazar biy” dástanında;
№7. 2-babı; 3-bólim; qıyınshılıq dárejesi - 2;
XX ásirdeń 70-80-jıllarındaǵı metodikalıq miynetlerdiń avtorların anıqlań!
Q.Ayimbetov, Q.Maqsatov, K.Sultanov, S.Axmetov, Á.Paxratdinov
I.Yusupov, I.Saǵitov, P.Allashov, Q.Yuldoshev, S.Áxmetov
Á.Paxratdinov, Q.Yuldoshev, G.Esemuratov, J.Qayırbaev
Q.Ayimbetov, Q.Yuldoshev, Á.Paxratdinov, G.Esemuratov
№8. 2-babı; 7-bólim; qıyınshılıq dárejesi - 1;
Oqıtıw barısında tiykarınan qaysı máselege kewil awdarılıwı kerek?
baǵdarlamaǵa;
ádebiyat sabaǵına;
ádebiyat sabaǵının maqsetine;
ádebiyat sabaǵının sistemasına;
№9. 2-babı; 7-bólim; qıyınshılıq dárejesi - 3;
Ádebiyat sabaqlıǵınıń mazmunı nede bayan yetiledi?
ádebiyat baǵdarlamasında;
tematikalıq jobada;
jekke sabaq jobasında ;
kalendarlıq jobada;
№10. 2-babı; 3-bólim; qıyınshılıq dárejesi - 3;

XX ásirniń 90-jıllarındaǵı metodikalıq miynetlerdiń avtorların anıqlań!
S.Axmetov, Á.Paxratdinov, K.Palimbetov, Q.Yusupov,
Q.Ayimbetov, Q.Yuldoshev, K.Allambergenov, Q.Orazimbetov
Á.Paxratdinov, Q.Yuldoshev, G.Esemuratov, J.Qayırbaev
Q.Ayimbetov, Q.Yuldoshev, Á.Paxratdinov, G.Esemuratov
№11. 2-babı; 2-bólim; qıyınshılıq dárejesi - 3;
Qaraqalpaq ádebiyatı baǵdarlamasında liceyler ushın materiallar neshe basqıshda beriledi?
eki basqıshda;
úsh basqıshda;
tórt basqıshda;
bes basqıshda;
№12. 1-babı; 2-bólim; qıyınshılıq dárejesi - 2;
"Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodkası" sabaqlıǵınıń (1988) avtorın anıqlań?
S.Axmetov, A.Paxratdinov, A.Pirnazarov;
I.Otevliev P.Allashev, Z.Ayjanova;
A.Paxratdinov, P.Allashev, Z.Ayjanova;
A.Paxratdinov, P.Allashev, Q.Yusupov;
№13. 1-babı; 3-bólim; qıyınshılıq dárejesi - 1;
"Sawatlı bolınlar" oqıw kitabınıń avtorı kim?
Q.Ayimbetov;
S.Majitov;
P.Allashev;
A.Paxratdinov;
№14. 1-babı; 3-bólim; qıyınshılıq dárejesi - 1;
«Sh.Seyitovtıń prozasın tallaw usılları» (2017) metodikalıq miynetiniń avtorın anıqlań!
Q.Yusupov
Á.Paxratdinov
S.Axmetov
G.Esemuratov
№15. 2-babı; 2-bólim; qıyınshılıq dárejesi - 1;
Neshinshi jıldan baslap ulıwma orta bilim beriwdiń mámleketlik bilimlendiriw standartlarınıń monitoringin júrgiziw tártibi yengizildi?
2001-jıldan baslap;
2003-jıldan baslap;
2007-jıldan baslap;
2009-jıldan baslap;
№16. 1-babı; 3-bólim; qıyınshılıq dárejesi - 1;
Ózbekistan Respublikasında ulıwma bilim beriwdi shólkemlestiriw haqqındaǵı qararı qashan shıqtı?
1998-jılı 15-mayda;
1996-jılı 15-mayda;
1997-jılı 15-mayda;
1999-jılı 15-mayda;
№17. 1-babı; 3-bólim; qıyınshılıq dárejesi - 2;
Ózbekistan Respublikasınıń "Bilimlendiriw haqqında"ǵı nızamı" qashan qabıl yetildi?
29-avgust 1997-jılı;
29-avgust 1992-jılı;

29-avgust 1995-jılı;
29-avgust 1999-jılı;
№18. 1-babı; 3-bólim; qıynshılıq dárejesi - 1;
Qaraqalpaqstanda muǵallimler tayarlaytuǵın kurslar neshinshi jılları shólkemlestirildi?
1919-21-jılları;
1918-21-jılları;
1917-21-jılları;
1919-24-jılları;
№19. 1-babı; 2-bólim; qıynshılıq dárejesi - 2;
«Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası» (2018) sabaqlıǵınıń avtorın anıqlań!
Q.Yusupov
Á.Paxratdinov
S.Axmetov
G.Esemuratov
№20. 2-babı; 2-bólim; qıynshılıq dárejesi - 1;
Orta mekteplerde qaraqalpaq ádebiyatı boyınsha baǵdarlama qalay dúziledi?
úsh túrli baǵıtta ;
eki túrli baǵıtta ;
tórt túrli baǵıtta;
bes túrli baǵıtta;
№21. 1-babı; 4-bólim; qıynshılıq dárejesi - 2;
Ádebiyat oqıtıwshısı baǵdarlamanı úyrengende tiykarınan tómendegi qaysı máselelerge kewil awdaradı?
baǵdarlamanın úyreniw tártibine, izbe-izligine qaraw kerek;
baǵdarlamanın úyreniw tártibin umıtpawı kerek;
ádebiyat sabaǵı sistemasına tolıq túsingen bolıwı shárt;
ádebiyat sabaǵı sistemasına tolıq túsingen bolıwı shárt;
№22. 2-babı; 8-bólim; qıynshılıq dárejesi - 2;
Házirgi waqıtlarda mektep ámeliyatında háreketshen qollanılatuǵın metodlardı kórsetiń?
gúrrińlesiw metodu, interaktiv texnologiyalar;
dóretiwshilik metod, evristikalıq metod ;
gúrrińlesiw metodu, lekciya metodu;
gúrrińlesiw metodu, lekciya metodu, bayanat metodu;
№23. 1-babı; 6-bólim; qıynshılıq dárejesi - 1;
Kórkemlep oqıwdıń mekteplerde baǵdarmalıq dástúrin rawajlandırıw neshinshi jılları boldı?
1950-60-jıllarǵa;
1960-70-jıllarǵa;
1970-80-jıllarǵa;
1980-90-jıllarǵa;
№24. 2-babı; 2-bólim; qıynshılıq dárejesi - 1;
Bir yamasa yeki saatlıq sabaqqa mólsherlengen, programma materialınıń mazmunın tolıq bayan qılatuǵın, didaktikalıq maqset hám talaplarǵa juwap bererlik etip shólkemlestirilgen oqıw túri -dep ataladı
sabaq túri;
birlesken sabaq túri;
oqıtıw túri;
aralas sabaq túri;

№25. 1-babı; 5-bólim; qıynshılıq dárejesi - 1;

Ádebiy shıǵarmanı oqıw, úyreniwge baylanıslı bir qansha tayarlıq jumıslarınıń júrgiziliwi ne dep ataladı?
kirisiw jumısları;
sabaq jobası;
sabaq teması;
sabaq maqseti;

№26. 2-babı; 11-bólim; qıynshılıq dárejesi - 2;

Qıwshınıń oqıw quralınıń túrlerin kórsetiń.
ádebiy kórkem tekstler, ádebiy kritikalıq hám táriyxıy ádebiy materiallar;
monogra fıyalarlıq jumıslar, táriyxıy ádebiy materiallar;
ádebiy kritikalıq hám táriyxıy ádebiy materiallar;
ádebiy kórkem tekstler;

№27. 2-babı; 7-bólim; qıynshılıq dárejesi - 3;

Ótken sabaqtaǵı oqıwshılardıǵa berilgen úy tapsırması menen jańa ótilgen temanıń bekkemlew basqıshların ádebiyat muǵallımı qosadı. Solay etip, bul.....sabaq túrin keltirip shıǵaradı.
birlesken sabaq túrin ;
jańa bilimler menen tanıstı rıw sabaq túrin;
aralas sabaq túrin;
seminar sabaq túrin;

№28. 2-babı; 7-bólim; qıynshılıq dárejesi - 3;

Bul sabaq túrin tańlaw kóbinese klassta oqıwshılardıǵa ótiletuǵın jańa temanıń xarakterine baylanıslı qurıladı. ...Bul sabaqta úy tapsırması oqıwshılardan soralmaydı. Qaysı sabaq túrine tiyisli?
jańa bilimler menen tanıstı rıw sabaq túri;
aralas sabaq túrin;
seminar sabaq túrin;
birlesken sabaq túrin ;

№29. 1-babı; 1-bólim; qıynshılıq dárejesi - 1;

Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikasını neshinshi jıllardan baslap oqıtılıp kiyatır?
1930-jıllardan baslap;
1920-jıllardan baslap;
1940-jıllardan baslap;
1950-jıllardan baslap;

№30. 1-babı; 1-bólim; qıynshılıq dárejesi - 3;

Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikasınıń izertlew obekti-bul:
kórkem ádebiyattı emes, al pedagogikalıq processke baylanıslı kelip shıǵatuǵın zańlılıqları;
kórkem ádebiyattıń ózin, rawajlanıw hám qalıplesiw ózgeshelikleri;
ádebiyattıń jámiyetlik ahmiyeti;
ádebiyat teoriyasınıń geypara máseleleri;

№31. 1-babı; 2-bólim; qıynshılıq dárejesi - 2;

Ádebiyat bul -
jaslardı ómir shinlıǵın tereń túsiniwge úyretetuǵın estetikalıq qurallardıń biri
oqıwshılardıń oy-órisin ósiredi
oqıwshılardıń jazba hám awızsha sóz baylıǵın, sawatlılıǵın rawajlandıradı
oqıwshılardıń sawatlılıǵın rawajlandırıwda pániniń wazıypası

№32. 1-babı; 3-bólim; qıynshılıq dárejesi - 1;

Dáslepki oqıw materialları retinde "Erkin Qaraqalpaqstan" gazetası neshinshi jılı baspadan shıqtı?
1924-jılı;

1922- jılı;
1923- jılı;
1932- jılı;
№33. 1-babı; 2-bólim; qıyınshılıq dárejesi - 1;
"Egedeler sawatı", "Álipbe", "Oqıw kitabı" atlı oqıw quralları 1-ret kim tárepinen jazıldı?
S. Majitov;
Asan dilmash;
Qasım Awezov;
Q.Ayımbetov;
№34. 2-babı; 2-bólim; qıyınshılıq dárejesi - 1;
Qaraqalpaqstanda neshinshi jıldan baslap birinshi mektepler ashıla basladı?
1918-19-jılları;
1919-20-jılları;
1921-22-jılları;
1923-24-jılları;
№35. 2-babı; 2-bólim; qıyınshılıq dárejesi - 2;
Házirgi sabaqtı shólkemlestiriwdiń dáslepki formaları tariyxta birinshi márte qaysı pedagog tárepinen islenip shıǵıldı?
V.V.Golubkov ;
V.Ushinskiy;
L.Rıbakov;
Ya.A.Komenskiy;
№36. 2-babı; 7-bólim; qıyınshılıq dárejesi - 2;
Akademiyalıq liceylerde ádebiy materiallardı úyreniwler menen birge lekciyada jazıwshının ómiri hám dóretiwshilik joli haqqında oqıwshıǵa túsinik berip baradı. Bul-
monografiyalıq lekciya;
obzorlıq lekciya;
kirisiw lekciya;
juwmaqlaw lekciya;
№37. 2-babı; 12-bólim; qıyınshılıq dárejesi - 2;
Oqıwshılardıń sóz mádeniyatın rawajlandırıwda jazba bayanlawǵa qoyǵan talaplardıń qaysısı durıs?
Bayanǵa alınǵan tekstlerdiń kórkemligi jaqsı, kórkem shıǵarma tili oqıwshılardıń túsinikli bolıwı kerek;
kórkem shıǵarma tili oqıwshılar ushın túsinikli bolıwı kerek;
bayan ushın alınǵan tekstlerdiń kórkemligi jaqsı bolıwı kerek;
qálegen shıǵarmadan bayan jumısın jazdırıwǵa boladı;
№38. 2-babı; 2-bólim; qıyınshılıq dárejesi - 1;
Akademiyalıq liceylerde qaraqalpaq ádebiyatı baǵdarlaması qanday baǵdarda dúziledi?
ádebiy-táriyxıy kurstı úyretiw baǵdarında;
xronologiyalıq baǵdarda;
tematikalıq baǵdarda;
Tematikalıq- xronologiyalıq baǵdarda;
№39. 2-babı; 7-bólim; qıyınshılıq dárejesi - 2;
Soraw usılında úy tapsırmasın soraǵanda bir neshe oqıwshını taxtaga shaqırıp, taxtaǵa shıqqan oqıwshınıń sanı úshewden kem bolmawı kerek. Bul qaysı usılǵa tiyisli?
frontal túrde soraw usılı;
jiylendirip soraw usılı;

jekke- jekke soraw usılı;
individuallıq xarakterdegi soraw usılı;
№40. 2-babı; 7-bólim; qıyınshılıq dárejesi - 2;
..Bunda bir oqıwshınıń úy tapsırmasın yadtan aytqanların, onıń durısın, qátesin klass oqıwshıları bolıp baqlap baradı. Bul qaysı usılğa tiyisli?
jekke- jekke soraw usılı;
frontal túrde soraw usılı;
jiylendirip soraw usılı;
jalpılamay soraw usılı;
№41. 2-babı; 7-bólim; qıyınshılıq dárejesi - 2;
Sabaq jobasınıń etapları qaysı qatarda durıs berilgen?
sabaqtıń maqseti, qurallandıraw, barısı;
sabaqtıń maqseti;
shólkemlestiriw;
úyge tapsırmanı soraw;
№42. 2-babı; 2-bólim; qıyınshılıq dárejesi - 1;
Aralas sabaqtıń barısı neshe etaptan turadı?
5 basqısh;
4 basqısh;
3 basqısh;
6 basqısh;
№43. 2-babı; 2-bólim; qıyınshılıq dárejesi - 1;
Sabaqta oqıwshılardı temanıń mazmunın hám ideyalıq mánisin ózlestiriwge eristiriw. Bul sabaq maqsetiniń qaysı túrine tiyisli?
tárbiya beriwshilik;
ádebiy bilim beriwshilik;
rawajlandırıwshılıq;
oqıwshılardıń sózlik zapasın kóbeytiw;
№44. 1-babı; 6-bólim; qıyınshılıq dárejesi - 3;
Kásip óner kolledji hám akademiyalıq liceylerde ádebiyat baǵdarlaması bul-
folklordan baslap ǵárezsizlik dáwiri qaraqalpaq ádebiyatın úyreniwge arnalǵan
ǵárezsizlik dáwiri qaraqalpaq ádebiyatın úyreniwge arnalǵan
qaraqalpaq ádebiyatı tariyxın úyreniwge arnalǵan
Kásip óner kolledji hám akademiyalıq liceylerde ádebiyat baǵdarlaması bul-
№45. 2-babı; 2-bólim; qıyınshılıq dárejesi - 3;
Geografiya páni bul -
qaraqalpaq ádebiyatındaǵı ushırasatuǵın tariyxıy atamalardı úyreledi
qaraqalpaq ádebiyatındaǵı ushırasatuǵın tariyxıy waqıyalardı úyreledi
qaraqalpaq ádebiyatındaǵı ushırasatuǵın tariyxıy faktlerdi úyreledi
qaraqalpaq ádebiyatındaǵı ushırasatuǵın tariyxıy kórinislerdi úyreledi
№46. 2-babı; 5-bólim; qıyınshılıq dárejesi - 2;
Kirisiw jumıslarınıń óz aldına qoyatuǵın maqseti:
oqıwshılardı baǵdarlamada berilgen materiallardı úyreniwge tayarlaw
shıǵarmalardıń syujetin túsiniwine tolıq múmkinshilik tuwdırıw
shıǵarmalardıń obrazların túsiniwine tolıq múmkinshilik tuwdırıw
shıǵarmalardıń temasın túsiniwine tolıq múmkinshilik tuwdırıw
№47. 2-babı; 7-bólim; qıyınshılıq dárejesi - 2;
Oqıtıwshınıń oqıw quralınıń túrlerin kórsetiń.

ádebiy kórkem tekstler, ádebiy sın hám táriyxıy ádebiy materiallar
monografiyalarıq jumıslar, táriyxıy ádebiy materiallar
ádebiy kritikalıq hám táriyxıy ádebiy materiallar
ádebiy kórkem tekstler
№48. 2-babı; 7-bólim; qıyınshılıq dárejesi - 2;
Qaraqalpaq ádebiyatı muǵalliminiń oqıw qurallarınıń túrlerin kórsetiń.
monografiyalar, sın maqalalar, kórkem ádebiyatqa baylanıslı bolǵan gazeta hám jurnallar
monografiyalar, sın maqalalar
ádebiyat tanıw ilimi boyınsha monografiyalar
kórkem ádebiyatqa baylanıslı bolǵan gazeta hám jurnallar
№49. 2-babı; 2-bólim; qıyınshılıq dárejesi - 1;
Bul sabaqta úy tapsırması oqıwshılardan soralmaydı. Qaysı sabaq túrine tiyisli?
oqıwshılardı jańa bilimler menen tanıstırıw sabaq túrine
aralas sabaq túri
oqıwshılardıń bilimin, isenimin hám kónligiwin tekserip kóriw sabaq túri
seminar formasında ótkeriletuǵın sabaq túri
№50. 2-babı; 7-bólim; qıyınshılıq dárejesi - 3;
Qaysı qatardaǵı juwaplar tolıǵı menen durıs dep esaplaysız
problemalı oqıtıw túrin qálegen temanı ótkende qollana beriwge bolmaydı
bul oqıtıw túrin qálegen temada qollanuǵa boladı
problemanı kóterip shıǵaratuǵın temalarda qolanıladı
sabaqtın maqsetine qaray qollansa boladı
№51. 2-babı; 7-bólim; qıyınshılıq dárejesi - 3;
Aralas sabaqtıń barısı neshe etaptan turadı?
5
4
6
3
№52. 2-babı; 7-bólim; qıyınshılıq dárejesi - 2;
Oqıwshılardı jańa bilimler menen tanıstırıw sabaǵınıń barısı neshe etaptan turadı?
4
5
6
3
№53. 2-babı; 7-bólim; qıyınshılıq dárejesi - 2;
Konferenciya sabaǵınıń barısı neshe etaptan turadı?
3
4
5
6
№54. 2-babı; 7-bólim; qıyınshılıq dárejesi - 3;
10-klaslarda taza tema 30-35 minut, sabaqtı bekkemlew 5-7 minut. Qaysı túri -
oqıwshılardı jańa bilimler menen tanıstırıw sabaq túrine
aralas sabaq túri
oqıwshılardıń bilimin, isenimin hám kónligiwin tekserip kóriw sabaq túri
seminar formasında ótkeriletuǵın sabaq túri
№55. 2-babı; 7-bólim; qıyınshılıq dárejesi - 3;
Sabaq jobasınıń bólimleri qaysı qatarda durıs berilgen?

sabaqtıń maqseti, qurallandıraw, barısı
sabaqtıń maqseti
qurallandıraw
Sabaq túrlerin úyreniw
№56. 2-babı; 7-bólim; qıynshılıq dárejesi - 2;
Lekciyada jazıwshının ómiri hám tvorchestvolıq jolı haqqında túsinik berip baradı. Bul-
monografıyalıq lekciya
monografıyalıq lekciya
mashqalalıq lekciyası
juwmaqlaw lekciyası
№57. 2-babı; 4-bólim; qıynshılıq dárejesi - 2;
V klasslarda materialdı úyreniw tártibi qaysı principke tiykarlanadı?
tematikalıq principke
máwsimlik principke
tariyxiy principke
xronologiyalıq principke
№58. 2-babı; 4-bólim; qıynshılıq dárejesi - 2;
VI klasslarda materialdı úyreniw tártibi qaysı principke tiykarlanadı?
tematikalıq principke
máwsimlik principke
tariyxiy principke
xronologiyalıq principke
№59. 2-babı; 4-bólim; qıynshılıq dárejesi - 2;
VII klasslarda materialdı úyreniw tártibi qaysı principke tiykarlanadı?
xronologiyalıq principke
máwsimlik principke
tariyxiy principke
tematikalıq principke
№60. 2-babı; 4-bólim; qıynshılıq dárejesi - 2;
VIII klasslarda materialdı úyreniw tártibi qaysı principke tiykarlanadı?
xronologiyalıq principke
máwsimlik principke
tariyxiy principke
tematikalıq principke
№61. 2-babı; 4-bólim; qıynshılıq dárejesi - 2;
IX klasslarda materialdı úyreniw tártibi qaysı principke tiykarlanadı?
xronologiyalıq principke
máwsimlik principke
tariyxiy principke
tematikalıq principke
№62. 2-babı; 4-bólim; qıynshılıq dárejesi - 2;
X klasslarda materialdı úyreniw tártibi qaysı principke tiykarlanadı?
tariyxiy principke
máwsimlik principke
xronologiyalıq principke
tematikalıq principke
№63. 2-babı; 4-bólim; qıynshılıq dárejesi - 2;
XI klasslarda materialdı úyreniw tártibi qaysı principke tiykarlanadı?
tariyxiy principke
máwsimlik principke

xronologiyalıq principke
tematikalıq principke
№64. 2-babı; 4-bólim; qıynshılıq dárejesi - 2;
Akademiyalıq liseylerde materialdı úyreniw tártibi qaysı principke tiykarlanadı?
tariyxiy principke
máwsimlik principke
xronologiyalıq principke
tematikalıq principke
№65. 2-babı; 4-bólim; qıynshılıq dárejesi - 2;
Kásip-óner kolledjlerde materialdı úyreniw tártibi qaysı principke tiykarlanadı?
tariyxiy principke
máwsimlik principke
xronologiyalıq principke
tematikalıq principke
№66. 2-babı; 7-bólim; qıynshılıq dárejesi - 3;
Oqıwdı shólkemlestiriw - bul
sabaq
baǵdarlama
tematikalıq joba
sabaqtıń maqseti
№67. 3-babı; 15-bólim; qıynshılıq dárejesi - 1;
Kórkem shıǵarmanı tallawdıń neshe túri bar?
2
3
4
5
№68. 2-babı; 4-bólim; qıynshılıq dárejesi - 1;
Tematikalıq joba neshe jılǵa dúziledi?
bir jılǵa dúziledi
eki ayǵa
eki jılǵa dúziledi
úsh jılǵa dúziledi
№69. 3-babı; 7-bólim; qıynshılıq dárejesi - 2;
Sabaqtıń jobası qaysı bólimlerdi óz ishine qamtıydı?
sabaqtıń teması, sabaqtı qurallandıırw, temanıń maqseti, sabaqtıń barısı
sabaqtı qurallandıırw, temanıń maqseti
sabaqtıń teması, sab, sabaqtıń barısı aqtı qurallandıırw
temanıń maqseti, sabaqtıń barısı
№70. 3-babı; 15-bólim; qıynshılıq dárejesi - 2;
Mekteplerde kórkem shıǵarmalardı tallaw - bul
didaktikalıq tallaw
ilimiy tallaw
filologiyalıq tallaw
metodikalıq tallaw
№71. 3-babı; 16-bólim; qıynshılıq dárejesi - 2;
Akademiyalıq liceylerde kórkem shıǵarmalardı tallaw - bul
didaktikalıq tallaw
ilimiy tallaw

filologiyalıq tallaw
metodikalıq tallaw
№72. 3-babı; 17-bólim; qıynshılıq dárejesi - 3;
Pedagogikalıq princip nelerdi esapqa aladı?
ulıwma didaktikalıq qaǵıydalardı
filosofiyalıq máseleni
filologiyalıq máseleni
tariyxiy máseleni
№73. 2-babı; 6-bólim; qıynshılıq dárejesi - 3;
Kórkem oqıwda pazanıń túrlerin anıqlań?
grammatikalıq, logikalıq, psixologiyalıq pauzalar
fonetikalıq, psixologiyalıq pauzalar
logikalıq, psixologiyalıq pauzalar
morfologiyalıq, psixologiyalıq pauzalar
№74. 2-babı; 2-bólim; qıynshılıq dárejesi - 1;
Oqıtıwdın mazmunı ...bul
oylaw, bilim alıw, uqıp
bilim alıw, úyreniw
oylaw, uqıp
bilim alıw, kónlikpe
№75. 2-babı; 7-bólim; qıynshılıq dárejesi - 1;
Problemalıq oqıtıw tipi mekteplerge neshinshi jılları engizildi?
1940-jılı
1970-jılı
1950-jılı
1930-jılı
№76. 2-babı; 10-bólim; qıynshılıq dárejesi - 3;
Interaktiv metodlardıń túrlerin anıqlań?
múeshler, zigzag
lekciya, zigzag
múeshler, gúrrinlesiw
bayanat, zigzag
№77. 2-babı; 7-bólim; qıynshılıq dárejesi - 3;
Házirgi waqıtta mektep ómirinde eń aktiv qollanatuǵın sabaq túrin kórsetin
aralas sabaq túri
birlesken sabaq túri
tákirarlaw sabaq túri
pikirlesiw sabaq túri
№78. 2-babı; 8-bólim; qıynshılıq dárejesi - 2;
Gúrrinlesiw metodi sabaqtın qaysı etaplarında ótkeriledi?
baslanǵısh, ortanǵı, aqırǵı etabında
baslanǵısh, aqırǵı etabında
ortanǵı, aqırǵı etabında
aqırǵı etabında
№79. 1-babı; 3-bólim; qıynshılıq dárejesi - 1;
Ádebiyattı oqıtıw metodikasınıń máseleleri menen shuǵıllanǵan ilimpazdı kórsetin?
A. Paxratdinov
A.Dáwletov
Q.Járimbetov

Q.Sultanov
№80. 3-babı; 8-bólim; qıyınshılıq dárejesi - 3;
Oqıwshılardıń bilim hám kónligiwin jetilistiriw máselelerine neler jatadı?
metodlar, usıl, sabaq
bilim, klasstan tıs jumıslar
tárbiya, bilim
metodlar, tárbiya
№81. 1-babı; 4-bólim; qıyınshılıq dárejesi - 3;
Ádebiyat sabağında sózlik dápterler bul -
oqıwshılardıń awızsha hám jazba sóz baylıqların ósiriw ushın qollanadı
oqıwshılardıń naqıl-maqallardı jazıw ushın qollanadı
oqıwshılardıń qosıq qatarların jazıw ushın qollanadı
oqıwshılardıń túsiniksiz sózlerdi jazıw ushın qollanadı
№82. 3-babı; 8-bólim; qıyınshılıq dárejesi - 3;
Metod bul-
pedagogikalıq jumıstın bağıtına tásir jasaytuğın bilim usılı
pikirler jıynağı
usıllar birligi
sabaqqa tásir etiwshi baǵdar
№84. 2-babı; 12-bólim; qıyınshılıq dárejesi - 2;
Shıǵarma boyınsha dúziletuğın jobalar neshege bólinedi?
ekige
úshke
jetige
beske
№85. 2-babı; 8-bólim; qıyınshılıq dárejesi - 2;
Lekciya metodı qalay qollanıladı?
jańa materialdı bayanlawda
kórkem oqıwda
sabaqta
aralas sabaqta
№86. 2-babı; 8-bólim; qıyınshılıq dárejesi - 2;
Metodlardı jetilistiriwde járdem beretuğın qosımsha derekler bul -
usıl
lekciya metodı
izleniw metodı
sabaq
№87. 2-babı; 7-bólim; qıyınshılıq dárejesi - 1;
Sabaqtıń maqsetine jetiwdiń tiykarǵı deregin anıqlań
jumıstı jobalastırıw
metodlardan paydalanıw
sabaqlardan paydalanıw
kórsetpeli qurallar
№88. 2-babı; 7-bólim; qıyınshılıq dárejesi - 2;
Kalendarlıq joba nelerden ibarat?
tema, materiallar berilgen saatlar
baǵdarlamaberilgen saat
jazba jumıs túrleri
sabaq

№89. 2-babı; 7-bólim; qıyınshılıq dárejesi - 2;

Berilgen misal qaysı súwretlew quralına jatadı? Dárya kibi tastı ana.

giperbola

teńew

epitet

metafora

№90. 1-babı; 7-bólim; qıyınshılıq dárejesi - 3;

Bir jıllıq kalendarlıq joba nege negizlenedi?

baǵdarlamaǵa

sabaqqa

metod, sabaqlıqqa

usıl, sabaqlıqqa

№91. 2-babı; 8-bólim; qıyınshılıq dárejesi - 3;

Esheyinde sayrasańda bul jola jumǵan awzıńdı ashıwǵa bata almadıń.

ideoma

teńew

epitet

metafora

№92. 1-babı; 5-bólim; qıyınshılıq dárejesi - 2;

Kirisiw jumısınıń mazmunın ne belgileydi?

kirisiw jumısınıń maqseti

kirisiw jumısınıń túrleri

tematikalıq joba

baǵdarlama

№93. 2-babı; 5-bólim; qıyınshılıq dárejesi - 2;

Muǵallımniń kirispe sózine qoyılatuǵın tiykarǵı talaplardı anıqlań.

kólemi jaǵınan jıyınalı, qısqa mazmunlı

kórkem shıǵarma mazmunı

kólemi jaǵınan jıyınalı

qısqa mazmunlı

№94. 2-babı; 5-bólim; qıyınshılıq dárejesi - 3;

Kirisiw gúrrińniń ótkeriw shárti bul -

oqıwshılar tema boyınsha túsinikke iye bolıwı kerek

sabaqqa tolıq qatnasıwı kerek

sabaqqa jaqsı tayarlanıp keliwi tiyis

sabaq qızıqlı bolıwı kerek

№95. 2-babı; 12-bólim; qıyınshılıq dárejesi - 2;

Oqıwshılardıń dóretywshilik shıǵarmalarında neshe túrli joba dúziledi?

2

3

4

5

№96. 2-babı; 14-bólim; qıyınshılıq dárejesi - 3;

Ómir bayanlıq maǵlummat beriwdiń túrlerin anıqlań.

qısqasha biografiyalıq anıqlama, gúrriń, ocherk

qısqasha biografiyalıq anıqlama

jazıwshı ómiri tuwralı gúrriń

jazıwshı ómiri tuwralı ocherk

№97. 1-babı; 6-bólim; qıyınshılıq dárejesi - 2;

Türk tilles xalıqlarında bes qatardan, on bes, on altı buwınnan turatuǵın qosıqtıń forması bul-muhalles
rubayı
oda
sonet

№98. 1-babı; 6-bólim; qıyınshılıq dárejesi - 3;

Kórkem oqıwdın belgili shártlerin anıqlań
muǵallım óz sózine, sóylegen sózlerine dıqqat awdarıp, kemshiliklerin dúzetiw kerek
muǵallım kemshiliklerin dúzetiw kerek
muǵallım óz sózine, sóylegen sózlerine dıqqat awdarıwı kerek
muǵallım oqıwǵa arnawlı sabaqlar shólkemlestiriw kerek

№99. 1-babı; 6-bólim; qıyınshılıq dárejesi - 2;

Oqıwshılardıń test jumısına “5” bahasın qoyıw ólshemi ushın bul -
86%-100%
71%-85%
55%-70%
0-54%

№100. 1-babı; 6-bólim; qıyınshılıq dárejesi - 2;

Janr bul -
frantsuz sózi bolıp, túr, jınıs degendi ańlatadı.
nemis sózi bolıp, túr, jınıs degendi ańlatadı.
ingilis sózi bolıp, túr, jınıs degendi ańlatadı.
rus sózi bolıp, túr, jınıs degendi ańlatadı.

№101. 3-babı; 13-bólim; qıyınshılıq dárejesi - 2;

Kórkem shıǵarmanı tallaw - bul
kórkem shıǵarmanı turmıslıq hám ádebiy logikasın ańlawǵa baǵdarlangan ilimiy iskerlik
kórkem shıǵarmanı mazmunın ańlawǵa baǵdarlangan ilimiy iskerlik
kórkem shıǵarmanı biliwdegi ilimiy iskerlik
kórkem shıǵarmanı klasta úyreniwdegi ilimiy iskerlik

№102. 4-babı; 18-bólim; qıyınshılıq dárejesi - 1;

Dógerek jumısları bul -
oqıwshılar ushın bir tematikalıq jobada dúziledi
oqıwshılar ushın arnaladı
oqıwshılar ushın paydalı
oqıwshılar ushın áhmiyetli

№103. 2-babı; 10-bólim; qıyınshılıq dárejesi - 2;

Interaktiv oqıtıw texnologiyasın qollanıwda birinshi qaǵıydası bul -
qaraqalpaq ádebiyatı sabaǵına barlıq oqıwshılar tolıq qatnasıwı kerek
ádebiyat sabaǵında oqıwshılardıń texnologiyalıq tayarlıǵın biliw kerek
ádebiyattan ótkeriletuǵın interaktiv texnologiyada oqıwshılar sanınıń kóp bolmaǵanı maqul
ádebiyat boyınsha sabaqtı shólkemlestiriwde oqıw xanasınıń tayarlıǵına itibar beriw

№104. 2-babı; 10-bólim; qıyınshılıq dárejesi - 2;

Interaktiv oqıtıw texnologiyasın qollanıwda ekinshi qaǵıydası bul -

ádebiyat sabaǵında oqıwshılardıń texnologiyalıq tayarlıǵın biliw kerek
qaraqalpaq ádebiyatı sabaǵına barlıq oqıwshılar tolıq qatnasıwı kerek
ádebiyattan ótkeriletuǵın interaktiv texnologiyada oqıwshılar sanınıń kóp bolmaǵanı maqul
ádebiyat boyınsha sabaqtı shólkemlestiriwde oqıw xanasınıń tayarlıǵına itibar beriw
№105. 2-babı; 10-bólim; qıyınshılıq dárejesi - 2;
Interaktiv oqıtıw texnologiyasın qollanıwda úshinshi qaǵıydası bul -
ádebiyattan ótkeriletuǵın interaktiv texnologiyada oqıwshılar sanınıń kóp bolmawı kerek
qaraqalpaq ádebiyatı sabaǵına barlıq oqıwshılar tolıq qatnasıwı kerek
ádebiyat sabaǵında oqıwshılardıń texnologiyalıq tayarlıǵın biliw kerek
ádebiyat boyınsha sabaqtı shólkemlestiriwde oqıw xanasınıń tayarlıǵına itibar beriw
№106. 2-babı; 10-bólim; qıyınshılıq dárejesi - 2;
Interaktiv oqıtıw texnologiyasın qollanıwda tórtinshi qaǵıydası bul -
ádebiyat boyınsha sabaqtı shólkemlestiriwde oqıw xanasınıń tayarlıǵına itibar beriw
qaraqalpaq ádebiyatı sabaǵına barlıq oqıwshılar tolıq qatnasıwı kerek
ádebiyat sabaǵında oqıwshılardıń texnologiyalıq tayarlıǵın biliw kerek
ádebiyattan ótkeriletuǵın interaktiv texnologiyada oqıwshılar sanınıń kóp bolmawı kerek
№107. 2-babı; 10-bólim; qıyınshılıq dárejesi - 2;
Interaktiv oqıtıw texnologiyasın qollanıwda besinshi qaǵıydası bul -
ádebiyat sabaǵında interaktiv texnologiya ushın tártip hám reglamentke itibar beriliwi tiyis
qaraqalpaq ádebiyatı sabaǵına barlıq oqıwshılar tolıq qatnasıwı kerek
ádebiyat sabaǵında oqıwshılardıń texnologiyalıq tayarlıǵın biliw kerek
ádebiyattan ótkeriletuǵın interaktiv texnologiyada oqıwshılar sanınıń kóp bolmawı kerek
№108. 2-babı; 10-bólim; qıyınshılıq dárejesi - 2;
Interaktiv oqıtıw texnologiyasın qollanıwda altınshı qaǵıydası bul -
sabaqta oqıwshılardı toparǵa bóliw dáslep óz erki tiykarında, soń tosattan tańlaw principini
qaraqalpaq ádebiyatı sabaǵına barlıq oqıwshılar tolıq qatnasıwı kerek
ádebiyat sabaǵında oqıwshılardıń texnologiyalıq tayarlıǵın biliw kerek
ádebiyattan ótkeriletuǵın interaktiv texnologiyada oqıwshılar sanınıń kóp bolmawı kerek
№109. 2-babı; 10-bólim; qıyınshılıq dárejesi - 3;
Ádebiyattı oqıtıwda interaktiv iskerlik tiykarǵı neshe element penen sawlelenedi?
bes element
altı element
tórt element
úsh element
№110. 2-babı; 2-bólim; qıyınshılıq dárejesi - 1;
Ádebiyattı oqıtıwda ómirbayanlıq maǵlıwmattı beriwdiń hám túsindiriwdiń neshe túri bar?
úsh túri
bes túri
tórt túri
altı túri

QADAǴALAW SORAWLARÍ

1. Qaraqalpaq ádebiyatı sabaǵının mazmunı nede beriledi?

2. Kórkem shıǵarmanı tallawda qaysı máselelerge dıqqat awdarıladı?
- 3."Qaraqalpaqstan Respublikası aǵla muǵallımı" jarısınıń birinshi jeńimpazı kim?
- 4.Ózbekstan Respublikasınıń "Bilimlendiriw haqqında"ǵı nızamı" qashan qabıl etildi?
- 5.Neshinshi jıldan baslap ulıwma orta bilim beriwdiń mámleketlik bilimlendiriw standartlarınıń monitoringin júrgiziw tártibi yengizildi?
- 6.Házirgi sabaqtı shólkemlestiriwdiń dáslepki formaları tariyxta birinshi márte qaysı pedagog tárepinen islenip shıǵıldı?
7. Akademiyalıq litseylerde qaraqalpaq ádebiyatı baǵdarlaması qanday baǵdarda dúziledi?
- 8.Bilimlendiriw basqıshlarında ádebiyat kursınıń mazmunı hám qurılısı
9. Dramalıq shıǵarmaları oqıtıw usılları
- 10.Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwda jańa pedagogikalıq texnologiyadan paydalanıw usılları
- 11.Seminar sabaǵın ótkeriw usılları
- 12.Qaraqalpaq ádebiyatı metodiksiniń izertlew metodları
- 13.Qaraqalpaq ádebiyatı metodiasınıń tariyx penen baylanısı
- 14.Qaraqalpaq ádebiyatı metodikasınıń estetika páni menen baylanısı
- 15.Ádebiyat sabaǵın shólkemlestiriw hám ótkeriw
- 16.Ádebiyat sabaǵında oqıwshılardıń awızeki hám jazba sówlew mádeniyatın rawajlandırıw jolları
- 17.Kórkem shıǵarmalardıń tilin úyreniw usılları
- 18.Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikasınıń pedagogika páni menen baylanısı
19. Jazıwshılardıń dóretiwshiligin úyreniw usılları
20. Ádebiyat sabaqları hám onıń aldına qoyılatuǵın talaplar
21. Poemalarda oqıtıw sabaq túrlerinen paydalanıw.
- 22.Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwda tallawdıń túrlerin túsindirıń.

GLOSSARIY

Kirisiw lekciyası-	Pán tuwralı túsinik beriledi. Pedagogikalıq wazıypası: Studentti usı pánniń maqseti hám wazıypaları menen tanıstırıw, kásipke baǵdarlawda onıń orın hám áhmiyetin belgilew, kurs boyınsha qısqasha sholıw jasaw, pánniń jetiskenlikleri hám belgili alımlar menen tanıstırıw, keleshekтеgi izertlewlerdiń baǵdarın belgilew, usınıs etilgen oqıw-metodikalıq ádebiyatlar haqqında túsinik beriw, esap beriw hám baxalawdıń kriteriyasın, túrlerin belgilew.
Lekciya-xabar (informatsiya)	- Lekciyanıń bir túri esaplanıp, pedagogikalıq wazıypası oqıw maǵlıwmatlardı bayan qılıw hám túsindiriw.
Sholıw lekciyası-	Bayan qılınǵan teoriyalıq pikirlerdiń tiykarın, ilimiy terminler hám ulıwma kurs yaki bólimlerdiń kontseptual tiykarların shólkemlestiriw
Problemalıq lekciya-	Jańa bilimlerge qoyılǵan soraw, másele, jaǵdaydıń mashqalası arqalı beriledi. Bunda oqıwshınıń oqıtıwshı menen birgeliktegi biliw barısın ilimiy izleniwge jaqınlasadı. Pedagogikalıq wazıypa: jańa oqıw xabarınıń mazmunın ashıw, mashqalanı qoyıw hám onı sheshiwdi shólkemlestiriw, házirgi zaman kózqarasınan tallaw;
Vizual lekciya-	Lekciyanıń eń joqarǵı forması vizual materiallarınan paydalanıw, olarǵa anıq hám qısqa sholıw jasaw. Pedagogikalıq wazıypası: materiallardaǵı jańa maǵlıwmatlardı oqıtıwdıń texnikalıq quralları hám video texnika járdeminde beriw;
Lekciya konferentsiya-	Dáslepki máseleler hám bayanatlar (5-10 minut) ibarat ilimiy ámeliy sabaq sıpatında oqıw baǵdarlaması shegarasında ótiledi. Bayanatlar birgelikte mashqalanı hár tárepleme jaratıwǵa qaratılıwı kerek. Sabaq akırında oqıtıwshı óz betinshe isler hám studentlerdiń lekciyalarǵa juwmaq jasap, toltırıp, anıqlap juwmaq jasaydı. Pedagogikalıq wazıypası: jańa oqıw

	maǵlıwmattıń mazmunın jaratıw;
Másláhát lekciyası-	Túrli kórsetiwler járdeminde ótiwi múmkin. Máseken: 1) «Soraw-juwap» lektor tárepinen barlıq kurs boyınsha yaqi ayırım bólimler boyınsha sorawlarǵa juwap beriledi. 2) «Soraw-juwap-diskussiya» - izleniwge múmkinshilik beredi. Pedagogikalıq wazıypası: Baǵdarlamadaǵı materiallar boyınsha jańa maǵlıwmattı ózlestiriwge qaratıladı.

Estetika-bul qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası menen óz-ara tıǵız baylanıslı. Sonlıqtan oqıwshılardıń estetikalıq sezimlerin kórkem shıǵarmalardı oqıtıw arqalı qalıplestirilip barıladı.

Psixologiya-adamnıń obektiv barlıqtı seziw, qábileti, oylaw, sezim hám basqa psixik hádiyseler arqalı sáwlelendiriw protsessin úyretetuǵın pán.

1. Anketa. Aldınnan tayarlanǵan sorawlar tiykarında juwap alıw ushın tayarlanǵan bet.

2. Autogen shınıǵıw-óz -ózin isendiriw hám óz-ózin basqarıw tiykarlanǵan psixoterapevlik usıl.

3. Sábwet-psixologiya metodlarınıń biri bolıp sóylew qarım-qatnası járdeminde tikkeley hám tikkeley emes maǵlıwmat alıwdan ibarat.

4. Biografiyalıq metod - adamnıń onıń biografıyası menen baylanıslı bolǵan hújjetler arqalı úyreniw usılı.

5. Tábiyiy eksperiment- tekseriwshiniń ózine bildirilmegen jaǵdayda onı oynı, oqıw hám miynet xızmetinde úyreniwden ibarat psixologiyalıq tájriybe.

6. İntrospektsiya-adamnıń óz-ózin dúzetiwi.

7. Laboratoriyalıq eksperiment. Psikologiya metodı bolıp tekseriliwshige tásir etetuǵın hámme faktorlar qadaǵalaw qılınǵan halda jasalma sharayatta alıp barıladı.

8. Psikologiya metodları- psixik hádiyselerdi hám olardıń nızamlıqların ilimiy tárepten úyreniwdiń jol jorıq usılları.

9. Gúzetiw- psixologiyalıq metodlarınan bolıp adamnıń is háreketlerinde payda bolatuǵın túrli hádiyselerdi esapqa alıw hám subektiv psixikalıq hádiyseler haqqında pikir alıwdan ibarat.

10. Sotsiometriya-J.Moreno tárepinen usınıs etilgen bolıp óz-ara múnásebetler dúzilisi menen psixologiyalıq birigiwshilikti anıqlaw maqsetinde topar hám jámáátlerdegi shaxslar ara múnásebetlerdi úyreniwden ibarat psixologiyalıq izertlew metodı.

11. Ózin-ózi gúzetiw. Bunda subekttiń óz psixik jaǵdayları menen óz is háreketlerin úyreniwden ibarat metod.

12. Test. Standartlastırılğan psixologiyalıq sınav bolıp, bunıń nátiyjesinde ol yamasa bul túrdegi psixik protsessti bahalawǵa yaqi shaxstı bir pútinliginshe úyreniwge qaratılğan usıl.

13. Eksperiment. Psixologiyanıń tiykarǵı metodlarınan bolıp, ózgeriwshen ğárezsiz psixik jaǵdaylardıń basqa ğárezsiz emes jaǵdaylarǵa tásir etiwdegi anıq maǵlıwmatlarǵa tayanadı.

14. KİSHİ TOPAR – aǵzaları birgeliktegi xızmet penen shuǵıllanıwshı hám tuwrıdan-tuwrı shaxsiy múnásibetlerde bolıwshı adamlar toparı.

15. MOTİV – Málím zarúrlıklarđı qandıraw penen baylanıslı xızmetge úndewshı sebep.

16. MOTİVATsİYa – adamnıń aktiv xızmetine úndewshı motivler jıynaǵı.

17. DÚYaǵa kózQARAS – adamnıń dógerek átiraptaǵı álemge hám onda óziniń tutqan ornına qarasarınan kelip shıqqan dizim.

18. ZÁRU’RLİK – Adam hám haywan jedelliginiń tiykarǵı deregi – anıq sharayatlar menen baylanıslı zárúriyattıń ishki halatı.

19. REFERENT TOPAR - shaxstıń hár tárepleme isengen, ózin jaqın tutqan toparı; «Etalon topar», bull topar haqıyqıy bolıwı hám sonıń menen birge ámeliy bolıwı dı múmkin.

20. SOTsİALLASTIRIW – individtiń sotsiallıq tájriybelerin iyelewi hám bunıń nátiyjesinde ol tájriybenni takırar islep shıǵarıwda qollawı protsessii. Sotsiallastırıw – tiykarǵı, jetekshi komponenti – tárbiya bolıp esaplanadı.

21. ÓZ-ÓZİN QADAG’ALAW- shaxstıń óz halatın tártipge salıw, onı basqarıp barıw.

21. ÓZ-ÓZINE BAHA BERİW – shaxstıń óz-ózine baha beriwi.

25. FRUSTRATsİYa – Aldanıw, qapa bolıw, rejelerdiń izden shıǵıwı – adamnıń maqsetke erisiw jolında ushraytuǵın obektiv ráwishte jeńip bolmaytuǵın yaqi subektiv ráwishte sonday túyiletuǵın qıyınshılıqlar sebebinen payda bolatuǵın psixodogik halatı.

26. EMPATİYa – basqa adamlardıń psixik hallatların túsiniw hám olarǵa hámdartlık qılıw qábileti.

27. ORİENTATsİYa – Shaxstıń sotsial-siyasiy hám jámiykttiń ádep-ikramlılıq normalarına múnásibeti dizimi.

28. DIQQAT - bir waqıttıń ózinde ańnıń málím bir obektten ekinshi obektge jóneltiriliwi hám toplanıwı bolıp , ıqtıyarsız, ıqtıyarlı hám ıqtırlıdın keyingi túrlerge ajratıladı.

29. DOMİNANTA - Bas miy qabıǵında waqtınsha húkmran qozǵalısh oshaǵı bolıp, bul húkimran oray ushın qozǵalıslardı ózine toplab, basqa nerv oraylarınıń isin tormazlab turıwı xarakterli bolıp tabıladı. A.A. Uxtamyokinniń pikrinshe , húkimran dominanta dıqqattıń fiziologik tiykarı bolıp esaplanadı.

30. İNDUKTsİYa - (NEYROFİZIOLOGİYa) – Oraylıq nerv sistemasınıń qaysıdur orayında qozǵalısh payda bolsa, ol basqa oraylarda tormozlanıwdıń kelip

shıǵıwına, tormozlanıw bolsa qozǵalıstıń kelip shıǵıwına sebepshi bolıwdan ibarat nızam. Nerv sistemasınıń qaysıdur jayında sadır bolǵan protsess ekinshi túrdegi protsessti keltirip shıǵarıwǵa, bir waqıttıǵı induktsiya, nerv sistemasındaǵı, málim protsess táhiri toqtawı menen-aq júzege keletuǵın protsesske izbe-izlik induktsiyası deyiledi. Tormozlanıwdıń qozǵalıstı keltirip shıǵarıwǵa unamlı induktsiya hám qozǵalıstıń tormozlanıwınıń keltirip shıǵarıwına unamsız induktsiya delinedi.

PAYDALANILGAN ÁDEBIYATLAR

Bashl ádebiyatlar

1. Mirziyoev Sh.M. Erkin va farovon demokratik Ózbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. Toshkent, “Ózbekiston” NMIU, 2017. – 29 b.
2. Mirziyoev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini taminlash yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. “Ózbekiston” NMIU, 2017. – 47 b.
3. Mirziyoev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. “Ózbekiston” NMIU, 2017. – 485 b.
4. Ózbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi “Ózbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bwyicha harakatlar strategiyasi twgrisida”gi PF-4947-sonli Farmoni. Ózbekiston Respublikasi qonun hujjatlari twplami, 2017 y., 6-son, 70-modda.

Tiykargi ádebiyatlar

1. Azizxwjaeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. Toshkent. 2003.
2. Ayjanova Z. Ádebiyat sabağında İ.Yusupovtın shığarmaların úyreniw. Nókis. «Bilim», 1993.
3. Ayjanova Z. Ádebiyat sabaqlarında ayrim prozalıq shığarmalardı úyreniw. Nókis. «Bilim», 1991.
6. Allaniyazova Sh., Turdibaev Q., Yusupov Q. Pedagogikalıq praktika. Nókis. «Qaraqalpaqstan», 2011.
7. Axmedov Q. X.H.Niyazyning «Boy ıla xizmatchi» dramasini wrganish. Toshkent. 1968.
8. Axmedov S., Paxratdinov Á., Pirnazarov Á. Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası. Nókis. «Qaraqalpaqstan», 1988.
9. Axmedov S. Ádebiyat hám kritika, Nókis. "Qaraqalpaqstan", 1978.
10. Axmedov S. Adabiyot darslarida epik janrlarnı wrganish. Toshkent. «Wqıtuvchi», 1986.
11. Álewov O. Qaraqalpaqstanda tálim-tárbiyalıq oylardıń qalıplesiwi hám rawajlanıwı. Nókis, «Bilim», 1993.
12. G’ulomova N. Adabiyot darslarida ilğor pedagogik texnologiyalaridan foydalanish. Toshkent. «RTM», 2003.
14. Davletshin M.G. Zamonaviy maktab wqıtuvchisining psixologiyasi. Toshkent. «Ózbekiston», 1999.
15. Járımbetov Q. XIX ásir qaraqalpaq lirikasınıń janrlıq qásiyetleri hám rawajlanıw tariyxı, Nókis. "Bilim", 2004.

16. Járımbetov Q., Orazımbetov Q. Qaraqalpaq ádebiyatı. (Kolledj oqıwshıları ushın sabaqlıq) Nókis. 2006.
17. Zunnunov A. Wzbek adabiyoti metodikasi tarixidan ocherklar. Toshkent. «Wqıtuvchi», 1992.
18. Zunnunov A.S. Wzbek adabiyoti metodikasi tarixidan ocherklar. Toshkent. «Wqıtuvchi», 1973; Pedagogik tadqiqot metodikasi. Toshkent. 2000.
19. Zunnunov A.S., Xotamov N., Esonov J., İbrohimov A. «Adabiät wqıtish metodikasi». T., «Wqıtuvchi», 1992.
20. Yuldoshev Q. Adabiyot wqıtishning ilmiy-nazariy asoslari. Toshkent. «Wqıtuvchi», 1996.
21. Yuldoshev Q. Adabiy saboqlar. Toshkent. «Sharq», 2004.
22. Yuldoshev Q., Madaev O., Abdurazzoqov A. Adabiyot wqıtish metodikasi. Toshkent-1994.
23. Yuldoshev J.G'., Usmanov S.A. Pedagogik texnologiya asoslari. Toshkent. «Wqıtuvchi», 2004.
24. Kadrlar tayarlawdıń milliy baǵdarlaması. Nókis. Qaraqalpaqstan. 2000.
25. Klarin M.V. Pedagogicheskiya texnologiya v uchebnom protsess. Moskva. «Znaniya», 1989.
26. Kóbentaev Á. Pán hápteliklerin ótkeriw hám metodikalıq birlespelerdi attestatsiyalaw. Nókis, “Qaraqalpaqstan”, 1993.
27. Oripov K., Obidova M. İfodali wqısh. Toshkent. “Wqıtuvchi” 1994.
28. Ochilov M. Yangi pedagogik texnologiyalar. Qarshi. «Nasaf», 2000.
29. Paxratdinov Á. Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası. Nókis. «Bilim», 1992.
30. Paxratdinov Á. Qaraqalpaq ádebiyatın okıtıw metodikası. Nókis. «Bilim», 2004.
31. Paxratdinov Á. Pedtexnologiya tiykarları. Nókis. «Qaraqalpaqstan», 2009.
32. Pirnazarov M. “Maktabda Uyǵunning hayoti va ijodini wrǵanish”. T. «Wqıtuvchi», 1972.
33. 48. Roziqov O., Otaev S. Didaktika. Toshkent. «Fan», 1997.
34. Saidov T. İlǵor pedagogik texnologiyaning mazmun-mohiyatini «Aqliy hujum» usuli bilan wqıtish texnologiyasi. Toshkent. 2003.
35. Saidnazarov F., Saidnazarov İ. Tarbiya, odob va oqibat. Toshkent. «Ózbekiston», 1991.
36. Sulstonov B., Tilegenov A., Boynazarov F. Yangi pedagogik texnologiya asoslari. Toshkent. «Falsafa va huquq instituti», 2007.

37. Tolipov W.Q., Usmonboeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. Toshkent. 2006.
38. Turdibaev Q., Yusupov Q. Pitkeriw qánigelik jumisların tayarlaw. Nókis. «Qaraqalpaqstan», 2011.
39. Twxliev B. Adabiyot wqitish metodikasi. Toshkent. «Yangi asr avlodi», 2006.
40. Twxliev B. Adabiyot wqitish metodikasi. Toshkent. 2010.
41. Usmonova K. Adabiy talimda ilǵor pedagogik texnologiyalar. Toshkent. 2004.
42. Xusanboeva Q. Adabiyot–manaviyat va mustaqil fikr shakllantirish omili. Toshkent-2009.
43. Xusanboeva Q. Adabiy talimda mustaqil fikrlashga wrqatish asoslari. Toshkent-2003.
44. Юсупов К.А. Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası. Sabaqlıq. – Tashkent: Sano-standart, 2018. – 21 б.т. – 336 б.
45. Юсупов К.А. Академиялық лицейлерде қарақалпақ әдебиятын оқытыў методикасы. Монография. – Нөкіс: Qaraqalpaqstan, 2019. – 7 б.т. – 112 б.
46. Юсупов К.А. Kamal Mámбетovtıń ómiri hám dóretiwshiligin úyreniw usılları. Metodikalıq qollanba. – Nókis: Miraziz Nukus, 2017. – 4 б.т. – 68 б.
47. Юсупов К.А. Sh.Seytov prozasın tallaw usılları. Metodikalıq qollanba. – Nókis: Miraziz Nukus, 2017. – 4,25 б.т. – 68 б.
48. Юсупов К.А. Akademiyalıq liceylerde qaraqalpaq ádebiyatın sabaqtan tıs jumıslar arqalı úyreniwdiń ilimiy metodikalıq máseleleri. Metodikalıq qollanba. – Nókis: Miraziz Nukus, 2018. – 5 б.т. – 68 б

İnternet saytları

- 1.<http://www.ziyonet.uz>
- 2.<http://www.edu.uz>
- 3.<http://www.cheloveknauka.ru>
- 4.<http://dissercat.com>
- 5.<http://ziyouz.com>
- 6.<http://www.kitob.uz>
- 7.<http://www.wikipedia.ru>
- 8.abdikamalov.narod.ru

9. «Қарақалпақ әдебиятын оқытыудың илимий методикалық тийкарлары» модули бойынша исленген оқыу методикалық комплекске

СЫН ПИКИР

«Қарақалпақ әдебиятын оқытыудың илимий методикалық тийкарлары» модули хәр бир тыңлаушы ушын оқыу-тәрбиялық искерликти нәтийжели алып барыу ушын зәрүр болған билимлер хәм көнликпелерди, оқытыушы-тәрбияшыға тән болған кәсиплик хәм жеке пазыйлетлерди ийелеуде, сондай-ақ инсанның методиканың раўажланыуы ызыамлылықлары, методиканың бир қатар тарауларының илимий жетискенликлери жәмийетлик сананы қәлиплестириуде хәм хәзирги дәўирдеги жас әўладтың психологиялық раўажланыуын үйрениуде жүдә зәрүр есапланады. Педагогикалық хәм психологиялық билимлер тәлим хәм тәрбия процессиниң жәмийеттиң социал-экономикалық раўажланыуы менен байланыслы болған мәселелерин шешиуде жәрдем береди, сондай-ақ басқа педагогикалық хәм методикалық оқыу пәнлери, пән түсиниклери бойынша пикир жүргизиуге имканият жаратады.

«Қарақалпақ әдебиятын оқытыудың илимий методикалық тийкарлары» модулин оқытыудың тийкарғы мақсети – тыңлаушыларды хәзирги заман педагогика пәниниң теориялық тийкарлары менен куралландырыу, «Кадрлар таярлау миллий бағдарлама»сын әмелге асырыуда жас әўладты руўхый хәм әдеп-икрамлылыққа тәрбиялауда тәлим сапасын арттырыу ушын зәрүр көнликпелерди пайда етиу, сондай-ақ тыңлаушылардың методикалық билимлерди ийелеуи, оның искерлиги хәм қарым-қатнасы, педагогикалық раўажланыуы ызыамлылықлары үйрениу бойынша билим, көнликпе хәм уқыплылықларды қәлиплестириу.

Бул оқыу методикалық комплексте оқыу процессинде қарақалпақ әдебиятын оқытыудың илимий методикалық тийкарлары модулинен лекция хәм семинар сабақлары ушын оқыу-технологиялық карталарын ислеп шығыу, визуал материаллар бойынша үлги методикалық көрсетпелер баян етилген.

Пикир билдириуши:

А.Досымбетова

ҚМУ «қарақалпақ әдебияты» кафедра баслығы,
Филология илимлери кандидаты, доцент

